

A. HAHANOV

PANARET'İN TRABZON TARİHİ

PANARET'İN TRABZON TARİHİ

Tercüme
Dr. Enver UZUN

ESER OSEET
MONTAGNOL
TRABZON

Dr. Enver UZUN

ISBN 975-97041-3-2

9 799759 708138

**TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ**

KAYIT No. 96851.....

YER No. A.11/8520.....

A. HAHANOV

PANARET'İN TRABZON TARİHİ

trc. - Dr. Enver UZUN

Trabzon. 2004

PANARET'İN TRABZON TARİHİ

trc. Dr. Enver UZUN

Kapak tasarımı
Emriye DEMİRKİR

Montaj - Baskı

Eser Ofset Matbaacılık Yay. San.Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0.462.321 53 38 Fax: 321 06 16 Trabzon.

ISBN: 975- 97081- 3- 2

1. Baskı: Aralık 2004 Trabzon

© Herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.
Kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.

Hiç şüphe yok ki Trabzon dünyanın en çok tartışılan, üzerinde değişik efsaneler ve tarihi kayıtlar yapılan şehirlerden birisidir. Ancak bu güne kadar şehir içi ve civarında arkeolojik bir kazının yapılmamış olması nedeniyle kayıt ve tartışmalar, efsanevi söylemlerden öteye gidememiştir.

Kenan İnan bölgeye ilk olarak M.Ö.III. bin ile II. bin yılları arasında Oğuzların öncü kollarından birisi olarak kabul edilen Gas / Kas ve Gud /Gudiler'in yerleştiklerini ve bunların Anadolu ve Azerbaycan'da ilk bozkır kültürünü yaşayan Proto Türkler olduğunu ifade eder¹.

Trabzon ile ilgili olarak ortaya atılan ilginç iddialar içerisinde Sinop'un geçmişte Suriyeliler tarafından kurulmuş olduğu ve eski halkının en eski halk olduğudur. Bir başka görüşe göre ise şehrin Yunanlılar tarafından (M.Ö. 631'de) kurulmuş olduğu ve M.Ö. 756 da kurulan Trabzon'un Sinop'un bir kolonisi olduğudur. Haluk Tercan'ın ifadesine göre Sinop müzesindeki bir anfora üzerindeki (M.Ö. 400'e) yazıların antik Grekçe olduğunun kabul edildiğini, yazının yakıştırma yolu ile okunmaya çalışıldığını, Kazım Mirşan'ın bunların hepsini Ön-Türkçe okuduğunu belirtir. Ayrıca bunu pekiştirmek için Erzurum'da Cunni Mağarası'nda bulunan "Onlar"ın bu konudaki şüphelerinde haklı olduğunu gösterdiğini kayıt eder².

"Değişik kaynaklara göre Trabzon ve yöresine ilk olarak M.Ö. 3 bin ile 2 bin yılları arasında Kafkaslardan Oğuz kollarına mensup değişik grupların geldiği ifade edilmektedir. Şehir M.Ö. 63, M. S. 365 yılları arasında Roma İmparator-

1 Kenan İnan, Trabzon'un Fethi, Ankara. 2001, s.106.

2 Haluk Tercan, *Ön-Türk Uygarlığı*, İstanbul 2001, s. 236.

96851
A.VI/8520

luğuna bağlı kalmıştır. M.Ö. 2000 yıllarında Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Tibaren (Tibar), Gaška, Khaldia (Kaldi-Haldi), Eti (Hitit), Sycetene (Sikit-İskit), Halizon (Alozan-Halozan), Kimri (Kimmer), Kolch (Kolh-Kok), Miletli, Makron, Med, Fenikeli, Asur, Dril ve Marlar'ın yanı sıra M.Ö. 255 yılında Gotların ve komşu kavimlerinin Trabzon'a gelip, denizden şehre saldırdıkları; 284 yılında ise Roma imparatoru Diocletianus zamanında şehirde imar faaliyetlerine başlandığı ve M.Ö. 625 yılında Kimmerlerin bölgeye geldikleri, ayrıca Doğu Roma imparatoru Haraklius'un İran'a yapmış olduğu bir sefer sırasında Sürmene'den geçtiği söylenir.

Daha sonra ise yöreye Puladilerin, Mosineklerin (Mosinek-Mosk-Moşi), Perslerin, Makedonyalıların, Asların, Canların (Sanların), Macarların ve Col (Cul), Beşir, Luviler, Busir, Tiral, Katagon, Mar, Roma, Turan, Laz, Çerkez, Abhaza gibi milletlerin aynı zamanda Yıva, Çepni gibi Oğuz boylarının yerleştiği görülür. Ayrıca yöreye değişik tarihlerde İranlıların ve Avarların, Selçukluların, Danişmentoğullarının, Saltukluların, Mengüçüklielerin ve Artukoğullarının saldırılarının olduğu da bilinmektedir.

Rus araştırmacılarından Karpov, Kelkit ve Coruh Nehri'ne kadar tasnif ettiği üç coğrafi iklim hattındaki subtropikal iklimin olduğu alanlarda ve dağ yaylalarında Trabzon halkının aslı olan yerli halkın yaşadığını, yerli halkın ekinciler, maldar Yunan ve Laz göçeri ve yarı göçeri Müslüman halktan ayrıldığını belirtir.

Trabzon yöresindeki bazı cami mihraplarında ve mezar taşlarında, mutfak ve baca süslemelerinde görülmekte olan Sion "Davut" yıldızı da bölgedeki eski Türk varlığının bir başka göstergesidir.

Hiç şüphe yok ki, Kommenos Hanedanı Trabzon Rum Devleti'ni kurmadan çok önceleri Karadeniz'in Kuzey kısmında Peçenek ve Kıpçaklar yaşamaktaydı. Moğolların

önünden kaçan Kıpçaklar Anadolu'nun değişik yörelerine yerleşmişlerdi. Danişmentliler, Karadeniz sahillerine inmek için çapa gösterdikleri sırada bu yörede Tatis (Tzatis) ve Tadık adlı komutanların yönetmekte olduğu iki Peçenek ordusuyla karşılaşmışlardır.

Trabzon ve çevresinde bu güne kadar Rus arkeolog F.İ. Uspenski'nin kilise ve sur civarında lokal araştırmaları dikkate alınmasa herhangi bir ciddi arkeolojik çalışma yapılmamıştır. Yerli ve yabancı yazarların objektif olmayan bazı yaklaşımları ile Trabzon tarihi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Trabzon tarihinin kesin hatları ile ortaya konabilmesi için Trabzon'da ciddi bir arkeolojik çalışmaya gereksinim vardır.

Trabzon ile ilgili yazılı en eski kaynak şüphesiz Pers Kiros ile Trabzon yöresinde İ.Ö.401 tarihinde savaşa katılan Ksenophon'un yazmış olduğu meşhur *Anabasis* adlı kitap olup, bu kitapta Trabzon yerleşimi ve yerli halkı ile ilgili ilginç tespitler vardır. Yunanlı komutan bu savaşta başarısızlığa uğrayınca denize ulaşmak için Kolkhosların ülkesinden birkaç saatlik yaya yolculuk ile geçmiştir. Bu yörede o zamanlar herhangi bir Grek olmamasına rağmen Kolkhoslar ile Grekler arasında bir bağ kurulmak suretiyle burada Greklerin varlığından söz edilmektedir. Halbuki Kolkhosların dilleri Greklere benzemediği gibi ilk çağda bu coğrafyada Grek yoktu. Bunun en sağlam delillerinden birisi Yunanlı komutanın denize ulaşabilmek için Kolkhoslar ile ciddi bir savaşa girişmiş ve onları bertaraf ettikten sonra denize ulaşabilmiş olmasıdır. Tüm bu kısa bilgilerden de anlaşılacağı üzere Karadeniz Bölgesinde dolayısıyla Trabzon ve havalisinde Türk izlerinin Greklerden çok uzun yıllar öncesinde var oldukları anlaşılıyor.

Nitekim Georgios Nakracas yukarıda zikredilen gerçekleri büyük bir açık yüreklilikle teyit etmektedir. O, "Pontus'taki Hititler'in (İ.Ö.1700-1200), Frigyalılar'ın (İ.Ö.1200-

676) dönemlerinde yöre sakinlerinin tümünün mutlaka Asya kökenli olduğunu, zira o çağda Pontus kıyılarında Yunan kolonizasyonunun henüz daha başlamamış olduğunu belirtir. Nakracas ifadelerine devamlı İ.Ö. 676 yılında Kimmer yönetimi döneminde Pontus kıyısındaki soy mozağine Yunan ögesinin katıldığını da kayıt etmektedir³.

Diyarbakırlı Sait Paşa “Miratü’i-ibâr”, Hüseyin Hüsameddin Efendi “Amasya Tarihi”, Trabzonlu Mehmed Aşıkî “Menâzirü’i-Avâlîm” adlı yapıtlarında Trabzon’un Orta Asya’daki köklü Turanî kavimlerce iskan edildiğini belirtirler.

Asurluların 8. yüzyıldan sonra gücünü yitirerek Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki egemenliklerinin zayıflamasından sonra bölgeye Grekli kolonicilerin çıktıklarını görürüz. Ancak buna rağmen Trabzon’u bir Yunan kolonisi gösterme gayretleri Yuvannidis’in yazmış olduğu “Trabzon Tarihi”ne dayanmaktadır. Bu yapıtta 8. yüzyılda Miletli gemici halkın Çanakale ve İstanbul boğazlarını geçip Sinop’u aldıkları ve M.Ö. 756 yılında Trabzon’u kuşuttıklarından söz edilir, ancak Miletli gemiciler Trabzon’a geldiklerinde şehirde yaşamakta olan yerli halk ile karşılaşmışlardı.

İlk çağdan beri işlek olarak eski Latince’nin kullanılmış olması nedeniyle eski yapıtlar, kayıtlar eski Latince ile yazılmıştır. Yunanlı yazarlar bunu kendi dilleri gibi gösterek kendi amaçlarına hizmet gayesi ile Trabzon ve çevresinde yaşamış olan halklar arasında en eskisinin Yunanlılar olduğu tezini ileri sürmektedirler.

Halbuki söz konusu bu coğrafyada Greklerden çok önce bir takım kavimler ve o cümleden Türkler vardı. Bu tarihi gerçek tarafsız tarihçilerin notlarında açık bir şekilde belirtilmektedir.

3 Georgios Nakracas, Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni, “Belge Yay”, (trc.İbrahim Onsunoglu), İst. 2003, s. 207-208.

Trabzon tarihi ile ilgili en somut kayıtlar saray tarihçisi Panaret ve A Hahanov’un ve değişik seyyahların kayıtlarında dile getirilmişse de bu kayıtlarda yazarlar tamamen objektif olamamışlardır. Bizim tercümemize esas olan A. Hahanov’un 1905 yılında Moskova’da “Mihail Panaret’in Trabzon Hronikası” adı ile yayınlamış olduğu yapıttır.

A. Hahanov, Panaretin arkadaşı olarak pek çok olayın birlikte şahidi olduklarını belirtir. Ancak kasıtlı olarak yapıtın ön söz kısmında tarihi yanlışlara yol verir. Bu gibi noktalara tarafımızdan açıklayıcı şerhler düşülmüştür.

Ona göre de yazarın yapıtında vermiş olduğu orijinal kopyayı biz de olduğu gibi eklemeyi yararlı gördük. Böylece okuyucu tereddüt ettiği noktaları orijinal metinden gidebilecektir.

Bu yapıt içerisinde yer alan Gürcüce metinlerin tercümesinde yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarımdan Prof. Dr. Eflatun Saraçlı’ya ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. Enver UZUN

Trabzon dünyanın eski şehirlerinden birisidir. Yevsey'in hronikasında Trabzon'un kuruluşu M.Ö.756 olarak gösterilir⁴. Skilaks Kariandenski (521-485)⁵ de Trabzon'u tanıyordu⁶. Kekatey M.Ö.VI. asırda Kermonas'ın Trabzon'un kolonisi olduğunu söyler. Ksenophon, Anabasis adlı yapıtında⁷ Trabzon'u Sinop'un kolonisi gibi gösterir. Trabzon halkı kendi renkgarenkliği ile seçilirdi. Burada sadece Yunanlılar değil, Kafkasya'dan gelenler de vardı. Trabzon İmparatorluğu eski İverya ile sınırtaş idi. Kolhlar onların çok eskiden beri alâka sakladıkları komşularıydılar (Anabasis, IV. 823). Strabon, Dioskyiy sonra Kolhida sahillerinin bir kısmının Trabzon sahilleri ile birleşik olduğunu belirtir (Geografiya XI,2). Kolhida ve Trabzon'un alâkaları çok eskidir. Hatta bu iki devletin birleştikleri zaman da olmuştur. Strabon'un kayıt ettiğine göre (XI, 2₁₈ XII, 3₁₉) Midritat Velikiy Kudretli Yevpator (121-64 İsa, d.e) Romalıların katı düşmanıydı. Ancak onlara mağlup olmuş, sadece Pont ile yetinmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Pompeus ona galip gelerek memleketini bir çok knyaz* arasında paylaşmıştır. Kolhida'nın son hükümdarı Polemon I. Antoni'den kendi hizmetlerine göre Pont hükümdarlığını almıştı. Onun ölümünden sonra "Akıllı ve yetenekli hanımı" Pifodorida

4 Clinton, Fasti Hellenici, i, 156.

5 Periplus, § 85.

6 Fragm, 197.

7 Anabasis, Lib, IV,sar.9, 22, V, 33.

* Bölgenin en yetkili görevlisi, vali.

Tibarenlerin, Kolhların, Trabzon'un Farnak'ın ve oradan biraz kenarda yaşayan Varvarların hükümdarı olmuştu.

İveriya ve Trabzon sadece coğrafi ve siyasi bakımdan değil, etnografik bakımdan da bir birlerine benzerdirler. Trabzon'dan yukarıda Tibarenler, Haldeyler, Sanniler "Canlar" yaşıyorlardı. Strabon'un yazdığına göre (XII. 3₁₈) Tibarenler ve Sanniler Gürcü tayfalarıydı. Pliney'in yazdığına göre (Historia Naturalis VI. 1₃) Trabzon'a kadar denize Piksit (Pihixës) Çayı dökülür. Çayın doğusunda Keniohov ve Sanni tayfaları yaşıyorlardı. Onların yaşadıkları yerde Absar Çayı ve bu çayın yanında aynı ad ile adlanan bir de kale vardı. Bu kale Trabzon'dan 140.000 adım (20 mil) uzaktadır. Burada dağların arkasında İberiya bulunmaktadır. Bu arazide Keniohlar, Amiretler ve Lazlar yaşıyordu. Arrion, Ksenophon'a esaslanarak Trabzon'un Kolhlar, İberiyalılar ve Sanniler ile komşu olduğunu yazar.

Trabzon 41° altında kuzey enlem dairesinde ve 9° 26' 8" Pulkov'dan şark uzaklığında, Aya Türkiyesinin (Anadolu'nun), doğu kısmında bulunmaktadır.

Şehrin kendisine özgü elverişli coğrafi konumu vardır ve Karadeniz'de kuzey şehri olmasıyla Finley'in ifade ettiği gibi dünyanın en zengin incisine çevrilmişti. "The city of Trebizond wants only a secure port to be one of the richest jewels of the globe" (Empire of Trebizond, s.354). Burası Avrupa, İran ve Orta Asya için en gelirli liman şehriydi. Rûm (Roma) devrinde Trabzon İmparator Adrian sayesinde ticari gelişimini en yüksek seviyesine getirmişti. Adrian'ın sözlerine göre burası şark malları, aynı zamanda Fazis sahillerinden getirilen mallar için Pazar konumuna getirilmişti. Pomponiy Mela'nın yazdığına göre M.Ö.I. asrın yarısında (Desitu orbis. I. 19) Trabzon ve Kerasunt en meşhur şehirlerdir. Trabzon hızlı bir şekilde gelişip, zenginleşiyordu. Bu şehrin gelişme dönemi Baktriya'nın, Persepol'un, Nineva'nın

tamahkar bakışlarını üzerine çekiyordu. Sonradan burası Kimmerler'in yıkıcı saldırılarına maruz kalmıştı. Bu saldırılar şehrin hayatında ağır ve çok derin izler bıraktı. Ammian Marsel IV. asrın öncesinde (İ.d.e) artık Pomponiy Mela gibi *urbem illustrem*, Pliniy⁸ gibi *oppidum liberum* adlandırılırdı. Πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον sadece *oppidum non obscurum*⁹. Justinyen zamanında Trabzon Pont'un eyalet şehrine dönüşür. Bizans'ın Anişirvan'la VI. asırda savaşı sırasında VII. asırda Arapların saldırıları sırasında Trabzon yeniden canlanır ve askeri gemilerin barındığı yer olur. Tzan tayfalarının koloniye dönüştürülmesi de aynı zamana denk düşmektedir¹⁰. Bu tarihi olaylar Trabzon'un önemini artırdı. XI. asra kadar Haldiya'nın Bizans'ın etkisinden çıkmış olduğu hesap edilir ve onlar kendilerini Trabzon topraklarının knyazları adlandırırlar¹¹.

XI. asrın sonunda tahta I. Aleksius Komnen oturdu. Onun tahta oturuşu Türklerin saldırıları ile aynı zamana denk düşmüştü. Türkler Küçük Asya'yı ele geçirdiler. Sadece deniz sahilleri onların hakimiyeti dışında kaldı. Selçuklular batı Asya'da ortaya çıkmıştılar. Hindistan'dan Galis'e kadar olan coğrafyada bulunan halkın yaşayışı iyi değildi. Düşmanlar saldırılarıyla şehir ve kanalları dağıtır, kendilerinden sonra harabelikler bırakırlardı. Haldiya ele geçirilmiş, Gürcistan boş kalmıştı. Ali Arslan'ın oğlu Melikşah, II. Georgi'nin hakimiyeti zamanında (1072-1089) Gürcistan'a saldırarak burayı harabeye cevirdi. Trabzon'a saldıranların önünü Arafekt Feodor alabilirdi, fakat şehri bir başka tehlike tehdit etmeye başlamıştı.

8 Hist. Natur. VI, 4.

9 Amm. Marc.lib, 22, 8.

10 Prosor. De aedific, lib. III, s.6.

11 χωρα Τραπεζουσια. Eustatli, notae ad Dionys., de situ orbis, s. 201. Edit. Basil.1556.

Gürcü hükümdarı Gürcü David olarak tanınır. O, 1089 yılında tahta oturduktan sonra Selçuklular'ı Tiflis'ten çıkardı. Trabzon'da içerisinde olmak şartıyla bütün Anadolu'nun kendi toprakları olduğu iddiasını ileri sürdü. Ancak O, bu topraklarda tutunamadı. Selçuklular gibi onları da Trabzon topraklarından çıkardılar¹².

Feodor'un oğlu Grigori babası gibi başarı kazanamadı. Bizans İmparatoru Aleksius birinci haclı seferi sırasında onu esir ederek Konstantinopol'a gönderdi. Bir yıldan sonra ona serbestlik verip, görevini geri iade etti.

İkinci haclı seferi de Grigori için iyi olmadı. 1119 yılında tekrar esir edildi. Büyük bir meblağ ödeyerek serbest bırakıldı.

O'nun oğlu Konstantin zamanında Trabzon'da inkılap oldu ve bütün Gabr nesli ülkeden kovuldu. İmparator Manuel kendi valisi Nikifor Palaeolog'u Trabzon'a gönderdi. Onun yardımı ile imparatorun akrabası ve maceraları ile meşgul olan Andronik ile barıştı. XII. asrın sonunda Trabzon'un sınırlarındaki İney'de Andronik'e yer verildi. Bundan hemen sonra acil bir şekilde Trabzon'un Gürcü çaricesi Tamara'ya karşı Lazlar ile bir ittifak yaptı.

Trabzon eyaleti¹³ doğudan Kolhida ile komşudur. Fazis Denizi havzasında bulunur. Justinian'ın zamanında Lazik adını almıştı. Bizans tarihçileri (Prokoniy, A. Agafiya...vb) Kolhlar'ın sonradan Laz, onların ülkesi ise Laziy ya

12 Haldiya femi Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu eyaletleri içerisinde en önemli yerlerinden birisi sayılırdı: Fischer, Trapezus im XI-XII jahr (*Mittheil, d. Inst. oester. Geschichtsforsch. XB, II, 172*).

13 Trabzon tarihi 1827 yılında Fallmerayer tarafından yazılmıştır. Onu K. Krumbacher, "Geschichte der Byzant Litteratur" yapıtının yazarı üstün yetenek adlandırılır. G. Finley ise kendisinin "Yunan Tarihi" adlı eserinde Fallmerayer'i çok över (*Empire of Trebizond, Edinburg and London 1851*). "Which dis plays great critical acuteness" (s.353.ilave).

da Lazik adlandığını söylemektedirler. Memnona fragmentlerinde (XVI, LIV) sahillerde, Pont'ta Saneki ve Lazların yaşadıkları belirtilmektedir.

Saneganların simasında Sani (Σάννοι) ya da Tzanlar'ı (Τζάννοι) görebiliriz. Yevstafiya Dionis Periegete (XII. asır) düşmüş olduğu şerh yazısında ülkeyi Tsan (Τζάννι) adlandırır. Tzan ya da Tzanlar (τζαν) Gürcü tarihinde gösterildiği gibi Kartveli (Gürcü) lehçesinde konuşan bir gruptur. Pliney İsa'nın doğumunun birinci asrında (*Hist Natur, VI.4.3*) Sann ve Lazların deniz sahilinde yaşamış olduğunu kayıt etmiştir. II. asrın öncesinde Sann ve Lazlar hakkında Arrian (Periplus) da bilgi verir. San'lar hakkında o şöyle der: "Çok dövüşçü halklar olup, Trabzonluları sevmezler". Lazların hükümdarının Malass olduğunu belirtir. Hükümdarlık ona İsa'nın doğumundan II. Asırda Roma (V,9) imparatoru Kl. Ptolemey tarafından verilmiştir. Kolh ve Lazların yaşayış alanlarını gösterirken O, şöyle der: "Deniz sahilinde Kolhların en iyi komşusu Lazlardı. Kolhlardan biraz yukarıda Manrallar (Μανράλοι)* yaşıyor. Ammiyan, Marseliniya hatta Lazların adı da bilinmektedir (*Strabon XII,318*). Arrian, Yevstafiya Dionisi; Priegeta ise Sanların Trabzonlular için iyi bir halk olduğunu gösterirler. Mingerili, Yeker ya da Kolhiad'nın bir kısmını ele geçirir (*Geografiya, 38*).** Yeker, (τζανοβο, Egrisi - Gürcü kaynakları) Manrali, Yekrevina, Laziv ve Canivi olmak üzere dört kısma bölünür. Lazların önceleri Kolh olarak adlandırılan halklar olduğunu Prokopiy, Agafi ...vb. onaylıyorlar. Kolhlar konusundaki karanlık konuların irdelenmesine gerek görmüyoruz. Yukarıdaki kayıtlardan anlaşıldığına göre Laz ve Sani/Tsan/Tcan

* Mingreller ilk olarak Μανράλοι (Manrallar) olarak anılırlar.

** Hahanov bu yapıtın Ermeni tarihçisi Moisey Horenski'ye ait olduğunu ileri sürer (Bkz. Terc. Esas olan metin, s.5). Yazar burada ciddi bir yanlışlık içerisinde. Zira söz konusu yapıt Strabon'a aittir (ç.n).

adlanan halklar komşuydular ve Pont sahillerinde yaşıyor-
dular. Yevstafiya'ya göre Tcaneti ya da Τξανική arazisinde
yaşayan Laz ve Tzanların dilleri Gürcü diliydi. Geork Rozen
ve Cagareli'nin araştırmaları da bu yöndedir. Rum hakimiyeti
zamanında Lazlar Çoruh Çayı'nın her iki sahilinde,
Tsanikin sınırlarına yakın bir yerde yaşıyordular. Lazistan ve
Canik sancakları ise Samsun ve Bafra ise birlikte Trabzon
Vilayeti'ne dahildi¹⁴.

Lazistan coğrafi bakımdan Karadeniz'in nazik sahil
hattını tutar. Pont ya da Laz dağlarının batı kısmında, Kemer
(გემის პელო) burnundan deniz yakınında olan Makrial'a
kadar olan kısmı içerir. Botanik Koh¹⁵ Lazlarının içerilerinde
ancak iki üç yerde olmuştur. Avrupalıların fikrinde Lazlar
vahşi ve geri kalmış bir halktır. Bazılarına göre ise Lazis-
tan'da İmeretin dilinde konuşurlar, fakat adet ve giyimlerine
göre Çerkes ve Gürcülere benzerler. Lazistan hakkındaki bu
yanlış bilgiler Avrupalılara aitti.

G. Kazbek'in ifadesine göre kendi coğrafi konumu
itibarıyla Lazistan seyyahların çok az dikkatini çekiyordu.

Lazik adı Bizans yazarlarından başka Ermeni yazarla-
rının yapıtlarında da gösterilir¹⁶. Gürcü tarihinde Lazistan,
Lazik, Minkereliy, bazen Odişi, çoğu zaman Caneti (კანეთი)
adlanır. Can ve Lazların ülkesi Lazistan'ı coğrafyacı Vahuşta,
Canetiya adlandırır. Genelde Lazik adı altında Gürcü eyaleti
Egrisi nazarda tutulur ve kendisinde çağdaş İmertiya, Guriya
ve İngur sahilinden Çoruh'a kadar olan bir araziye birleştirir.
V. asırda bu arazide Lazik krallığı meydana gelmiştir. Bu
arazi Farslar ile Bizanslıların arasında uzun süreli tartışmalara

neden olmuştur. VII. asırda Piona sahillerinde Abhaz krallığı
meydana geldi. Aynı zamanda Lazik adı yok oldu. Bizim
zamanımıza orası hakkındaki hatıralar Lazistan adında
kalmıştır¹⁷. Eski Lazik'in hayatında olan bütün önemli olay-
lar Piona sahillerinde meydana gelmiştir. Çağdaş Lazistan ise
o zaman meydana gelen siyasi olayların dışında kalmıştı.
Bunun nedeni arazide doğal servetlerin olmayışydı. Coğrafi
şartlar ise onu hem deniz hem de karadan dokunulmaz yap-
mıştı. Ne Venedikliler ne de Genualılar¹⁸ burada henüz
koloni kurmamışlardı.

XVI ve XVII. asırlarda bütün komşu arazileri ele
geçiren Türkler XIX. asrın 20. yıllarına kadar bu arazilere
girememişlerdir (Kazbek, s.94-95).

G. Kazbek, Lazistan'ın halkı hakkında şöyle demek-
tedir: "Orada 12.000 ev var, tahminen burada 70-80.000 in-
san vardır. Bunlar bir ırka mensup olup, aynı dilde konu-
şurlar. Avrupalıların fikirlerinden farklı olarak fizik bakım-
dan sağlam, akıllı insanlardır. Lazlar iyi tacirdiler. Tarım ile
uğraşmıyorlardı. Ekmek pazarları Guriya ve Mingreliya'dır.
Bağımsızlıktan hoşlanırlar. Ticaret yapmayı severlerdi".

Laz dili Kartveli şivesinde kendisini gösterir ve Mink-
rel dilinden o kadar da farklılanmıyor. Lazcada üç diyalekt var:
Hopp, Arhavey ve Atina. Hopp diyalekti Mingrelceye ben-
ziyor, Arhavey diyalekti Abu Vadisi'nde konuşulan, Hopp ve
Atina diyalektine benzer. Atina diyalekti ise Yunan ve Türk

14 Bkz. Türkiye Vilayetlerinin Statik Cetveli, Tiflis. 1888.

15 Wanderungen im Oriente Während der Jahr 1843 und 1844. I. Reise
im Pontische Gebirge. Weimar 1846.

16 Bkz. İnciciyan, Gadim Ermenistan'ın Coğrafyası,; Minas Bjuşkyan,
Pont Tarihi.

17 Lazistan ile ilgili olarak bkz: Y.S.Proskuryakov'un kayıtlarına.

Türkiye (3.K.O.P.T.C. XXV. Kitap, v. I, Tiflis.1905). 1810-1852.
yıllarda Türkiye'de yaşayan yazar Trabzon'dan başlayarak Karade-
niz'e kadar kuzey kısmında Laz adlanan halkın yaşadığını ve onların
Gürcülerden türemiş olduklarını ve kendi dinlerini yitirdiklerini
kayıt eder (s.41, 84).

18 Komnenlerin başkenti birinci derecede rol oynuyordu (Fallmerayer,
319).

dilinin etkisi altında olan ve asıl kökten çok uzaklaşmış bir diyalektir.

Artvin'in civar köylerinde halk Gürcü dilinde konuşurken, Artvin'in içerisinde ise Gürcü dili çok az konuşulur. Kazbek'in görmüş olduğu eski paralar Trabzon imparatorlarının dönemine aittir. O, kilisede çok eski bir Gürcü incili bulmuştu. Bu incili okuyabilmek için Parhal'da yaşayan Gürcü din adamına gelirdi.

‘Αρχοντες τῶν Λάζων Grek dönemine kadar Bizans imparatorlarına tabi olurdu. Lazika, sınır arazisi gibi güvenliyd. Kafkasya'dan gelen düşmanlar buradan saldırıya geçiyorlardı. Justinyen'in devrinde Bizans ile İran arasında bu araziler üzerinde savaş başladı. Savaş uzun süre devam etti. Lazlar bazen Bizans, bazen de Fars tarafına geçiyordu¹⁹. Gürcüler ile Bizanslılar arasında bu sınır arazisi yüzünden yapılmış olan savaş XII. asrın öncesine aittir. Vasili Bolgaroboy ve I. Georgi (Abhaz ve Gürcistan kralı, 1014-1097) Trabzon eyaleti için savaşıyorlardı. Georgi 1022 yılında Trabzon limanını almak istemiş fakat Vasili Bolgaroboy tarafından liman geri alınmıştır²⁰.

Bizans ile yapılan savaşlar XI-XII. asırda yeniden alevlenmeye başlamıştı. Gürcü David saldırılarıyla sahil hattında heyecan yaratır, Trabzon femi* de böylece onun saldırılarına maruz kalırdı. Tamara Trabzon'u yeniden Gürcü tahtına tabi etmek istiyordu. Bunun nedeni kocası Rus knyazı Georgi ile olan münasebetiydi. Andrey Bogolyubski'nin oğlu yanlış davranışları nedeniyle 1190 yılında Gürcistan'dan kovulur ve Bizans'a sığınır. Grek askerleriyle Gürcistan'a saldırarak tahtı ele geçirmek ister. Ona ilk tabi olan Gürcü

19 Prokopiy Kesariyskiy, Romalıların Fars, Vandil ve Gotlarla Savaş Tarihi, "trc. Destinus", Sank-Petersburg 1862.

20 Fischer, s.178-179.

* Bizans İmparatorluğu'nda idari taksimat birimi (ç.n).

Klarceti ve Şavşeti hakimi olur. Bunların ardınca çok kişi knyazdan taraf olur. İsyancılar Kutaisi yakınlarındaki Geçit Kalesi'ne kadar gelir ve burada Georgi'yi kral ilan ederler. Fakat Tamara asker toplayarak Georgi'yi mağlup eder. İkinci kez Yunan askerleri ile saldırıya gecen Georgi yine mağlup olur. Bu konuda Yunan kaynakları herhangi bir şey belirtmezler. Anlaşılan bu sefer Georgi Konstantinopol'a değil, Trabzon'a başvurmuştu. Nikifor bu işte meraklı taraftı. O, böylece Gürcülerin sahil hattına etkisini azaltmak istiyordu. Fakat askerleri başarısızlığa uğramış ve Trabzon'da Lazların yarattıkları heyecan artmaya başlamıştı²¹.

Çariçe Tamara, Konstantinopol'da meydana gelen saray isyan ile alâkadar Trabzon'da meydana gelen işlere karıştırdı. 1181 yılında Manuel öldü.* Tahta böylece 12 yaşındaki oğlu Aleksius'a geçer. Ona annesi İrina rehent** oldu. İmparatorun amcası Andronik bu sırada Pont eyaleti İney'de yaşıyordu. Onun yararına sarayda parti kurulduğu zaman geri döndü ve imparator ilan edildi (1182 yılında). O, halkı mutlu ederek ülkenin sınırlarını genişlendirebilecek bir karaktere sahipti.

Komşu mahkeme, idare sisteminde kendi akli gücünü gösterdi. Vergiyi azalttı, görevlerin satılmasını bir düzene soktu, bir çok gereksiz ve boş adetleri lağvetti. Fakat Macar kralı ile ilişki içerisinde olan Mariya'yı denize attırması, şehzade Aleksius'u yay ile boğdurması onu gözden düşürdü. Hakimiyeti elinde saklamak için bütün akrabalık alâkaları ve

21 Fallmerayer, Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. München 1827.

* Komnenler İtalyan asıllıdır. Onların Bizans'a gelişleri 976 yılına tesadüf eder. Manuel Komnen Asya prefekti (Askeri görev) olur. Bkz. Finlay, s.364-365. Trabzon 7. dini toplantıdan sonra Pont eyaletlerinin metropoliti Polemoniakin yaşadığı yer olmuştu. Fischer, Eserleri, s.196.

** Belli bir yaşa gelene kadar şehzadeye vasi olma (ç. n).

şerefi üzerine bir çizgi çekti. Yetmiş yaşındaki bu yaşlı adam İmparator Aleksius'u öldürdükten sonra onun hanımı ile evlendi. Andronik'e karşı nefret günden güne arttı. Andronik katliamları büyük bir ustalıklı yaptırdı. İsaak Angel, kadın tarafından I. Aleksius'a akraba idi. O, idama getirilirken celladı öldürüp kaçmayı başardı. Kutsal Sofya(Ayasofya) Kilisesi'nde gizlendi. Etrafına bir hayli insan toplanıp, onu imparator ilan ettiler. Herkes tarafından terk edilmiş Andronik Asya sahillerine kaçmak istedi ancak onu yakalayıp, feci şekilde öldürdüler.

Konstantinopol'da katliam İsaak Ankel'in(1815-1195) hayata geçirdiği amansız tedbirler, Manuel'in kör edilmesi, rakiplerini ezmesi bir çok insanın oradan kaçarak Tamara'nın yanında sığınacak aramasına neden oldu.

Manuel'in Aleksius ve David adlı iki oğlu kaldı. Manuel ağır azap içerisinde öldüğünde Aleksius beş yaşında idi. Katliam sırasında Manuel'in dostları şehzadeyi gizleyebilmişlerdi. Onlar haclı askerleri burayı alana kadar gizlice Konstantinopol'da kaldılar. Latinler Bizans'ın başkentini ele geçirdikten sonra şehzadeler Kolhida'da saklandılar. O sırada harici fikirler iki sülale arasında bölündü. Aleksius Komnen simasında Tamara'nın yanında kendisine sığınacak yer buldu. Angeller ise Konstantinopol'da yerleştiler. Trabzon ise bu sırada bağımsızlığa can atıyordu. Hem Bizans, hem de Gürcistan'dan yakasını kurtarmaya çalışıyordu. Kutaisi yakınlarında Trabzon askerleri bozguna uğratıldıktan sonra onlar kendi ordularını yabancı askerler ile doldurma kararına geldiler. Onların böyle davranmasının nedeni yerlerine geri dönmektir.

1204 yılında Angeller'in hakimiyetleri zamanında Bizans'ın haclı yürüyüşçülerinin eline geçmesi sonucunda imparatorluk ikiye parçalandı. Birincisi Nikey olup, burada hakimiyette Feodor Laskar; diğeri ise Trabzon'dur ki, burada

da hakimiyette İver askerlerinin yardımıyla Aleksius Komnen geldi. Aleksius 1204 yılında Tamara'nın askerleri ile birlikte Trabzon'a girdi²². Böylece Tamara Trabzon İmparatorluğu'nu kurarak kendisi tarafından büyük hediyeler ile şarka gönderilen Gürcüleri talan etmiş olan İsaak Ankel'den intikamını almış oldu.

Aleksius'un ilk adımları başarılı oldu. O, Sinop'tan Fazis'e kadar uzanan bir devlet kurabilmişti. Pont çarlığı Paflagoniya'dan daha eski olan Trabzon İmparatorluğu Konstantinopol'un işgal edilmesine kadar Yunan İmparatorluğundan İkoniya Sultanlığı vasıtasıyla ayrı düşmüştü. Dağlar onları Türklerin saldırılarından koruyordu. Bu arazinin hükümdarları Feodor Garba, Grikori Taronit ve Konstantin Garba'nın tam olarak bağımsızlığa kavuşamadıkları anlaşıyor. Aslen Trabzon'lu olan Aleksius Komnen halkın kendisine karşı göstermiş olduğu sevgiden yararlanarak İverli paralı askerlerin yardımıyla imparatorun askerlerini kendi tarafına çekti. Aleksius'un kardeşi David İver askerleri ve Laz gönüllülerin yardımıyla Paflagoniya'ya saldırdı. **Παφλαγονίας πάσης ἐγκρατής ἦν Δαβίδ'αδελφός ὢν Ἀλξίου τὸν τῆς Τραπεζοδντος κρατήσαντος ὅς καὶ ὁ Μέγας ὠνομάζετο Κομνηνός.** Batılı yazarlar O'nu bazen Dominus de Trape-

22 Finlay, The history of Greece...and of the Empire of Trebizond 1204 - 1461, London.1851, s.370 Kayıt: Trabzon yakınlarında Turnefort'ta açılan ve III. Aleksius tarafından restore edilmiş olan manastırın girişinde Grekçe yazılmış orta hissesi Tournefort, Voyage du levant, C.II, s.233; bkz. Fallmerayer, s.791, Cp. Geschte der Bysantinischen Litteratur von Iustinian bis zum Ende des Ostromischen reiches(572-1453) von Karl Krumbacher, a. O. Prof. an der Universität Munchen. II: Auflage. Munchen 1897, s.1049-1051.

Finlay, sehven Tamara'nın ölümünü 1201 yılı olarak kayıt eder ve Trabzon İmparatorluğu'nun kurulmasında onu dışarıda tutar. Çariçe Tamara'nın ölümü 1212 yılına aittir.

zondes (ör. Vincet), bazen de Grant Comnenie (Joniville. Hist. De st. Louis) adlandırırılar.

Samsun Burnu'ndan tutmuş Herakli'den Sinop'a kadar bütün sahil arazisi yeni imparatorluğa dahil oldu. Aleksius, Bizans'la ilgisi olmayan bir hükümdar gibi tanındı. 1204 yılında Gürcü hükümdarı Tamara'nın desteği ile ortaya çıkan Trabzon İmparatorluğu hakkında XV. asır Bizans tarihçisi Holkokondil'de de bilgilere rast gelinir. O, Komnenler evinin çocuklarının Kolhida'ya kaçmış olduklarını ve sonra oradan Trabzon'a sahip çıktıklarını kayıt eder. Aleksius'un kabul ettiği ad onu Konstantinopol'da iddialı hale getiriyordu: **ἱστορὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ πασῆς Ανατολῆς, Ἰβήρων καὶ Ἡερατείας ὁ μέγας Κομνηνός**²³. Trabzon imparatorunun iddiaları Nikey hükümdarı Feodor Laskar ve Gürcü hükümdarı Tamara'nın oğlu Georgi tarafından tepkiyle karşılandı. Fakat 1204 yılında Bizans'ın işgalinden sonra Feodor Laskar Komnenler ile yakınlaştı. David, Küçük Asyadaki Grek hükümdarının zayıflığından yararlanarak kendi topraklarını genişletmek istedi. Fakat Feodor'un Selçuklular ile yapmış olduğu ittifakla Aleksius'u Amis yakınlarında bozguna uğrattı. Sonra Feodor'un David üzerindeki galibiyeti Komnenlerin her adımına engel olurdu. Kerakli'yi korumak için David boşuna Latinlerin hakimiyetini kabul etti. Onların askerleri de Feodor tarafından bozguna uğratıldı. 1212 yılında Laskar bütün batıyı David'in elinden alarak onu Sinop ile yetinmeye mecbur etti. 1214 yılında Selçukluların deniz saldırıları daha tehlikeli oldu. Sinop onların eline geçti. David kahraman bir şekilde helak oldu. İberlerin yardımıyla Türk saldırılarının önünü alabilen Aleksius'un talihi daha iyi oldu. Ancak yapmakta olduğu ticarete engel teşkil etmemesi içi O da İkonıya'ya vergi ödemeliydi. Yeni devlet tahminen zengin Pont'un arazisini elde ederek

23 Fallmerayer, s.46-47; Laviss i Rampo, Genel Tarih, II, s.796.

Polemoniak'tan şarka Fazis'e kadar bir alanı kontrolüne aldı. Hükümdar sıfatına sahip olan, görkemli hakim I. Aleksius'un hakimiyet yılları Trabzon'un en parlak devriydi. Onun ölümü ile bazı rahatsızlıklar meydana gelmeye başladı. Feodolizm mükemmel bir hakimiyet yaratmaya olanak vermiyordu. Sholari ve Mezohaldıyalıların saray ayanları ve toprak sahipleri arasındaki mücadele devleti zayıflatıyordu. Latin askerlerinin yardımı ile Laskar Kerakli, Amastrida ve Teos'u geri aldı. İmparator Kenrih'in himayesini kabul eden David, Nikey askeri komutanı Andronik Kid tarafından mağlup edildi. 1214 yılının Mayısında İkonıya sultanı İzzeddin Keykavus Sinop'u ele geçirdi. Bu konuda tarihçi, Ebu'l Ferac'in yazdığına göre her zaman Nikey ve Bizans tarihçileri bu konu üzerinden sessizce geçerler. David yenilgiye uğratıldı. Amastrid duvarları yakınlarında Trabzon²⁴ ve Nikey arasında yapılan savaş Komnenler'in talihini belirledi.

Tamara'nın varisleri Konstantinopol'un işgalinden yararlanarak (1204) Trabzon'a kadar bütün sahil arazilerini ele geçirme kararına vardı.

Finley'in sözlerine göre o zaman Gürcüler bütün Asya'da kendi yiğitliklerine göre şöhrat kazanmışlardı. Onların planlarını hayata geçirmelerine XIII. asrın 20. yıllarında Mongollar'ın Gürcistan'a saldırısına engel oldu. Mongol saldırılarından sonra kendisine gelen Gürcistan Trabzon'a karşı silaha sarıldı. Feodar Laskar'ın başarıları, Pont'a saldıran İberler ve Kapodokiya Türkmenleri, Amis yakınlarında Türk askerleri ve Sava Şehri'nin hakimi tarafından Aleksius'a verilen zarar, David ve Aleksius'un gururunu incitti. O günden itibaren Trabzon İmparatorluğu İberya'nın küçük

24 Trabzon'da kutsal Georgi Kilisesi'nde sonuncu İmerti hükümdarı II. Solomon (Süleyman)'un cenazesi defin edilmiştir (+1815). Proskuryakovski'nin Eserleri, s.34.

knyazları, Ermeni Emirleri ve Türkmen liderleri ile her zaman savaşmak mecburiyeti ile yüz yüze geldi.

Nihayet O, İkoniya Sultanlığı'nın himayesini kabul etmek zorunda kaldı²⁵. I. Aleksius 1222 yılında öldü. Cenazesi imparatorluğun koruyucusu sayılan şimdi camiye çevrilmiş olan kutsal Yevkeni Kilisesi'ne defin edildi.

Trabzon İmparatorluğu'nun esasını koyan bu adam sonradan efsaneye, kahramanlık sembolüne çevrildi. Tarihçiler kudretli Komnenlerin fiziki olarak güzel görünüşlerini Gürcü babalarından aldıklarını kayıt ederler²⁶.

Aleksius'un varisi kız kardeşinin kocası Andronik I. Kid idi. O, 1235 yılına kadar hakimiyette olmuştu. İzzeddin ve Alaaddin'in varisleri ile himaye konusunda ittifak yaptı.

Batı Asya üzerinde hükümlanlık iddiası Harezmli Celaleddin ve kudretli sultan Alaaddin arasında esas probleme çevrildiğinde Trabzon yine tehlike karşısında kaldı. Andronik yardım olmadan bu güçler karşısında dayanamayacağını biliyordu, buna göre de Celâleddin'in hakimiyetini kabul etti. Ancak Celaleddin'in askerleri Ahlat savaşında mahvedildi. Harezm padişahının kendisi bir yıl sonra Mongol hanı Oktay tarafından yenilgiye uğratıldı. Bunu gören Andronik önceki müttefiki ile olan alâkalarını yeniden güçlendirmek

25 Laviss ve Rambo, Genel Tarih, II Kısım, s.796. Aynı zamanda Finley de I. Aleksius'un imparatorluğunun karakterini vermeye çalışmıştı. Aleksius of Trebizond was unable to resist a powerfull, wealty and warlike Sovereign like Azeddin. Cut off from all direct collision with the Greeks empire of Nicaea, and the Latin empire of Romania he was almost forgotten in the West. Involved in a political and international circle of alliances and hostilities, that disconnected his interests from those of the Greeks ont the asiatic and European shores of the Egean his wars and treaties placed him in clase relations with the Christian princes of Georgia and İberia, With the Turkoman chieftains of Cappadocia and the emirs of Armenia. Finlay, op.s. 380.

26 Finlay, The History of Greece, s.382.

için 2000 atlı asker gönderdi. Lazik ise I. Andronik'in zayıflığından yararlanarak tam bir bağımsızlık elde edebilirdi.

Andronik 13 yıl hakimiyette kaldı. O'nun yerine haki-miyete hanımının kardeşi Aksuh geldi. O da 3 yıl hüküm-darlık yaptı, sonra oyun sırasında attan düşerek öldü.

Alaaddin Keykubat bir süre sonra Gellespont ve Fırat arasında bulunan büyük bir arazinin hükümdarı oldu. Fakat Eyyubiler knyazlığı ona karşı 100.100 Fransız askeri ile birleşerek ittifak oluşturdu (Yunan, İber, Ermeni, Harezm) ve ona karşı saldırıya başladı. Fakat Keykubat'ın kendisi ise 1237 yılında vefat etti. Geçici olarak onun devleti milli siya-setinin en yüksek noktasına çıktı. IX. Grigori yazmış olduğu bir mektupta gururla şöyle imza atmıştı: *Alatinus Magnus-Soldanus Iconii et Potestas omnium terrarum per Orientem et Septentrionalem Plagam existentium et Magnae Cappado-ciae. Plaga Septentrionalis* adıyla Sinop ve Trabzon nazarda tutulur²⁷.

Yunanistan devrinden Gürcistan, Konstantinopol ve Trabzon'un etkisinden kurtulmaya çalışan eyaletler şimdi Küçük Asya'da meydana çıkmış yeni bir düşman Mongollar ile yüz yüze gelmiştiler. Gürcistan Mongolların eyaletine çevrildi. 1204 yılında artık Bizans zayıflamıştı. Trabzon İkoniyasının bayrağı altında savaşırdı.

Mucit adında bir şahısla evli olan çariçe Rusudan, Celaleddin'in baskısı altında ondan ayrıldı ve daha sonra onu Tiflis'ten İmertiya'ya çağırdı. O dönemin muasırları Mongol Tarihi'nin yazarı Ermeni İnokomu Marakiye Gürcistan'ın durumunu da kayıt etmişti.

27 Τὴν γὰρ Κολχίδα καὶ Λαξικὴν γῆν ἥς παλαι τε προείχεν ἡμετέρα Τραπεζοῦντα σχῆμα μητροπόλεως πρὸς τὰ κύχλη πάντα καὶ τὸν σύμπασαν Λαξικὴν ἔχουσιν Fallmerayer el yazmalara esaslanır. bkz. s.119; Gesch. d. Trapezunt.

Çengiz Han'ın emri ile Tatarlar Ağvan ve Gürcistan'a saldırdılar. Gürcü hükümdarı 60.000 asker ile Kotman Çölü'nde onların karşısına çıktı. Savaş başlar başlamaz Manasagom hakimi Hemidola bir yolunu bularak Atabey İvan'ın atının damarını keser. O sırada Gürcü çarı Laşa sağ değildi, geride oğlu David ve kızı Rusudan kalmıştı. Oğlu David, Rum sultanının eline düşerek zindana atılmıştı. Hakimiyeti Atabey İvane'nin yardımıyla Rusudan idare ediyordu. İvane Gürcülerin atlı askerleriyle Gag eyaletinde knyaz Behram'ı (Blu Zaharen'in oğlu) yanına gelir ve onun verdiği askerle birlikte Tatarlara karşı koyar. Behram sağ tarafı, İvane ise sol tarafı komuta ediyordu. Onlar saldırıya geçtiği zaman Hemidolla yukarıda belirttiğimiz olayı gerçekleştirdi. Rakiplerinin arazisinde rahatsızlığı gören Tatarlar Gürcülere saldırarak onları mahvettiler. Knyaz Behram ise Tatarları öldürüp Sagam Çayı'na attı. Bu olaylardan sonra savaş meydanını terk ederek kendi kasrı Karhers'e döner. Bu olay Ermeni hesabıyla 663'de meydana gelmiştir (1312-1313).

Üç askeri komutan Corman, Benal ve Mular Han'ın emriyle Albaniya ve Gürcistan'a saldırarak çok sayıda şehir ve kaleyi ele geçirdiler. Biraz dinlendikten sonra tekrar Gürcistan'a saldırma kararına geldiler.

Büyük ya da küçüklüğünden asılı olmayarak bütün Gürcü knyazları Tatarların hakimiyetini kabul eder ve her birisi onun için nazarda tutulmuş atlıları ile birlikte onların ordusuna dahil olurdular**. Onların yardımıyla şehirleri ele geçirir, insanlarını esir alır ve öldürürlerdi²⁸.

* Burada bir anlaşmazlık var. Rusudan, Laşa'nın kızı değil, kız kardeşidir. Diğer taraftan Tatarların ilk saldırılarında (1220-1221) Laşa sağdı.

** Marakiya bunu "askeri tabilik" anlamında kullanır.

28 Marakiya XIII. asırda İnok., "trc. Patkanov, СПб. 1871, s. 5-7, 8-10.

Rusudan'ın oğlu David, İkoniya sultanı Celaledin ve Trabzon üzerinde galibiyetinden sonra Kutaisi'de bağımsız hükümdar oldu.

Alaaddin'in ölümü ile İkoniya'nın da güneşi battı. Onun oğlu ve varisi Gıyaseddin Hosrov şarap ve kadınlara düşküncü. Kasadak yakınlarında Mongollar'a yenildi. 1240 yılında Oktay Han Trabzon'un sınırlarına kadar geldi. Gıyaseddin, Ermenistan, Mezopotamya ne de Suriye'den yardım alamadı. I. Ioan'dan sonra Trabzon tahtında oturan Manuel önce Selçukluların sonradan ise Mongollar'ın himayesini kabul etti²⁹.

Manuel'in döneminde Küçük Asya'nın siyasi durumu 1253 yılında Karakorum'u ziyaret eden Rubrukvisom tarafından kayıt edilmişti. O'nun kayıtlarına göre Svan ve Gürcüler bağımsız devletler idiler. Trabzon ise Tatarların vassallığını kabul etmişti. İvirler önceleri Trabzon'un müttefiki olsalar da sonradan Selçuklular tarafında savaşırdılar. Gürcüler Sarkis Çakeli, Şaknişah Avaga, ve Elikum Orbelian'ın önderliğinde Selçukluların tarafına geçmişlerdi.

Gürcü sarayı İkoniya ile akrabalık alâkaları kurmuştu. Gürcü çariçesi Rusudan'ın kızı Tamara Sultan Gıyaseddin'e³⁰ verilmişti. İslam dinini kabul etmek zorunda kalan Tamara'ya Rusudan'ın kardeşinin oğlu, çar Georgi Lanin'in oğlu David birlikte gidiyorlardı. Fallmerayer onu Rusudan'ın aynı adı taşıyan oğlu ile karıştırıp, yanlış olarak kayıt etmiştir³¹. Rusudan'ın David'i İkoniya'ya göndermekteki amacı onu (Sultan Gıyaseddin'i) mahvetmekti. David zindana atılır. Onu zindandan Şaraşidze ve Şalga Toceli'nin oğlu Paradauli'nin³²

29 Trabzon daha çok İoniy adlanırdı. Fallmerayer, Gesch. d. Kais. V. Trapezunt, 5. 120.

30 Gürcistan Tarihinde (Gürcü dilinde) Brosse onu Gayat-Eddin Key Hosrov II. Adlandırılır (Bkz.I. kısım, s.187). Tiflis 1895.

31 Op.c. ctp. 121.

32 Brosse, Gürcistan Tarihi, s.188.

önderliğindeki Mongol askerleri kurtarırlar. Onu Farsman öldürür ve Tamara Farsman ile evlenir.

Ermeni yazarın belirttiğine göre yiğit ve şöhretli Gürcü askerleri çobansız sürtü gibi başsız, çarsız yaşıyorlardı. Bu arada çariçe Rusudan da ölmüştü. Gürcü knyazları Rum ülkesinde tutsak olan David'i hatırladılar. Bazı Rum beylerini tutup, onlara eziyet yaparak şehzade hakkında bilgi edinmek istediler. Sonunda şehzadenin kuyuya atıldığı anlaşıldı. Knyaz Vahram'ı 100 Tatar atlısı ile Kesariya'ya gönderdiler. Burada derin bir kuyuda şehzade David'i buldular. O, uzun boylu, yakışıklı, kara sakallı ve akıllıydı. David'i giydirip Tiflis'e getirdiler. Burada herkes onu görmekten memnun oldu. Kocası Cormagaia öldükten sonra Hanlığa önderlik eden Altan-Hatun ve Bacu tarafından ona özel bir tören yapılmıştır.

Knyaz Vahram'ı Han'ın yanına gönderdiler*. Orada iki Gürcü şehzadesi görmüştü. Gürcü çariçesi ve çarının oğlunu ve bundan başka Rus knyazı Yaroslava göndererek bilgi edinmek istedi. Han'dan izin aldıktan sonra onlar Tiflis'e döndü ve David babasına ait olan tahta çıktı. İyiliksever güzel çar David hayatını eğlence ile geçirdi. Bir defasında sarhoş olmuş, knyazlar çar karşısında kendilerinden oldukça razı olarak onları vergi ile sıkıştıran Tatar Hanı'na karşı gibi 1000, bazıları da 500 atlı çıkarabileceğini söyledi. Bunların arasından bir kişi hıyanet ederek bu bilgileri Han'a ulaştırdı. Bu dedikoduya inanan Han ülkeye saldırarak orayı yağmaladı. Çarı, knyazı ve atabeyin oğlu İvane Avaka'yı saraya getirdiler. Hasta Avaka ve Gürcü knyazı Tatar Han'ını inandırmayı başardılar ve Han yağmalamayı durdurdu³³.

* Herhalde Guyuk'un yanına. Plano Karpın (Kitap I, 8. bölüm).
33 Magakiya, s.22-23, Cp. Kirakos, s.179 ve vardan, s.148.

Mongollar zamanında Gürcistan iki parçaya bölündü. Birinci kısımda Georgi'nin oğlu David, diğer kısımda ise Rusudan'ın oğlu David çarlık ediyordular.

Mongolların Gıyaseddin'i mağlup etmesi İkoniya ile Trabzon arasındaki alâkaların bozulmasına neden oldu. Manuel, Oktay ve Gyuyuk Han tarafından saldırıya maruz kalmamak için Mongolların tarafına geçmişti. Gayton, Niko-for Gregora...vb Şark ve Bizans yazarlarının kayıt ettiklerine göre Manuel ile Oktay'ın askerleri Şermagun arasında olan anlaşmaya göre hiçbir Mongol askeri Trabzon'a giremezdi. Akıllı Manuel Tatarların güvenini öyle kazanmıştı ki, Gürcülerden farklı olarak onlar Karakorum'a gitmişti*. Silah gücünden ziyade hile yoluyla bir çok araziye ele geçiren Mongollar (*Rubrikvis'in kayıt ettiği gibi*) kendi konumlarını Çerkez, İveriya ve Svanetiya'da güçlendirebilmişlerdi.

Herhalde Rubrukvisi'nin çağdaşlarının kayıtlarında şöyle denir: *Au de là, est la Zichie, qui u'obéit pas aux Tartares et les Sueves³⁴ et les Iberiens á Gorient, qui ne les reconnoissent pas aussi. Apres veres le midi est Trébisonde, qui a un Seigneur particulier, nommée Guim, qui est de la race des Empereurs de Constantinople et obéit aux Tartares.* İveriya adı altında herhalde ki, İmertiya, Minkreliya ve Avhaziya (Abhazya) nazarda tutulmaktadır. Öyle ki, dahili İveriya, Kartli ve Tiflis Mongollar'a tabi idi. Bu da şüphesiz Gürcistan ve Trabzon Mongolları askeri seferlerine katılmışlardır.

Tatarlar kilise ve manastırları boş bırakmışlardı. Magakin'in (Magaki) sözlerine göre o dönemlerde Ermeni ve Gürcü knyazları çok değerli taşlar ile bezenmiş dini ve azizlerin hayatı ile ilgili kitaplar elde etmişlerdi.

Aynı yazar çok iyi ok atan bu halk (Ermeni erası ile 689yılı) Bacunuina'nın liderliğinde Rûm ülkesine geldiklerini

* Plano Karnivi David'i Karakorum'da görmüştü.
34 Soanes-Svani.

belirttikten sonra, onların her zaman düşmana karşı galip geldiklerini kayıt eder. O, galibiyetin sebepkârının Gürcü ve Ermeni knyazlarının olduğunu söyler.

Gayton Hulak'un sözlerine göre 1264 yılında Suriye Memlûkluları'na karşı saldırıya hazırlanırken Gürcü çarlarının Ermeni ve diğer Şark Hristiyanlarını da davet etmişlerdi. Fallmerayer Gürcü ve Ermeni arazilerine yakın olan Trabzon eyaletlerinin de buna dahil olduğunu düşünür.³⁵

1203 yılında **στρατηγικώτατος** lakabını kazanmış olan Manuel vefat etti. İkinci hanımının ölümünden sonra evlendiği 3. hanımı Gürcü şehzadesi Rusudan dul kaldı.

Manuel'in varisi kutsal Sofya Manastırı'nı inşa ettiren oğlu II. Andronik'ti. O'nun annesi Manuel'in birinci hanımı Anna Ksilalou idi.

Üç yıllık hakimiyetten sonra Andronik öldü ve hakimiyet Manuel'in ikinci hanımı İrina'dan olan Georgi'nin eline geçti. Onun döneminde de arhont adlanan vassallar arasında huzursuzluklar başladı.

Asya'nın iç kısımlarından gelen Türkmenler ile ilk savaşta Georgi'ye ihanet edildi ve Tavr yakınlarındaki savaşta O, düşmanlarına esir düştü. 1265 yılında Mongol tahtına Makku oturdu ve kardeşi Hülagu'yu oraya Garp arazilerine

35 Fallmerayer, G.d.K.v. Trapezunt, s.128 Gulavu (Hulagu ç.n) Han'a tabi olmuş Takudar 40.000 atlı ile halkı sıkıştırır, manastır ve kiliseleri talan ederdi. Onun atlı askerleri rakiplerinden kendilerine doyacakları kadar şarap bulmalarını ya da ağızlarında it kuyruğu taşımalarını istiyorlardı. Ermeni ve Gürcü knyazları Abaga Han'dan, Takudar'dan intikam alınmasını Han Takudar'ın askerlerinin mahvedilmesini ve kendisini de sağ olarak getirmelerini rica ediyor-dular. Esir edilen Takudar Han'ı tuzlu denizlerden birisine gönderdi. *Continuo suum exercitum congregavit. Haolonus et misit ad regem Armeniae et ad regem georgiae et ad alios Christianos partium Orientis, ut venirent parati contra Soldanum Egypti* (Haithon, s.31).

vali gönderdi³⁶. Onun grubunda Kara Tatar ve Türkmen adlanan çok sayıda adam vardı. Hülagu, Hristiyanların dostu, Müslümanların düşmanı gibi kayıt edilir. Onun amacı Bağdat'ı ele geçirmek, batıda İslâm'ı yok etmektir. Bağdat'ın alınmasında David'in önderliğinde Gürcü askerleri özellikle farklanmıştı. Gürcü kaynaklarına göre 10 Şubat 1258 tarihinde halife Mostazem'in boynunu bizzat Hülagu'nun kendisi vurmuştu. Ermeni kaynaklarında Mostazem'in boynunu Hülagu değil, Mastasar'ın vurduğu belirtilir³⁷. Horasan'dan Trabzon'a ve Besre'ye kadar Hülagu kudretli hükümdar oldu. Şark yazarları onu şahlar şahı gibi tasvir ederler. Mongollar 7 Han oğlunun önderliğinde Ermeni ve Gürcü atlıları ile Bağdat'ı ele geçirdiler. Bu sırada 4 Han oğlu tahta oturmak isteyen Hülagu'ya karşı çıktılar. Onun emri ile çar David'in askerleri isyancıları mahvetti. 4 Han oğlundan birisini hapsedtiler, diğer üçünü ise öldürdüler. Hülagu Hristiyanları çok severdi. Onlara olan bu sevgisini göstermek için domuz eti yemeyen her bir Taçık'ın idam edilmesini emretmişti³⁸.

David'in ölümünden sonra hakimiyete onun oğlu Abaç geldi. Hakimiyeti zamanında çok sevilen çarlardan Ketum ve David aynı ay içerisinde vefat ettiler.

Türk Selçukluları yakalayan bu darbe, Kara Tatarları Trabzon'a yakınlaştıran Mongol hakimiyetinin genişlemesinde bu olay etkisini göstermemiş olamazdı.

36 Magaki, XIII. asır Ermeni yazarları tarafından Gulavu adlandırılırdı. s.28. Bkz: Patkanov'un tercümesi, Sankt-Petersburg. 1871; Cp. Kirakoz, Gandzakasi, "trc.K. Patkanov", s. 90; Brosse, Gürcü dilinde onu "ჰულაღ უ" adlandırır. A. Hahanov'un hatırlatma notunda "Hulaki"den söz edildiğini belirtir (Orj. ter. Mosk.1905, s.21) ki, bu doğrudur (ç. n).

37 Vartan, s. 150; Kirakoz, s. 92.

38 Magaki, s. 27 ve 35.

Bağdat hilafetinin sona ermesi ticaret yollarının Tigra (Diçle ç.n) ve Evfrat (Fırat ç.n) çaylarının sahillerinden Karadeniz sahillerine geçmesine neden oldu. Bunun üzerine ticaret merkezi olan Bağdat'ın yerine Tebriz ticaret merkezi haline geldi. Trabzon Şark ve Garp arasında köprü oldu.

Böyle zor bir durumda hakimiyete Georgi'nin küçük kardeşi II. Ioan geldi. Onun zamanında saray kavgaları devam etti. XIII. asrın 30. yıllarında haçlı askerlerinin Konstantinopolis'i ele geçirmelerinden sonra orada meydana gelen isyanlar Trabzon'un talihini daha da zorlaştırdı. İmparator Mihail, Karla Anyunski tarafından olan tehlikenin önünü alabilmek için Papa X. Grigor ile görüşmelere başladı. Papa ve Roma dini inançlarını kabul ettiği için³⁹ bütün Yunan halkının tepkisini üzerine çekti.

Dini savaş alevlendi. Mihail din adamlarından bir kısmını elde edebildi ve böylece kuvvetli bir birlik oluşturuldu. Fakat çok geçmeden rahipler, halkı bu birliğin taraftarlarına karşı kışkırttılar. Başkent yeniden kargaşaya büründü. Etrafın sakinleşmesi için zora başvuruluyordu. Pek çok insan Fessaliya ve Trabzon'a kaçıyor. Kanunsuz bir şekilde zoraki olarak hakimiyeti eline geçiren imparator Mihail'e karşı katı bir Pravoslav olan Trabzon çarı II. Ioan karşı çıktı. O, Mihail Paleolog'un kızı ile evlenmişti. Baba ve annesine göre tahta adaydı. O, "Βασιλεὺς Ρωμανίων" adından imtina etti. Aynı zamanda Trabzon hakimleri "Şark, İveriya ve Deniz Arkası Ülkelerin İmparatoru" şeklinde adlanırlar. Trabzon'un ilk bağımsız imparatoru olan Aleksius kendisini "Çar" olarak adlandıırırdı.

39 6 Temmuz 1274 tarihinde Lion Meclisi'nde Mihail'in elçileri, onların içerisinde kudretli Logofet Georgi Arpolit de Rûm kilisesinin dini inançlarını kabul etti ve Papayı tanıyacağına dair yemin etti (Gersberk: Bizans Tarihi, Moskova 1987, s. 418).

II. Ioan'ın yeteri kadar gücü olmadığından bu durumdan yararlanamadı. Mihail ise Trabzon'a iyilik olsun diye nikah alâkalarından yararlanmaya çalışırdı. Her iki imparatorluğun isyancılara karşı birlikte olması yararlıydı. Kudretli Logof'a Georgi Akropolit'in vasıtasıyla 3. kızı Yevdokiya'yı Ioan ile evlendirmek istiyordu.

Pahimer Mihail ve Andronik Palaeologların tarihinde şöyle yazıyordu: "Hükümdar kendisine tabi olmayan, kendi hükümdarlarına karşı isyan eden adamlarında heyecanlarının sindirilmesine çalışıyordu. Kendi hakimiyeti ile Lazların hükümdarı Ioan'a -her ne kadar hakimiyet ona ait olmasa da- defalarca emirler yollamıştı. Kendisine verilen hakimiyetten arzu ettiği gibi yararlınsın. Çünkü ne kadar hakimiyettedir başkasının bu nişanlardan yararlanması uygun değildi. Buna göre de imparatorluğun bir kısmını temsil eden Ioan hükümdar yetkilerinden yararlanmak yerine onun hükümdarlığını kabul etmesi durumunda daha iyi olur". Çar bunları her ne kadar hatırlatmış olsa da bu isteklerini yerine getirmedi. Aksine bu şekilde davranmakla amacının gerçekleştiremeyeceğini de görmüş oldu.

Ioan gururlu ve kendini beğenmiş birisiydi. Emirleri kabul etmediği gibi bu haberleri kendisinin yaymadığını hükümdarlığının kendisine babasından kaldığını söylüyordu. Kendi tabiliğinde olan insanlar onun vasilikten uzaklaşmasına razı değillerdi. Onlarda hakimiyet nesilden nesile geçer. Ona göre de büyük bir hürmete layıktırlar. Çar yetkileri ondan alınsa bile şöhreti azalmayacak, hükümdar unvanı ve kırmızı ayakkabı giymek, başkalarıyla alâka yaratmak, antlaşmalar yapmak, aynı zamanda da insanların onun karşısında baş eğmesi için gerekli görülüyordu. Aslında o daha çok yetkilere layıktır. Bundan sonra hükümdar Ioan ile başka

* Tarih 1255 yılından 1308 yılına kadar olan bir dönemi içerir. ЦПБ, 1862, s.480-484.

şekilde davranma kararına vardı. Çünkü henüz O, çok gençti. Ona göre de bu genç hükümdar ile akraba olmanın yararlı olacağını düşünüyordu. Böylece kafasındaki endişeleri bertaraf etmek istedi. Ioan'ın hükümdarlık yetkilerinin zarar görmeyeceğine inanmalıdır. Mihail, Ioan'ın kendisine inancısı için kudretli Logofet Akropolit'i Ksifilin Kilisesi'nin işleriyle ilgilenen Ioan'ın yanına gönderdi. Mihail kızı Eudokia ile Ioan'ın evlenmesini istiyordu. Mihail elçiden Ioan'ın yanındakileri ikna ederek Ioan'ı saraya getirmeye razı etmesini istedi. Fakat ne Ioan'ın kendisi ne de yanındaki ayanlar buna razı olmadılar. Elçiler çaresiz geri dönmek zorunda kaldılar. Ancak imparator değişik vaadlerde bulunarak Ioan'ı kendi tarafına çekmek istiyordu.

Nihayet imparator Logofet'i, Yatron'un adamlarını ve kilise dini görevlilerinden oluşan bir heyeti Ioan'a gönderdi. Kilise din adamları yalan söyleyemezlerdi. Ona göre de bu heyet içerisinde kilise din adamlarından birisini göndererek kendisinin Ioan hakkındaki fikirlerinin ne kadar temiz olduğunu göstermek, daha doğrusu Ioan'ı buna inandırmak istiyordu. Neticede bu heyet Ioan'ı Mihail'in damadı olabileceğine ve değerli hediyeler ile geri döneceğine, etrafındaki insanların büyük bir hürmetle karşılanacağına inandırdılar.

Ancak bu sırada imparator Lopadiya'da, Ioan ise artık Rum arazileri içerisinde idi. Her ne kadar Ioan'ın her türlü şerefe layık olduğu şeklinde kendisine teminat verilmiş olsa da elçiler Ioan'ın giydiği kırmızı ayakkabıları çıkarıp, siyah ayakkabılar giymesi ve kralın yanına saygıyla girmesi tavsiyesinde bulundular. Ioan kırmızı ayakkabılarını çıkarmak istemiyordu. Ona göre de ayakkabılarının değiştirilmesi konusunda ısrarcı olunursa imparatorun yanına gidemeyeceğini bildirdi.

Daha sonra onlar Roga Limanı'na geldiler. Şehrin kenarında zengin bir eve yerleştiler. Deniz yolculuğunun

ardından bir süre dinlendikten sonra imparatorun yanına gidiyorlardı. Bir birlerine dostluk alâkaları gösterdikten sonra yeniden şehre döndüler ve burada onların düğün merasimi yapıldı.

II. Ioan, ilk olarak Konstantinopol'a 1282 yılında gelir. Buraya geldiği günden itibaren de palaeologların samimi dostu olur.

II. Ioan döneminde Rum elçilerini dostça kabul eden Mongollar arasında Katoliklik tebligatı yürütülür. Papa IV. Nikolay Priklasil Memlûklulardan kurtulmak için Gürcü, Kilkiya ve Ermeni Hristiyanlarıyla birlikte II. Ioan'ı da haçlı seferine davet eder. Fakat bu sırada Trabzon iç huzursuzluklar ve dış saldırılar ile mücadele ediyordu. Gürcü çarı David Trabzon'u kuşatmaya almıştı. 1285 yılında Manuel'in Gürcü çaricesi Rusudan'dan olan kızı Feodora Komnen tahtını geçici olarak ele aldı. Halviya Türkmenler tarafından işgal edilmişti. Fakat Ioan yeniden hakimiyeti geri alır ve 1297 yılında da vefat eder. O, Limni'den getirilerek Trabzon'da Hrizokefal manastırında defin edilir.

Ioan'ın oğlu Aleksius 15 yaşında tahta çıkar. Aslında onun yerine tahtı babasının nazırı idare ediyordu⁴⁰. Aleksius, Andronik'in, koruyucusunun fikrinin aksine olarak Gürcü şehzadesiyle evlenir⁴¹. Kendisini güçlü Bizans nezaretinden kurtarmaya çalışır. Aleksius, Trabzon, Genuya ve Venedik ticaret alâkalarına karşı mukavemet göstermeye çalışıyordu. Karadeniz'de olan Mongol arazilerini ele geçirmeye çalışan Genuyalılar ile olan kanlı savaşlarda onun büyük rolü olmuştur.

II. Aleksius Genuyalıların Konstantinopol ile yapmış olduğu anlaşma şartlarıyla Trabzon ile ticaret antlaşması

40 Fallmerayer, G.d. kais. V. Trapez., s.163; Finlay, s.407-408.

41 Samshe-Saatababag'ın hükümdarı Bekin kızı ile evlenir. Cp. H.de la G. 626, n.2.

yapma teklifinin red edilmesi Genuyahılar da huzursuzluğa neden olur. Genuyahıların Trabzon'da olan ticarethaneleri mahvedilir. Sonunda razılık gösterilince II. Aleksius yıkıntılarından Leontokastron'u yeniden inşa ettirdi.⁴²

İçerideki kargaşayı bir düzene soktu ve 1302 yılında Türkmenlerin saldırılarını püskürttü. Sınırları Müslüman ve Hristiyanlardan korumak gerekiyordu. Bu tür saldırılardan birisi 1314 yılına tesadüf eder.

Papa XXII. Ioan boşuna Aleksius'un Rum etkisinde kalmasına çalışırdı. O, 1330 yılında 33 yıllık hükümdarlığından sonra vefat etti.

Aleksius'un oğlu III. Andronik'in döneminde iç huzursuzluk iç savaşa dönüştü. Andronik'i kardeşleri Mihail ve Grigorin'i öldürmekle suçlarlar. 1330 yılından 1352 yılına kadar hükümdarlık yaparak öldü. Onun ölümünden sonra 8 yaşındaki oğlu Manuel hakimiyete geldi. Onun devrinde huzursuzluklar daha da arttı. Ayanlar, din adamları, eyalet hakimleri, ordu komutanları bir birleriyle mücadele yapıyorlardı.

Saray Partisi'nin eski Bizans asıllı liderleri 1185 ve 1204 yıl katliamından sonra Komnen ile birlikte Gürcistan'a kaçmış ve yeni imparatorun taraftarı asilzadelerdi. Bu partinin yöneticileri Sholariler'e karşı mücadele yapıyordu. Prokoni, Sholariler'in ortaya çıkışının IV. asırda olduğunu kayıtlar eder. Sholariler Konstantinopol'da saray askerleriydiler.

Mezohaldiya eyaletinden Sholariler başkentten destek aldılar. Bu durumdan yararlanan Türkmenler 1332 yılında imparatorlukta bir hayli yıkım yapmışlardır.

Aleksius'un 2. oğlu Vasili (1333-1346) Bizans partisinin yardımıyla kardeşinin oğlunu tahtan uzaklaştırıp, kendi-

si tahta oturdu. Hemen her türlü kargaşa ve kanunsuzluklara el koydu. 1332 yılında Vasili III. Andronik'in elinden kaçarak Konstantinopol'a gelmişti. Acilen imparator ilan edildi. Andronik, Palaeolog'un gayri meşru kızı İrina ile evlenir. Onun zamanında eyalet ayanları müstakil olarak hakim durumunda idi. Sholariler ise Osmanlı yeniçerilerinin hukukuna benzer bir hukuk kazanmışlardı. Çocuksuz İrina köşeye sıkıştırılır ve imparator Trabzon'dan bir kız ile evlenir.

Sholariler onu haddinden fazla sıkıntıya sokmuşlardı. Onlar Andronik'e Konstantinopol ile olan alâkalarını hatırlatıyorlardı.

Trabzon İper Partisi de kendi rakibini ortadan kaldırmak için İperya'dan kuvvet topluyorlardı. Vasili 1343 yılı Nisanında öldü. Onun ölümünden sonra vassallar birleşme amacıyla mevcut antlaşmayı ortadan kaldırdılar. Partilerden birisi İrina'yı hakimiyete getirir. Bu da Trabzon-İper Partisi'nde huzursuzluklara neden olur.

İrina, Konstantinopol'dan kendisine koca aktarır. Böylece Bizans ile olan alâkalarını güçlendirebilirdi. Sarayda tartışma başladı. Bir tarafta Tsanik'in liderleri altında Sholariler, onların etrafında meşhur Kavastiler ve Kamakovlar sülaleleri birleşirdi. Konstantin Doranet şehir halkı ve saray askerleriyle birlikte 2. partinin başında kudretli Duka, Limni Kalesi'nin sahibi ve II. Ioan'ın küçük oğlunun katili Ioan bulunuyordu. O, kutsal Yevkeni Kilisesi'nde, İrina ise sarayda yaşıyordu. Yangınlar, kanunsuzluklar, kavgalarda kendisini gösteren tartışmalar İrina'nın galibiyeti ile son buldu. Yevkeni Kilisesi ele geçirilir. Ayanlar ve Sholariler Limni'ye gönderilip, idam edilirler.

Bu iç isyanlar zamanında Diyarbakır Türkleri Parharrî'ye doğru hareket ederler. Bir yıldan sonra onlar Trabzon etrafını ele geçirirler. Uzun süredir hasta olan Andronik

42 Trabzon ile Genuya arasında yapılan (9.6.1315) antlaşma Genuya'da 16. III. 1316 tarihinde onaylanmış ve Turin arşivinde saklanmaktadır.

Paleolog ölür ve İrina herhangi bir yardım alamaz. Hatta Bizans ayanları arasından kendi öz kızına bir koca bile bulamaz. İoan Kantakuzin, İoan Komnen'in 2. oğlu Mihaili İrina'nın yanına gönderir. Annesi çocuk yaşında iken onu Konstantinopol'a getirmiş ve burada bırakmıştı. Mihail Trabzon'a gelene kadar İrina tahtını ve bağımsızlığını kaybetti. Saray Partisi'nin yardımıyla I. Vasili'nin kız kardeşi, II. Aleksius'un büyük kızı iç savaştan önce rahibeliği kabul eden Anahutlu lakaplı Anna Komnen muhalefet partisinin etkisiyle manastırı terk ederek İmertiya'ya gelir ve O, burada imparatoriçe ilan edilir. Lazlar ve Tçanlar(Tzanlar) bütün eyalet ahalisi Paleolog temsilcilerinin yerine Komnenlerin temsilcisini büyük bir memnuniyet ile kabul ettiler.

Gürcü askeri ve Trabzon İper Partisi'nin yardımı ile tahta çıktı. Mihail'i Oenje (Oenäum) Kasrı'na, İrina'yı da Konstantinopol'a gönderdiler. Anna ise Gürcü askerleri ve Saray Partisi'nin elinde oyuncağa çevrildi. Fakat kısa zamanda onu tahttan indirerek boğdular. Sholari, Meyzommat ve Doranitler birleşerek Mihail'in oğlu III. İoan'ı hakimiyete getirirler. O, Hrizokefal Kilisesinde imparator ilan edilir. Fakat onun eğlenceye düşkün olması kısa bir zamanda huzursuzlukların doğmasına neden olur. Onu tahttan indirerek kutsal Sava Manastırına hapsederler.

II. İoan'ın oğlu Mihail, kudretli Duka ve Sholarilerin yardımı ile Limni'den getirilir ve 1344 yılında imparator ilan edilir. Fakat iç isyan bununla son bulmaz. Huzursuzluklar içerisinde olan İmertiya ve Konstantinopol karışmasa bile Trabzon'un içerisindeki huzursuzluklar güçleniyordu. Hakimiyet yeteneği olmayan Mihail'in bahtından her beş adamdan birisini öldüren veba salgını 1347 yılında imparatorluğu kaplar⁴³.

43 Villani (Historie fiorentine) diyordu: paesi nou rimase per la detta pestilenta de cinque l'uno... Finlay, op. S.423.

Trabzon üzerindeki bela deprem ile tamamlandı. Deprem sonrasında bir çok yer harabeye dönüştü. Arsiniya'dan Erzurum'a kadar olan araziye ellerine geçiren Türkmenler imparatorluğu talan ediyorlardı. Batı Gürcistan'da ise Gurieli kendi bağımsızlığını ilan etti. Tçanlar kendi zedakanlarını himayeleri altında tuttuklarından onlar Coruh'tan yukarıda dağlarda kendilerini oldukça serbest hissediyorlardı. Nihayet Genuyahılar Kerasunt'u talan ettiler. Tüm bu olanlardan sonra beş yıl yedi ay hakimiyette kalan Mihail'in hakimiyet için artık uygun olmadığı kararına varıldı. Bunun üzerine 1349 yılında görevinden alınarak Sava Manastırı'nda rahipliğe kabul edildi.

Hakimiyete Vasili ve İrina'nın oğlu henüz on bir yaşında olan III. Aleksius getirildi. O, Senat ve Halk tarafından imparator ilan edildi. İki yıldan sonra Feodora Kantakuzin ile nişanlandı. Saray çekişmeleri dinmek bilmiyordu. Ayanlar zindanlara atılıyor ya da sürgün ediliyorlardı. Aleksius bu kargaşa içerisinde düzen sağlamaya çalışıyordu. Kerasunt'ta kudretli duka etrafında toplanan isyancıları kendisine bağlı olmaya mecbur etti. Ancak Türkmenler tarafından yapılan saldırı ve talanlar artmaya başlamıştı. Haldiya dukası İoan Kabazit (Kavasit) Türkmenlerden Herian ve Soragent kalelerini geri almayı başardı. Oynayon'dan Batum'a kadar Aleksius'un sözü geçiyordu. Ancak Türkmenlere söz geçirememişti.

Daha sonra 2. kez Herianian'ı alma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Aleksius sıkça garip görünüşlü evler ve manastırlar inşa ettiriyordu⁴⁴. O, kutsal Yevkeni Kilisesi'ni restore ettirdi. Feoskenastı genişlendirip, süslendirdi. Onun döneminin en güzel abidesi kutsal Dionis Manastırı'dır.

III. Aleksius Müslümanlara karşı zayıf olduğundan nikah ittifakları yapmaya başladı. Kantsantinopol'dan Tiflis'e

44 Fallmerayer, op, s.199-200 burada konu ile ilgili geniş bilgi var.

kadar bir çok hükümdar ile akraba oldu. Türkmen tayfasının başı Kutlu Bey'e kız kardeşi Mariya Komnen'i, Hacı Emir'e 2. kız kardeşi Feodora'yı, Türkmen Emiri Taceddin'e 3. kız kardeşi Yevdokiya'y, Gürcü Çarı VI. Bagrat'a(1360-1395) kendi kızı Anıg Komnen'i* verdi. III. Aleksius'un son askeri seferi Tçanlara karşı oldu. Tسانlar dağlardan inip, insanları ve hayvanları alıp götürürler, götüremediklerini öldürürlerdi. İmparator asker toplayarak kendi müttefikleri ile birlikte Tçanların üzerine yürüdü** ve 1390 yılında da öldü.

Aleksius'un tek oğlu Manuel hakimiyete geldi. O, 13 yaşına geldiğinde Yevdakiya (Gülhan Hatun) ile evlenir. Trabzon'da saray çekişmeleri ortaya çıktığı zaman Osmanlılar Asya ve Avrupa'da zaferler kazanıyorlardı. V. Bagrat'ın hakimiyeti zamanında (1360-1395) Teymur Gürcistan'a saldırır ve Tiflis'i ele geçirir. Misheti ve Ruis'te kiliselerini yıkar. Hatta Bagrat İslâmı kabul eder⁴⁵. Amacı Timur tarafından kendisine verilmiş olan 12.000 kişilik asker ile Mongolları yenilgiye uğratmaktır. Teymur yeni saldırı ile intikam alır.

Nikopol yakınlarındaki (1396) savaştan sonra Bosniya, Bolgariya ve Ruminiya Türklere tabi olur. Murad'ın varisi Beyazıt Konstantinopolis'in duvarlarına kadar gelir. Bu zamana kadar Sivas, Tokat ve Kesariya onun eline geçer. Osmanlı İmparatorluğu Kastamonu, Samsun, Kerakli, Amastrida ile birleştirilir. Osmanlıların sınırları Fırat'a kadar uzanır ve onlar burada Teymur'un ordusu ile savaşmak zorunda kalırlar.

* Vahişti'nin tarihinde III. Manuel'in kızı gibi kayıt edilir.

** Aleksius'un tahta olduğu zaman zengin Genualı tacir Megollo Lerkari saray ayanlarının birisi tarafından hakarete uğrar. Aleksius bu olayda ayanı savunur ve ona göre de Genualılar silahlı saldırıya geçerler. Tacire sonradan verilen ayan bağışlanır. Fakat Genualılar bunun karşılığında başka tavizler elde ederler. Bu konuda Yunan tarihçileri sessiz kalırlar (Finley, 441- 444).

45 Finlay. Op. s.451; Vahişti, Gürcistan Tarihi, s.288.

Trabzon seferinden sonra onların üzerine vergi koyar. Beyazıt ile savaştan sonra Trabzon imparatorunun yanına gelmesini emreder.

Teymur İmparatorluğu Transoksian, Çagatay ve bütün İran'ı Kafkas'ın ve Rusya'nın eyaletlerini ve Kuzey Hindistan'ı birleştirirdi. Ermenistan ve Gürcistan ele geçtikten sonra Türk imparatorluğu ile sınırtaş olurlar. Artık Teymur ve Beyazıt'ın savaşı mutlak olmalıydı. Beyazıt'ın hakaretlerine öfkelenen Teymur sınırı geçerek 100.000 nüfusu olan Sivas'ı ele geçirir. O, herkesin öldürülmesini ve şehrin hakimi Beyazıt'ın oğlu Ertuğrul'un idam edilmesini emreder. Teymur Suriye ve Bağdat'ı ele geçirir, Ankara yakınlarında Beyazıt ile savaşır. Ankara Savaşı'ndan sonra (1402) Teymur Osmanlı İmparatorluğunu tam olarak mahvetmek istemez. Savaşın devamını torunu Muhammed'e emreder ve O, burasını yakarak Vifiniya'yı talan eder.

Teymur Selçuk Emirlerinin kendilerine ait mülklerini geri verir. Ankara Savaşı Rûm İmparatorluğunun ömrünü elli yıl uzattı⁴⁶.

Teymur ile Beyazıt'ın savaştığı sırada Trabzon imparatoru Mongollar'ın tarafına geçer. Trabzon Selçuk hakimiyeti son bulduktan sonra tam olarak bağımsızlığını elde eder. O, Küçük Asya'da savaşlar sırasında 20 gemi ile Teymur'a yardım etmeliydi.

Mongol askerleri Kerasunt'a yerleşti. Bu konuda Teymur'un sefer ve galibiyetleri hakkında kitabında bilgi verilir.⁴⁷ İmertiya ve Minkreli yağmalandıktan sonra Teymur kışı geçirmek için Karabağ'a döner. 1404 yılı baharında Trabzon ve Gürcistan'ın yönetimini Mirze Halil Sultana bırakarak Kafkas'ı terk eder⁴⁸.

46 Lavise ve Rambo. Genel Tarih, C.III, s.858-861.

47 Fallmerayer, op. s.231-242.

48 Fallmerayer Şerafettin Ali'nin el yazmalarına esaslanır.

Teymur'un ölümünden sonra Mongollar arasında kargaşa başlar. Bu kargaşalar ve Mirze Halil'in gitmesinden istifade etmeye çalışan Manuel kendi bağımsızlığını kazanmak istiyordu. III. Manuel 1417 yılında öldü. O, üç kere evlenmişti. İlk hanımı olan Yevdokiya VII. David'ın kızı idi.

1404 yılında Manuel'in Devleti uzunluğuna 70 saat, enine 1 saat yol idi (Fallmerayer, s.237)*. Trabzon İmparatorluğundan ayrılmak suretiyle pek çok bağımsız arazi meydana gelmişti Tçianika, Guriya...vs. 1405 yılında Teymur'un ölümünden sonra Halil Semerkant'a gelerek bir süre tahtı ele geçirdi.

Gürcü çarı VII. Georgi (1395-1407) Mongollara vergi vermedi. Hatta onları kendi arazisinden kovdu. Tebriz'de Kara Yusuf'un başkanlığında Karakoyunlular da bu şekilde hareket etti. Onlar Dicle'den Fırat'a kadar Gürcistan'dan Trabzon'un doğu eyaletlerini ele geçirirler. Karakoyunlular Konstantin'in (M.S.1414)* başkanlık ettiği Gürcistan'a sokulurlar. Onun kardeşi Georgi Türkler ile savaşırken ölmüştü.

Kara Yusuf IV. Aleksius'den kızını oğluna istedi. Onun İberiya ve Trabzon'u kendi topraklarına birleştirmesine Ak Koyunlu tayfasının lideri Kutlu Bey ve Mariya Komnen'in oğlu Kara Ulug engel olur. Onların mücadelesi üzerinde çürümekte olan Trabzon'u bu durum canlandırmadı. Arsing'e'yi ele geçiren Kara Yusuf'a karşı Teymur'un küçük oğlu Şah-Ruh hazırlanıyordu. Galibiyet Kara Yusuf tarafına görünüyordu. Ona göre de Asya coğrafyasında hakimiyetin Mongollardan Türkmenlere geçeceği düşünülebilirdi. Fakat 1420 yılında Kara Yusuf öldü ve ordusu dağıldı. Ak Koyun-

lular bağımsızlığını kazandı. Trabzon artık vergi vermedi*. Kara Yusuf'un oğlu İskender(Aleksandr)** Mongollar ile başarısız mücadelelere başladı ve kendi öz oğlu tarafından öldürüldü. Onun varisi Çahan Şah'ın bahtı daha iyi gitti. O, Gürcistan ve Trabzon topraklarını yağmaladı. İran'ın önemli bir bölümünü işgal etti. Aleksius adı bir yola başvurdu. Ona bir hayli değerli hediyeler ve şehzade gönderdi. Fakat Gürcüler kendi toprakları için kahramanca mücadele ediyordular. Aleksius'un büyük oğlu Kaloionn anası şehzade Kantakuzin'i protovestariya ile alâkalarından şüphelenerek onu öldürdü. Babasını da öldürmek ister ancak arhontlar ve halk bunu yapmasına fırsat vermezler.

IV. Aleksius bunu görünce küçük oğlunu varis ilan etti. Tahtan uzaklaşmak istemeyen Aleksandr*** Kaloioann Gürcü çarı Aleksandr'ın (1413-1442) kızıyla evlenir ve Kaffa'ya giderek burada asker toplayarak babasını tahtan uzaklaştırmak ister. Onu Kavasitler koruyorlardı. Savaş zamanında Aleksius'u yatağında ölü bulurlar (1446). Cenazesini Hrizokefal Kilisesi'nde defin ederler.

Baba katili IV. Ioan tahta çıktı. IV. Aleksius'un zamanında Osmanlı Türkleri Trabzon'a ilk saldırılarını yapmışlardı. Bu saldırı önlense de ülke harabeye çevrilmişti. Orhan zamanında ise Nikey ele geçirilir. Türk ordusunun asıl gücü İslam ruhunda terbiye almış yetim Hristiyan çocuklarından oluşan yeniçeri neofitlerdi. Trabzon içeriden kendisine güç veren destekleri yitirmekte idi. Lazlar, Tçianlar Komninelere kadar bir hükümdar gibi bakıyorlardı. Trabzon'da yayılan kara yara**** ülkeyi mahveder. Ioan Osmanlı vassallığını

* Başka bir yerde (op. s.280) Frances'e esaslanarak bu fikirlerin yanlış olduğunu kayıt eder. Trabzon'un " mehrals vierzig Wegstunden von der Hauptstadt enferate"... devleti olduğunu gösterir.

* Fallmerayer, s.243. Yazarın düşündüğü gibi oğlu değil, kardeşi idi.

* Komnenlerin evlerini, maneviyatlarını ne kadar bozulmuş olduğunu başıboş, eğlenceye düşkün bir hayat geçirmeleri Latin ve Bizans yazarları tarafından latifeye çevrilmişti. Finlay, op. s.459.

** Trabzon diyalektine göre Skantarios.

*** Onun adı Gürcistan ve Trabzon tarihlerine geçmez.

**** Şark Çıbanı (ç.n).

kabul eder. O'nun varisi Kaloioan Trabzon'u genişletir se de aynı zamanda Samsun'da toplanan Türklerin kara ve deniz saldırılarına maruz kalırdı. Trabzon kapılarına kadar gelip dayanan Sih'ler ile savaşmak zorunda kalınmıştır. IV. Ioan'ın varisi David (1458-1461) başarısız bir hükümdar olur. Onun zamanında Trabzon II. Mehmed tarafından ele geçirilir. Hristiyanlar şehri terk eder, Müslümanlar şehre yerleşir. David oğulları ile birlikte boğdurulur. David'in kızı Aleksandr ve kardeşinin oğlu Aleksius İslamı kabul ederler. Kolhida dağlarında yaşayan halkın büyük bir kısmı da İslamı kabul eder⁴⁹. Sonunda 1461 yılında Trabzon Türk şehrine çevrilir.

49 Finlay, 496.

Περὶ τῶν τῆς Τραπεζούντος βασιλείων, τῶν μεγάλων Κομνηνῶν,
ὅπως καὶ πότε καὶ πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσεν.

1. Βασιλεία κυρίων Ἀλεξίων τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

(1204 π. Χ.).

1. Ἦλθεν ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ κύριος Ἀλέξιος, ἐξελθὼν μὲν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Κωνσταντινουπόλεως, ἐκστρατεύσας δὲ ἐξ Ἰβηρίας σπουδῇ καὶ μόχθῳ τὴν πρὸς πατρίδα θείας αὐτοῦ θαλάσσης καὶ παρελάβε τὴν Τραπεζοῦντα μὲν Ἀπριλίῳ, ἰνδ. Ζ', ἔτει ςψβ' (1204 π. Χ. π.) ἐτῶν ὧν χβ'. Καὶ βασιλεύσας ὀκτωκαίδεκα, ἐκοιμήθη Φεβρουαρίου α', ὅσῃ τῆς ὀρθοδοξίας ἔτους ςψλ', (1222 π. Χ. π.) ἐτῶν γινόμενος τεσσαράκοντα.

2. Βασιλεία κυρίου Ἀνδρονίκου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ. — Βασιλεία Ἰωάννου τοῦ Ἀζούχου.

2. Ἐτους ςψλ' ἐβασίλευσεν ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβρός αὐτοῦ κύριος Ἀνδρόνικος Γίδων, ὁ Κομνηνός. Ἐν δὲ τῷ ςψλ' ἔτει, τῷ δευτέρῳ χρόνῳ τῆς τοῦ Γίδωνος βασιλείας, ἦλθεν ὁ Μελὶς Σουλτάν κατὰ τῆς Τραπεζούντος καὶ ἐχάσθησαν ὅσοι ἦσαν, ἅπαντες. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Γίδων ἐτη τρεῖςκαίδεκα, καὶ ἐκοιμήθη ἐν ἔτει ςψμγ', (1235 π. Χ. π.) καταλείψας τὴν βασιλείαν τῷ αὐτοῦ μὲν γυναικαδελφῷ, υἱῷ δὲ πρωτοτόκῳ Ἀλεξίῳ, τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ, κυρίῳ Ἰωάννῃ Κομνηνῷ τῷ Ἀζούχῳ ὁ καὶ βασιλεύσας ἐτη ἐξ ἐκοιμήθη ἔτους ἐξακισχίλια ἑπτακόσια τεσσαράκοντα ἐξ. Λέγεται δὲ, ὅτι ἐν τῷ τεσσαρικοστῇ πάλῳ ἐκρημνίσθη, καὶ σπαραχθεὶς ἀπέθανε.

3. Βασιλεία Μανουήλ, τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

(1241 π. Χ. π.)

3. Ἀπεκίρη γοῦν κατὰ μοναχούς Ἰωαννίκιος, καὶ διεδέξατο τὴν βασιλείαν δεύτερος ἀδελφός αὐτοῦ, κύριος Μανουήλ, ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ στρατηγι-

κώτατος ἅμα καὶ εὐτυχεστάτος, τῷ αὐτῷ ῥήμει· ἔπει. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ ἔπει
τῆς αὐτοῦ βασιλείας ῥηνᾷ ἔπει ἰνδικτικῶνος ιε', μηνὶ Ἰανουαρίῳ, ἐγένετο με-
γάλη πυρκαϊά. Βασιλεύσας δὲ καλῶς καὶ θαυρέστως ἔτη εἰκοσιπέντε, ἐκοι-
μήθη μηνὶ Μαρτίῳ ἔτους ῥηοδ. [1263 p. C. n.].

4. Καὶ ἐβασίλευσε προτροπῇ τούτου καὶ ἐκλογῇ ἐκ τῆς θεσποίνης κυρίας Ἀννης, τῆς Ευκαλῆς, υἱὸς αὐτοῦ, κύριος Ἀνδρόνικος, ὁ Κομνηνός, ἔτη τρεῖς. Καὶ ἐκοιμήθη ἔτους ς΄. Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ ἐκ τῆς κυρίας Εἰρήνης, τῆς Συρικαίνης, υἱὸς τοῦ κυρίου Μανουῆλ, κύρ Γεώργιος, ὁ Κομνηνός, ἔτη δεκατέσσαρα· ὁ καὶ παρεδόθη παρὰ τῶν ἀρχόντων ἐπιβούλως ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ταυρεσίου καὶ ἐξωγρήθη μὲν ὁ Ἰουῖος.

5. Τῷ γοῦν αὐτῷ ἔπει διεδέξατο τὰ σκήπτρα ὁ δευτερος ἀδελφός αὐτοῦ, ὁ κύριος Ἰωάννης, ὁ μέγας Κομνηνός· καί μετὰ ἑνιαυτόν ἕνα ἐπῆλθεν αὐτῷ ἡ ἀποστασία τοῦ Παπαδοπούλου. Ἀλλ' ἐλευθερωθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ συνεζεύχθη τῇ θυγατρὶ μὲν κυρ Μιχαὴλ βασιλέως, τοῦ Παλαιολόγου, ἀδελφῇ δὲ κυρ Ἀνδρονίκου βασιλέως, τοῦ Παλαιολόγου, κυρά Εὐδοκίᾳ Κομνηνῇ, τῇ Παλαιολογίνῃ, τῇ Πορφυρογεννήτῳ. Ἰστέον δέ, ὅτι ἐτι ζῶν ὁ κυρ Μιχαὴλ, ὁ βασιλεὺς, ἐγένετο ὁ γάμος τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς Παλαιολογίνης. Καὶ τοῦ μὲν Παλαιολόγου ἀποθανόντος Δεκεμβρίου ἰ, διεδέξατο αὐτόν ὁ υἱός αὐτοῦ κυρ Ἀνδρόνικος, στηλιτεύσας τὸν αὐτοῦ πατέρα διὰ τὸ λατινέψαν.

Μετὰ δὲ τὸ 892 (1282 p. C. n.) ἔτος, Ἀπριλλίου μηνός, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς Ἰβηρίας, Δαυτὸς, καὶ ἐπεριώρισε τὴν Τραπεζοῦντα· ἀλλὰ ἀπεστράφη γένος.

Ἐν δὲ τῷ ςϛζα (1283 p. C. n.) ἔτει, μηνί Ἀπριλίῳ, εἰκοστῇ πέμπτῃ
 μηνὸς Ἰσταμένου, κατέλαβεν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν Τραπεζούντῃ ὁ
 μέγας Κομνηνός, κύρ Ἰωάννης, σὺν τῇ Παλαιολογίνῃ, οὐσῃ ὑπεργύφῃ· καὶ
 ἐγεννήθη ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ κύρ Ἀλέξιος τῷ ςϛϛβ' (1283 p. C. n.) ἔτει.
 Εἴτα ἐγένετο τ' τοῦ Κομνηνοῦ κύρ Γεωργίου ἐπιτρομὴ καὶ κατάσχεσις ὃν καὶ
 πλάνον ἔλεγον, καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ ἐπίθεσις Ms. fol. 289 b. καὶ τὸ βασιλεῖον,
 καὶ ἡ ἑξαίφνης φυγὴ κυρᾶς Θεοδώρας, τῆς Κομνηνῆς, θυγατρὸς πρώτης τοῦ
 μεγάλου Κομνηνοῦ κύρ Μανουῆλ, ἐκ τῆς ἐξ Ἰβηρίας Προυσαντάνας. Καὶ πάλιν
 ἀπεκατέστη εἰς τὸ σκάννιν ὁ Καλοϊωάννης, ὁ Κομνηνός καὶ βασιλεύσας τὰ
 πάντα ἔτη ὀκτωκαίδεκα, ἐκοιμήθη ἐν τοῖς Αἰμνίοις μηνὸς Αὐγούστου εἰς τὰς
 ις, 'σς' μηνὸς Ἰοῦ, ἔτους ςωε'. (1297 p. C. n.).

Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ παρέλαβον οἱ Τοῦρκοι τὴν Χαλυβίαν καὶ γέγονε παρ' αὐτῶν μεγάλη ἐπιδρομή, ὥστε αἰχίους γενέσθαι τὰς χώρας ἑλας ἐπὶ καὶ ζῶν ἐπὶ ἐκνομίσθη τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐν Τραπεζούντῃ, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῆς χρυσοκεφαλίου.

6. Βασιλεία Ἀλεξίου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

6. Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ κϋρ Ἀλέξιος, ὁ μέγας Κομνηνός, καὶ ἤγαγε γυναῖκα αὐτῷ τὴν θυγατέρα Ms. 280. a. τοῦ Πακάϊ ἐξ Ἰβηρίας. Ἀπῆλθεν ἡ Παλαιολογίνη χίρα εἰς τὴν πόλιν μηνὸς Ἰουνίου γ', ἔτει ρωσ', ἰνδικτιῶνος ια', καὶ πάλιν ἦλθεν χίρα, ἔτους ρωθ', μηνὸς Μαρτίου, ἰνδικτιῶνος ιδ'. Ἐκστράτευσεν ὁ βασιλεὺς, κϋρ Ἀλέξιος, κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἐν τῇ Κερασοῦντι ἐπίασε τὸν Κουσπουγάν ἔτει ρωι'. (1302 p. C. n.) μηνὸς Σεπτεμβρίου, ὅτε καὶ ἐσκοτώθησαν Τούρκοι πολλοί. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ἔτει, Σεπτεμβρίῳ γ', 'σέ, ἐκοιμήθη ἡ δέσπινα, κυρά Εὐδοκία, ἡ Παλαιολογίνα. Μηνὶ Νοεμβρίῳ λ', 'σά, ἔτει ρωιθ', ἐγένετο πορκαῖα μεγάλη ἐντὸς τοῦ κάστρου. Ἐν δὲ τῷ ἐπὶόντι ἔτει ἐπορπολήθη ἡ ἐξάρτησις μηνὸς Ἰουνίου παρὰ τῶν Λατίνων. ὅτε καὶ ἐγένετο μέγας πόλεμος. Ἐρπαζεν ὁ Παριώμης τὰς τρέρας ἔτει ρωιε' μηνὸς Ὀκτωβρίου εἰς τὴν ε' 'σ εἰ ... ἔτους ρωκζ' (1319 p. C. n.) ἐγένετο μεγάλη πορκαῖα παρὰ τῶν Σινωπιτῶν καὶ ἐλουμήνατο τὸ πῦρ πάντα τὰ ὠραία τῆς πόλεως, τὰ τε ἐντὸς καὶ ἐκτός.

Ms. fol. 290 b. Ἐκκομήθη ὁ μέγας Κομνηνός ὁ Κδρ Ἀλέξιος, μηνὶ
Μαίῳ γ', ἡμέρᾳ ἐ, ἰνδ. γ' ἔτει ςωιή, (1330 p. C. n.) βασιλεύσας ἔτη λγ' παρὰ
μῆνας γ'.

7. Βασιλεία Ἀνδρονίκου, τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

7. Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ κῆρ Ἀνδρόνικος, ὁ μέγας Κομνηνός, καὶ ἐφρόνευσε τοὺς δύο ἀπταδέλφους αὐτοῦ, τὸν τε Ἀλχαροτιεὺν, κῆρ Μιχαήλ, καὶ κῆρ Γεώργιον, τὸν Ἀχπουγάν. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ κῆρ Ἀνδρόνικος ἔτος α' καὶ μῆγας ἦ, καὶ ἐκοιμήθη μὲν Ἰανουαρίῳ ἡμέρα δ' ἰνδ. ιε' ἔτει σωμ'. (1332 p. C. II.).

8. Καὶ ἐδίδετο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ κύριος Μανουὴλ, ὁ κατακτητὴς ὧν καὶ ἐκράτησε μῆνας ἡ. Ἐν τῇ γὰρ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἦλθεν ὁ Πατριάρχης μετὰ φωσάτου πολλοῦ ἕως τῶν Ἀσωμάτων. Καὶ ἐσκοτώθησαν Τουρκοὶ πολλοί, καὶ ἔφυγον ἀκόσμως· ὅτε καὶ ἤρπαγαν ἀλογα πολλὰ Τουρκικὰ, μὴνὶ Ἀύγουστῳ, ἔτει ςωμ'.

9. Κατά δὲ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα κβ', ἔτει ρωμά, (1333 p. C. n.) ἤλθεν ὁ μέγας Κομνηνός, κῆρ Βασίλειος, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, υἱός μὲν τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ, τοῦ κῆρ Ἀλεξίου, ἀδελφός δὲ δευτέρος κῆρ Ἀνδρόνικου καὶ παρέλαβε τὴν βασιλείαν, ὅτε καὶ τὸν μέγαν δοῦκαν Λέαν, τὸν Τζατζιντζαῖον, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν μέγαν δομestικον, τὸν Τζάμπαν, τοῦ ζῆν ἀπεστέρησε. Τὸν δὲ ἀνεψιὸν αὐτοῦ κῆρ Μενουήλ ἐπεριώρισε τὴν δὲ καὶ μεγάλην δοουκαῖαν, τὴν Συρικαῖαν, ἐλίσθασαν.

Ἐν δὲ τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ ια' α' τῆς ὀρθοδοξίας, τῷ αὐτῷ ρωμά (1333 p. C. n.) ἔτει, ἰνδικτιῶνος ια', ταραχθεὶς ὁ ἑκτομίας, μέγας δούξ Ἰωάννης, ἐσφάγη ὁ κῆρ Μανουήλ μαχαίρᾳ. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιβ', ἡμέρᾳ γ', ἰνδικτιῶν ιθ', ἔτους ρωμδ', ἤλθεν ἡ δέσποινα, κυρά Εἰρήνη, ἡ Παλαιολογίνα, ἡ θυγατὴρ κῆρ Ἀνδρόνικου, τοῦ Παλαιολόγου καὶ εἰς τὰ ιζ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡμέρᾳ α', εὐλογήθη τὸν βασιλέα, κῆρ Βασίλειον.

Κατὰ δὲ τὸν ε' τοῦ Ἰουλίου μηνός, ἡμέρᾳ ζ', ἔτους ρωμδ', (1336 p. C. n.) ἤλθεν ὁ Σιχασά, ὁ υἱὸς τοῦ Ταμαρτά, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ γέγονε πόλεμος εἰς τὸν Ἀκάντακον τοῦ ἁγίου Κηρίκου, καὶ εἰς τὸν Μίνθριον. Καὶ θεοῦ εὐδοκούντος ἐπάτη ὑποβρύχιος, καὶ ἔφυγεν ὅτε ἐσκοτώθη ὁ αὐτοῦ ραζμάς, ὁ υἱὸς τοῦ Προστάνβη.

Μηνὶ Μαρτίῳ, ἡμέρᾳ β', τῆς ἀρχιεπιστομίας τῆς ἁγίας μ', ἐγένετο ἐκλειψίς τοῦ ἡλίου ἀπὸ ὥρας δ' ἕως ὥρας ι', καὶ ἐτάραχθη τὸ κοινόν κατὰ τοῦ βασιλέως ὥστε καὶ ἐξώθεν τοῦ κοινὰ συναγθέντες, λίθους ἔσυραν εἰς αὐτόν.

Ἔτους ρωμέ, (1336 p. C. n.) μηνός Ὀκτωβρίου ε', ἰνδικτιῶνος ε' ἐγεννήθη ὁ Κομνηνός, κῆρ Ἰωάννης ὁ ἐπνομασθεὶς Ἀλέξιος, ὁ υἱὸς τοῦ κῆρ Βασιλείου ὁ δευτέρος. Εὐλογήθη ὁ βασιλεὺς, κῆρ Βασίλειος, τὴν ἐκ Τραπεζοῦντος δέσποιναν, κυράν Εἰρήνην μηνὶ Ἰουλίῳ η', ρωμζ' (1339 p. C. n.) Ἐκομνήθη ὁ βασιλεὺς, ὁ κῆρ Βασίλειος, ὁ μέγας Κομνηνός, μηνὶ Ἀπριλίῳ εἰς τὰ ζ', ἡμέρᾳ ε', ἰνδικτιῶνος η', ἔτους ρωμδ' (1340 p. C. n.). Εὐβασιλεύσεν ἔτη ζ' καὶ μῆνας ζ'.

10. Οἱ δὲ παῖδες αὐτοῦ, κῆρ Ἀλέξιος καὶ Καλοϊωάννης, ἐστάλησαν εἰς τὴν πόλιν σὺν τῇ μητρί. Καὶ ἐκράτησε τὴν βασιλείαν ἡ Παλαιολογίνα, κυρά Εἰρήνη, χίρα οὖσα. Καὶ εὐθὺς ἐταράχθησαν οἱ ἄρχοντες, καὶ ἐγένοντο δύο μέρη. Καὶ ὁ μὲν Τζωνιχίτης, ὁ μέγας στρατοπεδάρχης, κῆρ Σεβαστὸς σὺν τοῖς σχολαρίοις καὶ Μειζομάταις, καὶ κῆρ Κωνσταντῖνος, ὁ Δωρανίτης, καὶ οἱ Καβαστῆται, καὶ ὁ Καμαγγνός καὶ τινες τοῦ κοινοῦ, καὶ τῶν ἀγαθίων τῶν βασι-

λευῶν ἐκράτησαν τὸν ἄγιον Εὐγένιον οἱ δ' Ἀμυτζαντάρνται, καὶ τινες τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀλαγίου, ἐκράτησαν σὺν τῇ δεσποίνῃ τὸν Κοουλάν.

Κατὰ δὲ Ἰουλίῳ μῆνα β', ἡμέρᾳ α', ἔτους ρωμδ', (1340 p. C. n.) ἔλθων ὁ μέγας δούξ, Ἰωάννης, ὁ ἑκτομίας, ἐκ τῶν Λιμνίων μετὰ φωσάτον πολλόν. Ἐγένετο πόλεμος. Σύραντες καὶ τὸ μάργανον κατὰ τῆς μονῆς, καὶ ἐκυρπολήθη ἡ μονή, καὶ πάντα τὰ ὠρεῖα αὐτῆς ἀπεκαύθησαν. Καὶ ὁ Τζωνιχίτης καὶ ἄρχοντες Ms. fol. 292. b. ἐπεριωρίθησαν εἰς τὰ Λιμνία, καὶ ἐκαὶ τὸ ζῆν ἀπέδωκαν. Τῷ αὐτῷ γοῦν ἔτει, περὶ τὸν αὐτὸν μῆνα, ἀπῆλθε τὸ φωσάτον ἡμῶν εἰς τὸν Παρχάρον καὶ κυρσεύσαντες τοὺς Ἀμιτιώτας ἐπῆραν κυρσα πολλὰ, ὅτε ἐσκοτώθησαν καὶ υἱοὶ τοῦ Δελίνου. Μηνὶ Ἰουλίῳ ε', ἡμέρᾳ ε', ἰνδικτιῶνος θ', ἔτους ρωμθ', (1341 p. C. n.) ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων κῆρ Ἀνδρόνικος, ὁ Παλαιολόγος. Τῷ αὐτῷ μηνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει, ἐσκοτώθησαν οἱ ὄρχοντες εἰς τὰ Λιμνία. Πάλιν γοῦν τῷ αὐτῷ ἔτει, Ἰουλίῳ δ', ἡμέρᾳ δ', ἤλθασιν οἱ Ἀμιτιώται Τούρκοι, καὶ ἐτάραχον οἱ Ῥωμαῖοι ὡς πόλεμον, καὶ ἐσκοτώθησαν Χριστιανοὶ πολλοὶ, καὶ ἐκαύθη ἡ Τραπεζοῦς ὅλη ἐντός, καὶ ἐντός, καὶ ἐκαύθησαν λαὸς πολλοί, καὶ γυναῖκες καὶ παῖδια. Μετὰ δὲ τὴν πληγὴν ἐκ τῆς θυσωδίας τῶν καυθέντων ἀλόγων, ζώων καὶ ἀνδρώπων γέγονε καὶ αἰφνίδιος θάνατος. Πρὸ τούτου γὰρ ἡ θυγατὴρ τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ, κῆρ Ἀλεξίου, ἡ κυρά Ἄννα, ἡ λεγομένη Ἀναχουτλὺς Ms. fol. 293. a. τὴν μοναχικὴν ἀποβαλομένη στολὴν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Λαζίαν, καὶ ἐκράτησεν αὐτήν. Μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι τὸν ἐμπρησμόν καὶ τὴν ἐπιδρομὴν, ἤλθεν ἡ Ἀναχουτλὺς καὶ παρέλαβε τὴν βασιλείαν, ἔχουσα καὶ φωσάτα Λάζικα, μηνὶ Ἰουλίῳ ιζ', ἡμέρᾳ γ', τῷ αὐτῷ ἔτει. Ἡ δὲ Παλαιολογίνα κατέβη τῆς βασιλείας, βασιλεύσασα ἔτος α' καὶ μῆνας γ'.

11. Εἰς δὲ τὰς λ' τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου μηνός, τῷ αὐτῷ ἔτει, ἡμέρᾳ β' ἤλθεν ἐκ τῆς Μεγαλοπόλεως ὁ ἀδελφός, Ἀλεξίου, ὁ κῆρ Μιχαήλ, ὁ Κομνηνός, ἔχων μεθ' αὐτοῦ κάτερρα γ' καὶ τὸν σχολάρον Νικίτην, κῆρ Γρηγόριον, τὸν Μειζομάτην. Καὶ τὸ μὲν βραδὺ καταβάντες οἱ ἄρχοντες μετὰ ὄρκιστόν, καὶ ὁ μετροπολίτης, κῆρ Ἀνάσιος, μετὰ τοῦ... καὶ παρέλαβον αὐτὸν ὡς αὐθέντην. Τῷ δὲ πρωτ' οὐκ οἶδα ὁ λαὸς πῶς αὐτὸν ἐπεριώρισαν. Τὰ δὲ κάτερρα ἤρπαξαν οἱ Λαζοὶ, καὶ πολλοὺς διὰ βελῶν ἀπέκτειναν. Τῇ σὺν γ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡμέρᾳ ε', τοῦ αὐτοῦ ἔτους ρωμθ' (1341 p. C. n.), πάλιν ἤλθασιν οἱ Ms. fol. 293. b. Ἀμιτιώται Τούρκοι ἀλλὰ θεοῦ εὐδοκούντος οὐκ ἔσχυσαν πρὸς ἡμᾶς.

ἀλλὰ ἀπὸ τῶν κατασχόμενοι κενοί. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ζ', τῷ αὐτῷ ἔτει, ἐστάθη ὁ Κομνηνός, κὺρ Μιχαήλ, περιορισμένος εἰς τὸ Οἶνον, εἶτα εἰς τὰ Λιμνία. Τῷ αὐτῷ μηνὶ ι' καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐστάθη ἡ Παλαιολογίνα, κυρὰ Εἰρήνη, μετὰ Φραγκικὸν κάτεργον εἰς τὴν πόλιν.

12. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰ ἐφυγεν ὁ σχολάρις κὺρ Νικήτας, καὶ ὁ Μειζομάτης, κὺρ Γρηγόριος, ὁ Δωρανίτης, κὺρ Κωνσταντῖνος, καὶ ὁ υἱός Ἰωάννης, καὶ ὁ ἀδελφός τοῦ Μειζομάτου, Μιχαήλ, καὶ ἕτεροι ἐκ τοῦ μέρους αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ Βενέτικον κάτεργον εἰς τὴν πόλιν οἰκντες καὶ χρονίσαντες τὰ περὶ τὸν αὐτὸν μῆνα ιζ', ἦλθον μετὰ Κομνηνόν, κὺρ Ἰωάννην, τοῦ κὺρ Μιχαήλ τὸν υἱόν, ἔχοντες δύο κάτεργα τῶν αὐτῶν καὶ τρία Γενουετικά, καὶ παρέλαβον τὴν Τραπεζούνταν μὴνός Σεπτεμβρίου δ', ἡμέρα δ' ἔτους ρωσ' (1342 p. C. n.). Καὶ ἐστάθη τῷ αὐτῷ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ εἰς τὴν Χρυσουπέλαιον ἐν τῷ ἄμβωνι, ὅτε καὶ ἐν τῇ ἐλεύσει αὐτοῦ ἐπὶ πᾶσιν αἱ χώραι συνήχθησαν ἐπὶ ταῦτό· καὶ γέγονε Ms. fol. 294. a. διωγμός· βαρὺς καὶ ἀρπαγὴ πολλή. Τότε ἐσκοτώθησαν καὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ Ἀμυραντάρειοι καὶ ἡ τοῦ κὺρ Γεωργίου μήτηρ, ἡ Σαργαλὴ, παρεδόθη τῇ παιμονῇ καὶ σὺν αὐτῇ ἀπεπνήγη καὶ ἡ Ἀναγούτιος, βασίλευσα ἔτος α', καὶ μῆνα α', καὶ ἡμέρας ἡ'.

13. Μηνὶ Ἰουνίῳ ἔτους ρωσ' (1343 p. C. n.) ἦλθον οἱ Ἀμιτωῖται εἰς πόλεμον, καὶ ἀπὸ τῶν κενῶν. Ἐπειδὴ τὸν κὺρ Μιχαήλ κρατῶν μέγας δούξ, ὁ εὐνούχος, ἐν τοῖς Λιμνίσις Μαρτίῳ μηνὶ ὀκτατάβη, ἀπὸ τῶν οὐ σχολάρις, καὶ παρέλαβε τὸν κὺρ Μιχαήλ, καὶ ἦλθε, καὶ ἐβασίλευσε μηνὶ Μαίῳ γ', ἡμέρα β' ἔτους ρωσ'. (1344 p. C. n.). Ἐστάθη δὲ μηνὶ τῷ αὐτῷ. Καὶ τὸν υἱόν αὐτοῦ καταβιβάσας, ἐπεριώρισεν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ ἁγίου Σάββα, βασίλευσας ὁ κὺρ Ἰωάννης χρόνον α' καὶ μῆνας χ'. Ἐπεὶ δὲ οἱ πρῶτοι ἄρχοντες τοῦ ρῆν ἀπεστερήθησαν Ms. fol. 294. b., ἐτιμήθη ὁ σχολάρις, ὁ κὺρ Νικήτας, μέγας δούξ, Γρηγόριος ὁ Μειζομάτης, μέγας στρατοπεδάρχης, Λέων ὁ Καρσάσιος, μέγας δομέστικος, Κωνσταντῖνος ὁ Δωρανίτης τὰ βεστιάρια, καὶ ὁ υἱός αὐτοῦ ἐπικέρνις, Ἰωάννης ὁ Καρσάσις μέγας λογαριάστης· ὁ υἱός τοῦ σχολάριος παραιοκωμένος, Μιχαήλ ὁ Μειζομάτης, Ἀμυραντάρτης, Τραπεζιτῆς ὁ Στέφανος μέγας νομιστάριος.

14. Μηνὶ Νοεμβρίῳ ἔτους ρωσ' (1345 p. C. n.) κατεσχέθησαν παρὰ τοῦ βασιλέως, τοῦ κὺρ Μιχαήλ, μέγας δούξ ὁ σχολάρις, μέγας δομέστικος ὁ Μειζομάτης, καὶ ἕτεροι αὐτῶν. Τότε ἐστάθη καὶ ὁ Κομνηνός, κὺρ Ἰωάννης·

εἰς τὴν πόλιν. Ἐν δὲ τῷ ρωσ' (1346 p. C. n.) ἔπει ἐπίσθη ὁ ἅγιος Ἀνδρέας καὶ τὸ ὄνομα.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδικτιωνος ἐγένετο αἰνίδιος θάνατος, ἡ πανούκλα, ὥστε ἀπεβάλλοντο πολλὰ τέκνα, καὶ συνένους ἀδελφούς καὶ μητέρας καὶ συγγενεὺς καὶ διεκράτησεν εἰς μῆνας ζ'.

Τῷ αὐτῷ ρωσ' (1348 p. C. n.) ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἐπίσθη ἡ Κεραιώσις καὶ Ms. fol. 293. a. αἰχμαλωτίσθη, καὶ ἐκυρπολήθη παρὰ Ἰανουετιῶν. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ἔτει, Ἰουνίῳ κβ', ἰνδικτιωνος α', ἦλθον ἐν Τραπεζούντῃ Τούρκοι πολλοί, ἔχον ἀπὸ τὸ ἐξικαίν, ἀχλὺς αἰναπαχ, καὶ ἀπὸ τὸ Παίπερτ ὁ Μαχμάτ Ερ' κεπάρις, καὶ ἀπὸ τῶν Ἀμιτωῖτῶν ὁ Τουραλί Πέκ, καὶ ὁ Ποσθόγανης, καὶ Τραπεζιτῆς σὺν αὐτοῖς· καὶ ἐκρότησαν πόλεμον ἡμέρας γ', καὶ ἀπὸ τῶν κατασχόμενοι καὶ πεπληγμένοι φυγάδες, ἀπαβιλλόμενοι ἐν ὁδῷ Τούρκους πολλούς.

Μηνὶ Μαίῳ ε', ἡμέρα γ', ἔτους ρωσ' (1340 p. C. n.), ἦλθον ἐνταῦθα ἐκ τοῦ Καφά κάτεργα Φράγκικα β'. Καὶ ἐξῆλθον καὶ ἡμέτερον κάτεργον ἐν μέγαν ἐκ τῆς Δαφνουδίνης, καὶ ἕτερον μικρόν, καὶ βαρκόπουλα ἱκανά· καὶ ἐκρότησαν πόλεμον, καὶ παραχωρήσει Θεοῦ ἐνίκησαν οἱ Φράγκοι, καὶ ἐσκοτώθη ὁ μέγας δούξ, Ἰωάννης ὁ Καρσάσιος, καὶ κὺρ Μιχαήλ, ὁ Τραπεζιτῆς, καὶ ἕτεροι πολλοί. Τὸ δὲ κάτεργον Ms. fol. 295. a. ἐκαύθη, καὶ οἱ ἐν τῇ στερεᾷ Φράγκοι ἡρπάγησαν, καὶ περιορίσθησαν· τὰ δὲ κάτεργα ἀπὸ τῶν.

Κατὰ δὲ τὸν Ἰούνιον μῆνα ιε', ἔτους ρωσ' (1349 p. C. n.), πάλιν ἦλθον ἐκ τοῦ Καφά κάτεργα γ', καὶ μία βαρκὴ εἰς Ἀμινωῖ. Καὶ μετὰ πολλῶν λόγων καὶ ὀχλήσεων καὶ ζητήσεων γέγονεν ἀγάπη, καὶ παρεδόθη πρὸς αὐτοὺς τὸ Λεοντόκαστρον. Τότε γὰρ ἀσθενεία ἐνίκησε τὸν βασιλέα, τὸν κὺρ Μιχαήλ· ὅτε καὶ ὁ σχολάρις, ὁ κὺρ Νικήτας, ἐκ τοῦ Κεγχρίνα ἐλθὼν, γέγονε μέγας δούξ, λαβὼν τὴν θυγατέρα τοῦ Σαμφών. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ κὺρ Μιχαήλ χρόνους β' καὶ μῆνας ζ'.

15. Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιγ', ἡμέρα α', ἔτους ρωσ' (1349 p. C. n.), κατεβιβάσθη ἐκ τῆς βασιλείας ὁ κὺρ Μιχαήλ, ὁ Κομνηνός· καὶ εἰς τὰ κβ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡμέρα γ', εἰσῆλθεν εἰς τὴν Τραπεζούνταν καὶ παρέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ βασιλεὺς, υἱός κὺρ Βασιλείου τοῦ Κομνηνοῦ, ὁ κὺρ Ἰωάννης, ὁ ἐπονομασθεὶς κατὰ τὸν πάππον κὺρ Ἀλέξιος, σὺν τῇ δεσποίνῃ καὶ μητρὶ αὐτοῦ, κυρὰ Εἰρήνῃ, τῇ μεγάλῃ Κομνηνῇ, καὶ ἐστάθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου μηνὶ Ἰανουαρίῳ εἰς τὰ κβ', κατὰ τὴν τοῦ ἁγίου ἐορτήν. Τὸν δὲ κὺρ

Μιχαὴλ περιορίσας, ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἁγίου Σάβα ἀπέκαρε κατὰ μοναχόν. καὶ μετὰ χρόνον ἡ ἀπεστάλκη εἰς τὴν πόλιν μετὰ τοῦ Τατά, κύρ Μιχαὴλ τοῦ Σαμφών, ὅτε γέγονε καὶ συμπενοθερεῖα πρὸς τὸν βασιλέα.

16. Τῷ αὐτῷ γούρ ρωνή (1350 p. C. n.) ἐγένετο σύγχυσις καὶ τα-
ταχὴ μέσον τῶν ἀρχόντων· καὶ Ἰωάννου μὴνός ἐπιάσθη ὁ μέγας στρατοπέ-
δαρχος κύρ Θεόδωρος ὁ Δωρανίτης, ὁ λεγόμενος Πυέλης, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ
κατὰ βεστιάρια, Κωνσταντῖνος ὁ Δωρανίτης, καὶ πᾶσα ἡ γενεὰ αὐτοῦ· καὶ
περιορίσθησαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὰ τῶν ἀρχόντων ὁσπίτια. Μετὰ δὲ ἕ τοῦ
μὴνός πάλιν ἀνεκλήθησαν. Ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίῳ τῷ ρωνῷ (1351 p. C. n.)
ἔπει ἐπιάσθη ὁ γενόμενος κατὰ βεστιάρια Λέων ὁ Καβασιτῆς, καὶ ἀνεβιβάζθη
εἰς τὸ κατὰ βεστιάρια τὸ Πυέλης, ὅτε καὶ ὁ Τατάς Μιχαὴλ, ὁ Σαμφών,
ἀπῆλθε μετὰ κατέρχου εἰς τὴν πόλιν ποιεῖν τὴν συμπενοθερείαν, καὶ λαβὴν
τὴν δέσποιναν Ms. fol. 296 b. ἐλθεῖν. Τῷ αὐτῷ γούρ ἔπει Μαῖω μηνὶ, ἡμέρᾳ
β', ἐπιάσθη ὁ Κουλάς ἀπὸ τοῦ Πυέλη καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐξωγρήθη ὁ μέγας
δοῦξ, ὁ σχολάρης. Ἀναταχθεὶς δὲ ὁ λαός, πάλιν ἐλευθερώθη, καὶ ἀπῆλθεν ὁ
βασιλεὺς εἰς τὴν Τριπόλιν. Ὁ δὲ Πυέλης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ γαμβρός
αὐτοῦ, καὶ οἱ τοῦ ξενίτου παῖδες, συλληφθέντες ἐστάλησαν καὶ περιορίσθη-
σαν εἰς τὴν Κεγχρίναν.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ γ', ἰνδικτιῶνος ε', ἔτους ρωζ' (1351 p. C. n.), ἦλθεν
ἡ δέσποινα, ἡ Κομνηνὴ, ἡ Καντακουζηνή, μετὰ κατέρχον ἐκ τῆς πόλεως, ἡ
βιργάτηρ κύρ Νικηφόρου, τοῦ Καντακουζηνοῦ σεβαστοκράτορος, πρῶτον ἐξ-
δελφου ὄντος τοῦ βασιλέως Ῥωμανίων, κύρ Ἰωάννου, τοῦ Καντακουζηνοῦ· καὶ
εἰς τὰ κ' ἡμέρᾳ πρῶτον ἐγένετο εὐλόγησις αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ
μονῇ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου. Τῷ αὐτῷ γούρ ἔπει τῷ ρωζ', Σεπτεμβρίου κβ',
ἀπῆλθαμεν μετὰ τὴν δέσποιναν, τοῦ βασιλέως τὴν μητέρα, εἰς τὰ Λιμνία κατὰ
τοῦ κεφαλατικέοντος ἐκεῖσε Κωνσταντίνου τοῦ Δωρανίτου Ms. fol. 297. a.
ἀδελφοῦ τοῦ κατὰ βεστιάριον, τοῦ Πυέλη· καὶ λείψαντες μῆνας γ' πάλιν
ἦλθαμεν.

17. Κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔπει εἰσῆλθεν ὁ πικέρης
Ἰωάννης ὁ Τζανγίτης, καὶ ἐκράτησε τὸν Τζάνιχ· τὸ κάστρον ἀνάρχῳ χειρὶ.
Καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλλιον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔπει ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖσε καὶ ἡ
δέσποινα, καὶ ἐποίησαν εἰρηνικὴν κατάστασιν. Καὶ κατὰ τὸν Ἰούλιον μῆνα τῷ
αὐτῷ ἔπει ἐπαρδόθησαν τῇ ἀγχόνῃ ὁ Πυέλης, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ, ἐν τῷ Κεγ-
χρίνᾳ κάστροφ. Ἐν τῷ αὐτῷ ρωζ' ἔπει ἀπῆλθεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως, κυρά

Μαρία, ἡ μεγάλη Κομνηνὴ, καὶ συνεζεύχθη τὸν Χουτλουπέκη, τὸν υἱὸν τοῦ
Τουραλῆ Ἀμηνάν ὄντα τῶν Ἀρμετιῶν, μὴνός Αὐγούστου. Τῷ αὐτῷ μηνὶ καὶ
ἔπει ἦλθαν τὰ Βενέτικα τὰ κατέργα κατὰ τῶν Γενουβίων, καὶ ἔκασαν κα-
ράβια πολλά. Τῷ αὐτῷ μηνὶ Ἰουνίῳ ἔτους ρωζβ' (1354 p. B. n.). ἀπῆλθεν
ὁ σχολάρης Ms. fol. 297. b. γινάδας εἰς τὴν Κερασσύντα. Καὶ ἐκ τότε τὰ
γεννηθέντα διὰ μέσον μηνὶ μείν καὶ ἀποκρισιάρια, τίς δύναται γράψαι;

18. Μηνός Μαρτίου κβ', ἔτους ρωζγ' (1355 p. C. n.), ἦλθεν ὁ μέγας
δοῦξ, ὁ σχολάρης, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ παρακοιμωμένος (sic!), κατὰ τῆς Τραπε-
ζουντος μετὰ ἐν κατέρχον καὶ βιάχας ἰά, ὅτε ἀπῆλθε σὺν αὐτῷ καὶ ὁ πρω-
τοβεστιάριος βασιλεὺς ὁ Χουπάτης· καὶ πολλῶν λόγων καὶ ὀλίσεων γενομένων,
πάλιν ἐγένετο κατάστασις, καὶ ἀπῆλθον εἰς Κερασσύντα. Ἐν τῷ αὐτῷ ἔπει
ρωζγ', μηνὶ Μαίῳ, ἰνδικτιῶνος η', ἀρματώσεως ὁ βασιλεὺς κατέργα δύο καὶ
εἴκοσι μίχρα ἰκανά, καὶ ἀπῆλθεν ἅμα τῇ μητρὶ καὶ δέσποινῃ καὶ τῷ μετροπο-
λίτῃ κατὰ τοῦ σχολάρη ἐν Κερασσύντῃ· ὅτε καὶ ὁ μὲν σχολάρης ἦν ἐν τῷ
Κεγχρίνᾳ, ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἐν Κερασσύντῃ. Μετὰ δὲ τὴν μάχην καὶ τὸν
πόλεμον ἐγένετο κατάστασις, καὶ προσκυνήσασα ἡ Κερασσὺς τὸν βασιλέα· Ὁ δὲ
παρακοιμώμενος ἐξελθὼν ἀπῆλθεν εἰς τὸν πατέρα Ms. fol. 298. a. αὐτοῦ ἐν
τῷ Κεγχρίνᾳ, καὶ ἦσαν ἅπαντες· οἱ περὶ τὸν σχολάριον ἐκεῖ. Καὶ ὁ μὲν βασι-
λεὺς τὸν στόλον καὶ τὴν δέσποιναν ἀφείς ἐν τῇ Τριπόλει, ἦλθεν ἐνταῦθα, καὶ
λαμβάνει στρατὸν καβαλλαρικόν, καὶ ἀπῆλθε τότε διὰ θαλάσσης, καὶ τὸ διὰ
ξηρᾶς διάστημα περιώρισεν ἅπαντας ἐν τῷ Κεγχρίνᾳ· ὅτε καὶ πόλεμος ἐγένετο.
προσκυνήσαντες τὸν βασιλέα καὶ ἀνευφήμησαν. Ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ οἱ σὺν
αὐτῷ ἅπαντες ὑπέστρεψαν· ὁ δὲ σχολάρης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπέμειναν ἐκεῖ,
ὅτε ἦλθε καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος ἐκ τῶν Λιμνίων, καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Περὶ δὲ
τὸν αὐτὸν μῆνα τοῦ αὐτοῦ ρωζγ' (1355 p. C. n.) ἔτους ἐκστρατεύσας ὁ δοῦξ
Χαλδίας, Ἰωάννης ὁ Καβασιτῆς, ἀπῆλθε καὶ ἐπίσας τὴν Χερίαναν, καὶ ἤγμα-
λώτευσεν αὐτήν· ὅτε ἐλευθερώθη καὶ ἡ Σορώγινα, καὶ γέγονεν εἰς τὴν βα-
σιλικὴν ὑποχειριότητα. Τῷ αὐτῷ ἔπει ἐξῆλθε καὶ ὁ κύρ Μιχαὴλ, ὁ μέγας
Κομνηνός, ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἦλθε μέχρι καὶ τοῦ Σουλχάτιου, καὶ πάλιν
ὑπέστρεψεν.

19. Ms. fol. 298. b. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνος θ', ἔτους ρωζδ',
ἀπῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ Μειζομάτης καὶ ὁ μέγας στρατοπεδάρχης, ὁ
Σαμφών, εἰς τὰς Τριπόλιν καὶ εἰς τὸν Κεγχρίνᾳ, καὶ παρέλαβον τὸν σχολάριον
καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, καὶ ἦλθον καὶ γέγονεν εἰρηναία κατάστασις.

20. Μηνί Νοεμβρίῳ κ', ἡμέρᾳ ε', ἰνδικτίωνος θ', τοῦ ρωξ' (1356 p. C. n.) ἔτους, ἀπῆλθον μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς Χερσονήσου ἀπὸ διαβολικῆς συνεργείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκσυρσεύσαμεν, ἐπολιορκεύσαμεν καὶ ῥήματω- τίσαμεν. Περὶ δὲ δὴν ε' ὥραν ἐφόγομεν φυγὴν ἀχρυσον, ὀλίγων Τούρκων διωκόντων ἡμᾶς. Τότε τοῖνυν ἐσκοτώθησαν Χριστιανοὶ ὥστε ὁ, καὶ ἐλασθήσαν καὶ ἄλλα πολλὰ. καὶ ὁ δούξ Χαλδίας, Ἰωάννης ὁ Καρζαίτης, ἐπέσθη. Καὶ εἰ μὴ κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἀπολώμεν ἂν καὶ αὐτός ἐγώ. Ἀλλὰ θεοῦ εὐδοκούντος ἰσχυρῶς μου ὁ ἵππος, καὶ κατόπιν βαινῶν τοῦ βασιλέως ἐλευθερώθημεν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατελάβομεν ἐν Τραπεζούντῃ. Τότε τοῖνυν ἐγέννησε καὶ ὁ Ms. fol. 299. a. βασιλεὺς υἱόν, τὸν κῆρ Ἀνδρόνικον, εἰς ἄλλης γαστρὸς, καὶ γὰρ... πὸ τῆς δεσποίνης

21. Μηνί Δεκαμβρίῳ ιθ', ἰνδικτίωνος ι, ἔτους ρωξ', (1357 p. C. n.) ἐκινήσαμεν μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὰ Λιμνία, ποιήσαντες τὴν πρόκυψιν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως εἰς Κερασσοῦντα, τῶν δὲ φωτῶν εἰς τὸ Ἰασώγιν, ὅτε ἐσκο- τώθησαν καὶ Τούρκοι ιθ'. Ἀπελθόντες γοῦν εἰς τὰ Λιμνία, καὶ μάλιν στρα- φέντες, λείψαντες τὰ πάντα τρεῖς μῆνας, πάλιν κατελάβομεν ἐν Τραπεζούντῃ ὕμεις.

22. Περὶ τὸν Ἀπρίλιον μῆνα εἰς τὰ ε', τῇ μεγάλῃ ε', τοῦ αὐτοῦ ρωξ' ἔτους, ἐγεννήθη τῷ βασιλεῖ θυγάτηρ, ἡ κυρά Ἄννα, ἐκ τῆς δεσποίνης ἡμῶν, τῆς κυρᾶς Θεοδώρας, ἰνδικτίωνος ι.

23. Μηνί Μαίῳ, ἰνδικτίωνος ι, ἔτους ρωξ', (1357 p. C. n.) ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς μετὰ φωσσάτον εἰς τὸν Παράραν, καὶ ἐγύρισε τὸν τοιοῦτον Παρ- χάρην εἶν.

24. Μηνί Νοεμβρίῳ ια', ἡμέρᾳ ζ' ἰνδικτίωνος ια', τοῦ ρωξ' ἔτους, ἦλθεν ἡ δεσποινα τῆς Σινώπης, ἡ κυρά Εὐδοκία, ἡ θυγάτηρ κῆρ Ἀλεξίου, τοῦ με- γάλου Κομνηνοῦ. Μηνί τῷ αὐτῷ ιγ', ἡμέρᾳ β', ἰνδικτίωνος ια', τοῦ αὐτοῦ Ms. fol. 299. b. ρωξ' ἔτους, ἀμελησάντων ἡμῶν τὴν φύλαξιν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ματρουκίαν ὁ Χατζομοῦρς, ὁ υἱὸς τοῦ Παιράμη, μετὰ φωσσάτου πολλοῦ, καὶ ἐκσύρσευσεν αἰχμαλωσίαν, πολλὰ καὶ ᾠὰ καὶ πράγματα, ἤρουν ἀπὸ τὴν Πα- λαιοματρουκίαν, καὶ ἕως εἰς τὸ Δικαίον.

25. Τοῦ αὐτοῦ ἔτους μηνί Ἰαννουαρίῳ κβ' ἦλθεν ἐκ τῆς Κωνσταντινου- πόλεως ἀποκρισιάρης Ἰωάννης, ὁ λεοντόστηθος.

26. Μηνί Αὐγούστῳ κβ', ἡμέρᾳ δ', ἰνδικτίωνος ια', τοῦ ρωξ' (1358 p. C. n.) ἔτους, ἦλθεν ἡ Δεσποινάχα, ἡ κυρά Μαρία, ἡ κυρά Μαρία, ἡ τοῦ

βασιλέως ἀδελφή, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἥτοι ἡ τὸν Ἀμιτιώτην συζευχθεῖσα Χουτλουπέκην. Μηνί Αὐγούστῳ εἰς τὰ κθ', ἡμέρᾳ δ', ἀπῆλθεν ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως κῆρ Βασιλείου, ἡ κυρά Θεοδώρα, πρὸς τὸ συζευθῆναι τὸν υἱόν τοῦ Παιράμη, ἔχουσα νομφοστόλον τὸν Χούπακα, κῆρ Βασιλείου, τὸν σχολάρην, ἰνδικτίωνος ια', ἔτους ρωξ'.

27. Μηνί Σεπτεμβρίῳ ις, ἡμέρᾳ β', μετὰ τὸ ἀπόδειπνον, ἐγεννήθη τῷ βασιλεῖ ὁ υἱός, ἐν Ms. fol. 300. a. καὶ ἐκάλεσε κατὰ τὸν πάππον Βασιλείου, ἰνδικτίωνος ιβ', ἔτους ρωξ' (1359 p. C. n.).

28. Μηνί Ἀπρίλιῳ ἰνδικτίωνος ιγ', ρωξ', (1360 p. C. n.) εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Χαλδίαν, κτείνει τοῦ κόρυκου. Ἐλθὼν δὲ ἐκ τοῦ Παιπερτίου ὁ Χατζιαλατῆς μετὰ τῶν καβαλλάρων, καὶ ἐπόδισεν ὅτε καὶ τὸν Καρζαίτην Ἰωάννην παρέλυσεν τοῦ κεφαλατικίου.

29. Μηνί Μαίῳ ε', ἡμέρᾳ β', ἰνδικτίωνος ιδ', τοῦ ρωξ' ἔτους, ἐγένετο ἐκλειψις τοῦ ἡλίου, εἰς αὐτὴν ἐγένετο ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ ὥστε ἐφάνησαν καὶ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐκράτησεν ὥρας α' ρ'. Ὁ δὲ βασιλεὺς κῆρ Ἀλεξίος, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ κυρά Εἰρήνη, καὶ τινες τῶν ἀρχόντων, καὶ ἐγὼ σὺν αὐτοῖς, εὐρέθημεν κατὰ συγκαρίαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ματρουκίαν μονῇ τῆς Σουμελάς ποιήσαντες δεήσεις πολλάς καὶ παρακλήσεις. Τῷ αὐτῷ ρωξ' ἔτει πρὸ εἰς μνηῶν Σεπτεμβρίῳ μηνί εἰς τὰ ε', ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ Λιμνία, ἐνθα ποιήσας ὥσει γ' μῆνας πάλιν ἦλθε. Τῷ αὐτῷ ρωξ' (1361 p. C. n.) ἔτει ἦλθεν ἐκ τῆς πόλεως ἀποκρισιάρης ὁ λεοντόστηθος ὡς ἀπὸ τοῦ βασιλέως, κῆρ Ἰωάννου, τοῦ Παλαιολόγου, ζητῶν συμπενοθεῖαν μετὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν. Τῷ ρωξ' ἔτει, ἰνδικτίωνος ια', μηνί Ἰουλίῳ, ἡμέρᾳ δ, ὥρα τοῦ ἀποδείπνου ἐκοιμήθη ὁ μέγας δούξ Νικήτας, ὁ σχολάρης, ὅτε καὶ ὁ βασι- λεὺς μεγάλως ἐλυπήθη, ἐπιστάς ἐν τῇ προσομῇ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, φορέσας καὶ λευκὰ διὰ τὴν θλίψιν, καθὼς εἰσθιται τοῖς ἀναξί. Μηνί Ἰουλίῳ κγ', ἡμέρᾳ ε', ἰνδικτίωνος ιδ', τοῦ ρωξ' ἔτους, ὁ ἀπὸ τοῦ Παιπερτίου κεφαλὴ Χατζιαλα- τῆς λαβὼν ἐπιλέκτους σταρατιώτας ὥσει ὁ, καὶ πρῶτ' εἰσῆλθεν κατὰ τὴν Ματ- ρούκην, πρὸς τε καὶ τὴν Παραράνην καὶ Χαδοεικίαν. Οἱ δὲ γε Ματρουκάται προκαταλάβοντες τὰς διεξόδους, ἔκτειναν ὥσει ε' Τούρκους καὶ πλείους ἀρπά- σαντες, καὶ ὄρματα πολλὰ, καὶ αὐτὸν τὸν Χατζιαλατῆν καρατομοῦσι, καὶ τῇ ἐπαύρῳν θριαμβεύουσι τὰς κασιδὰς αὐτῶν ἀνὰ τὴν Τραπεζοῦντα εἰς.

30. Μηνί Σεπτεμβρίῳ ιγ' ἀπῆλθον εἰς τὴν Χαλδίαν μετὰ τοῦ βασι- λέως εἰς τὸ Ms. fol. 301 a. ὁσπινάκιστρον τοῦ Χατζομήρη, υἱοῦ τοῦ Παιράμη,

ἔγουν μετά τήν ἐν Κεραισσούντι εἰσέλευσιν αὐτοῦ καί ἐσμεν μεθ' ἡμῶν. Ἀπό δὲ Χαλυβίας ἤλθομεν διὰ ξηρᾶς εἰς τήν Κεραισσούντα, ἀκολουθοῦντων ἡμῖν τοῦ Ἀμτρά Ναζουμήρι καὶ Τούρκων μικροῦ δεῖν δουλικῶς, ἰνδικτιῶνος ιε', ρωσ' (1361 p. C. n.) ἔτους. Μηνί Ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ιε', τοῦ ρωσ' (1361 p. C. n.) ἔτους, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἐρζίγκα Ἀγγιναπαῖα κατελθὼν, περιεκάθισε κάστρον τὴν Γόλαχαν ὡσεὶ ἡμέρας ιε', στήσας καὶ μάγγανον, καὶ πολέμους κροτήσας σφοδρούς. Ἀλλὰ σὺν θεῷ μηδὲν τι θυνηθεὶς πράξει, ἀπῆλθε μετ' αἰσχύνης κενός· ὅτε καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνέκτισεν τὸν ἐν τῇ Κορδύλη νάον τοῦ ἁγίου Φοκά, καὶ μονὴν τοῦτον ἐποίησεν.

31. Τῷ αὐτῷ ρωσ' (1362 p. C. n.) ἔτει ἐκίνησεν ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ βουβῶνος, καὶ ἐκράτησεν τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ὅλον· πρὸς δὲ τὸ καίκαϊφιν καὶ θέρος γέγονε σφοδρότατος, καὶ ἐλουμήνατο, καὶ ἀποίκισε πολλούς. Περὶ δὲ τὸν Μάρτιον μῆνα τοῦ αὐτοῦ ρωσ' ἔτους ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἡ δεσποινὰ, Ms. fol. 301. b. καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, εἰς Μεσοχάδιαν, ἅμα μὲν διὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Κομνηνοῦ Ἰωάννου ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἔλευσιν τούτου ἐν τῇ Σινώπῃ, ἐνθα καὶ ἐκοιμήθη. Ὅτε καὶ οἱ βασιλεῖς ἐλθόντες ἐκ Χαλδίας, οὐκ εἰσῆλθον ἐν Τραπεζοῦντι· εἰς τὸ κάστρον διὰ τὸν σφοδρότατον διωγμὸν τοῦ θανάτου (ὕπρχε γὰρ μὴν Ἰούνιος), ἀλλ' ἐσκήνωσαν εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἁγιαστὴν εἰς τὸν Μινθρον βουνόν· ὅτε καὶ πρέσβος ἦλθεν ἐκ τοῦ Τζαλαπῇ Τατζατίνῃ, διὰ τὴν συμπενοθερίαν. Τότε μικροῦ δεῖν ἐπανέστησαν τινες τῷ βασιλεῖ. Ἀποδράς ἐκ τῆς εἰρήνης καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κομνηνοῦ κῦρ Ἰωάννου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν Καζάν, εἰτα εἰς τὸν Γαλάταν.

32. Μηνί Ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος α', τοῦ ρωσ' (1363 p. C. n.) ἔτους, ἀπῆλθαμεν μετὰ τοῦ βασιλικοῦ κατέργου εἰς τὴν μεγάλην πόλιν ὅτε μέγας λογοθέτης, κῦρ Γεώργιος· ὁ σχολάρις, καὶ ὁ Σεβαστος, καὶ ὁ νοτάρις Μιχαὴλ ὁ Πανίρετος, ὁ ταῦτα γράφων καὶ προσεκυνήσαμεν προσκυνήσεις φοβεράς. Εἶδμεν Ms. fol. 302. a. καὶ τὸν βασιλέα, κῦρ Ἰωάννην, τὸν Παλαιολόγον, καὶ τὸν βασιλέα, κῦρ Ἰωάσαφα, τὸν Καντακουζηνός, τὸν πατριάρχην, κῦρ Κάλιστον, καὶ τὰς δεσποινὰς καὶ τοὺς υἱούς τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν καπέτανον καὶ ποτεστάτην τῶν ἐν τῷ Γαλατῇ Γενουιτῶν, Λεονάρδῳ ντε Μορτάτω. Ὅτε ἐποιήσαμεν τὴν συμφωνίαν τῆς συμπενοθερίας, ἵνα λάβῃ ὁ τοῦ βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου ὁ υἱὸς τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος, κῦρ Ἀλεξίου, τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ· καὶ ἔλθαμεν μηνὸς Ἰουνίου ε'.

33. Τῷ αὐτῷ ρωσ' ἔτει, μηνί Αὐγούστῳ ιε' νὰ ἐσκηθῶμεν τὸν αὐτοῦ γαμβρόν, τὸν Χουτλουπέκην, τὸν υἱὸν τοῦ Τουραλλῆ. Ἀλλὰ μὴ ἐσκηθέντες διὰ τὸν ἐπεισεπρόντα τοῖς Τούρκοις αἰφνίδιον θάνατον μεθ' ἡμέρας κ'· πάλιν ἐστράφημεν ἐν Τραπεζοῦντι.

34. Μηνὸς Ὀκτωβρίου κ', ἡμέρα ε', ἰνδικτιῶνος β', ἔτους 'ρωςβ', καθεζομένου τοῦ βασιλέως ἐν Ms. fol. 302. b. τῷ ποταμῷ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου κατὰ τὸν καταβατόν, αἰφνης περιέπεσον αὐτῷ οἱ ἐκ τῶν ἀρχόντων Καζασίται, ὁ μέγας λογοθέτης, κῦρ Γρηγόριος ὁ σχολάρις, καὶ ἕτεροι καὶ ἀπεδείωσαν αὐτὸν ἀπ' ἐκεῖ, μέχρις αὐτοῦ τοῦ Κουλά. Καὶ οἱ μὲν Καζασίται διὰ ξηρᾶς φυγόντες ἐυνεληφθήσαν, καὶ ἐκρατήθησαν· ὁ δὲ μέγας λογοθέτης σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κεραισσούντα, εἰτα εἰς τὸν Ἀμινσούν. Ὅτε καὶ ὁ μητροπολίτης Νίφων, ὁ Πτερυγιωνίτα, κοινωνὸς ὢν τῆς βουλῆς, περιορίσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Σουμελαῆς ἐν Τραπεζοῦντι. Τῇ δὲ κδ' τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς ἡμέρα ε'· πάλιν ἦλθεν ὁ μέγας λογοθέτης, μεσάρωντος εἰς τοῦτο τοῦ Ντιανώτου Σπίνου, καὶ Στεφάνου τοῦ δακ...·

35. Τῷ αὐτῷ ἔτει, ἤτοι ρωςβ', (1364 p. C. n.) ἰνδικτιῶνος β', μηνί Μαρτίῳ ιθ', ἐν ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τρίτῃ ἐκοιμήθη ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, κῦρ Νίφων, νόσφ' προσπαλαίσας πλευριτίδι, ἐτι ὢν ἐν τῇ Σουμελαῇ· καὶ ἐνεταψιάσθη ἀρχιερατικῶς εἰς τὴν Χρυσοκέφαλον, εἰς τὸν τάφον τοῦ μητροπολίτου, κῦρ Βαρνάβα. Καὶ ἐψήφισθη ὁ σκευοφύλας Ἰωσήφ, ὁ Λαζαρόπουλος, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

36. Μηνί Δεκεμβρίῳ ιε' ὁ ἐπερὶ τὸν ὄρθρον, ἰνδικτιῶνος γ', τοῦ ρωσ' (1364 p. C. n.) ἔτους, ἐγεννήθη τῷ βασιλεῖ υἱός, ὃς ἐκλήθη Μανουήλ.

37. Μηνί Ἀπριλίῳ ιγ', τῷ αὐτῷ ρωσ' (1365 p. C. n.) ἔτει, τῇ μεγάλῃ κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ἱσταμένου τοῦ βασιλέως εἰς τὸ Μαιτάνιν ἐγένετο ὀχλήσις μέσον τοῦ Κονσουλίου καὶ τοῦ Παύλου, ὅτε ἦλθεν καὶ ὁ μητροπολίτης, κῦρ Ἰωσήφ, χειροτονημένος εἰς τὸν θρόνον Τραπεζοῦντιών· ταὶ τῇ τρίτῃ τῆς διακαινησίμου γέγονεν ἡ εἰσέλευσις αὐτοῦ.

38. Μηνί Ἰουλίῳ ιθ', ἰνδικτιῶνος γ', τοῦ ρωσ' ἔτους, κατέβη ὁ τοῦ βασιλέως γαμβρός, Χουτλουπέκ, Ms. fol. 303. b. ὁ Ἀμτράς, μετὰ τῆς αὐτοῦ ὁμοῦργου, κυρᾶς Μαρίας, Δεσποιναγὰς, τῆς μεγάλης Κομνηνῆς, ἐν ταύτῃ τῇ εὐδαίμονι πολεὶ Τραπεζοῦντι· καὶ ἤνωθη τῷ βασιλεῖ, καὶ εἰσῆλθεν καὶ εἰς τὸ παλάτιον. Καὶ ἐκηνώσας κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἁγιαστὴν ὡσεὶ ἡμέρας η', πάλιν μετ' εἰρήνης ἀπῆλθε, τιμηθεὶς μέγας.

39. Εἰς δὲ τὸ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν Παρχάριον. Καὶ ἡμεῖς ἅπαντες σὺν αὐτῷ ἀναβάντες ἐκ Σπείας εἰς τὴν Φιανοήν, καὶ παροδεύσαντες τὸ Γαντοπέδιον καὶ Μάρμαρα, καὶ διαβάντες τὸν ἅγιον Μερκούριον, ἀνέλθομεν εἰς τὸν Ἀχάντακον, περὶ καὶ καβαλλήριοι ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους. Καὶ ποιήσαντες μετὰ τοῦ Ms. fol. 304. b. Ἀμρὰ ἡμέρας δ' ἄλλιν ὑπεστρέψαμεν.

Μηνί Ἰουνίῳ ἰνδικτηῖος ἐ, τοῦ ςωε (1367 p. C. n.) ἔτους, κατα-
βάντες ἐν τῇ Λαζικῇ μετὰ δυνάμεως διὰ τε ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἅμα
βασίλει καὶ τῇ τοῦτου μητρί. τῇ δεσποίνῃ, κατέχοντες ἅμα καὶ τὴν τοῦ βασι-
λέως θυγατέρα, κυρὰν Ἀννὴν, τὴν μεγάλην Κομνηνὴν, ᾗτις συνεζεύχθη τῷ
βασίλει τῶν Ἰβήρων καὶ Ἀβασγῶν κυρ Παγκρατίῳ, τῷ Παγκρατιανῷ ἐν τῇ
χωρᾷ μακροῦ Αἰγιαλίου. Ἐλθόντες δὲ παρευθὺς ἀνῆλκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν
Παργάριον τῆς Λαρχανῆς· εἰς τὸ λιμὲν ἰὼν καὶ ἀπῆλθεν ἕως Χαλδίας.

40. Μηνὶ Νοεμβρίῳ ἰε', ἡνδριχτίωνος ε', ἔτους ς'ωα' (1367 p. C. n.) ἐξῆλθεν ὁ μητροπολίτης, κυρ Ἰωσήφ, ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Τραπεζοῦντος· καὶ ἀπῆλθεν ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἐλευσίνης. Καὶ περὶ τὰς ιδ' τοῦ Ἰουλίου μηνός, τοῦ αὐτοῦ ς'ωα' (1308 p. C. n.) ἔτους, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν διὰ τὸ κοῦρσον, ὃ ἐποίησαν τὰ ἀνάπικα παρασκάμια τοὺς Ἀρναυτίτας ὅτε καὶ ὁ περὶελμένος μου υἱὸς Κωνσταντίνος φεῦ, φεῦ μοι τῷ ἀθλίῳ καὶ ἀμαρτωλῷ ἐν τῇ θαλάσσῃ πεσὼν τῇ ἐσθρτῇ τῆς μεταμορφώσεως, κατὰ τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Σοφίας τέθνηκεν, ἐτῶν ὧν ἰε' μεθ' ὧν καὶ ὁ ἑτερός μου ποιθινότητος υἱὸς Ῥωμανός, ἐτῶν ὧν ιε', δυσσυχρῶ προπαλαιάζας νοσήματι, κακοίμηναι. Λείποντος μου μηνὸς γ' ε' ὑπέστρεψα.

41. Τῷ αὐτῷ ἔτι μῆνι Μαρτίῳ εἰσελθὼν Ms. fol. 305. a. ἡ Γητερία-
Θιάνης ἐπολιόρκει τὴν καθ' ἡμᾶς Καλλιάνην ὅτε καὶ ἐκστρατεύσας ὁ βασιλεὺς
ἀνέβη ἐκεῖ μῆνι Ἰανουαρίῳ, ἰνδικτιωνος ζ', ἔτους ρωσ', (1369 p. C. n.)
κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν φωτῶν ἐπιάσθη ἡ Γόλαχα παρὰ τῶν Τούρκων χλοπικῶν·
δι' τὴν αἰτίαν ἠφανίσθη ἡ Καλιδία, οἱ μὲν ἐν τοῖς πολέμοις, οἱ δὲ ἐν τῷ ἐκεῖ
σεθολεῖῳ σπηλαίῳ.

42. Τῷ αὐτῷ ἔπειτα σωσ', περὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ Ἰανουαρίου, ἀπῆλθεν ὁ βασι-
λεὺς εἰς τὰ Αἰμνία μετὰ στόλου καλοῦ καὶ λιπέας τετραμμηγισίων, ὑπέστρεψεν.

43. Μηνί Μαιῶ, ἰνδοκτιῶνος ἡ', ἔτους ς'σση' (1370 p. C. n.) ἐξηλθεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τινων ὀλιγοστων στρατιωτων εἰς τὸν Παρχάριν περὶ τὰ μέρη τοῦ Μαρμαρίου. Καὶ κατὰ τὴν κα' τοῦ αὐτοῦ μηνός 'σ ς' ἐξείφνης συνήτησαν. Τούρκους Ms. fol. 305. b., ὡσεὶ καβαλλάριονς πεντακοσίους. Ἦσαν δὲ περὶ

τὸν βασιλέα ὡσεὶ ἑκατὸν καθ'αυτὴν ὅτε καὶ κροτήσας πόλεμον νικᾷ κατὰ κράτος ὁ βασιλεὺς, καὶ διώκει αὐτοῦς· στείλας καὶ κεφαλὰς Ἀγαθηνηκάς ἐνταῦθα καὶ τῶν τούτων σημείαν.

44. Μηνὶ Λυγούσῳ γ', ἡμέρᾳ γ', ἰνδιχτίωνος γ'. τῷ ῥωσῇ ἔτει εἰσγλ-
θεν ὁ μητροπολίτης, κῆρ θεοδόσιος, εἰς τὴν Τραπεζούντα, καὶ ἐνεθρονισάσθη·
ὅς ὥρμητο μὲν ἐκ Θεσσαλονίκης, μονάζει δὲ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει χρόνους κ'. Κα-
ταλαμβάνει δὲ τὴν εὐδαίμονα Κωνσταντινούπολιν, γενόμενος ἡγούμενος ἐν τῇ
μονῇ τῶν Μαγχνάνων. Εἶτα πύφῳ συνοδικῇ χειροτονεῖται καὶ στέλλεται.

Μηνὶ Αυγουστῳ ε'. ἀπηλθαμεν ἐν τῇ Ἀζακῇ, καὶ πρὸς τὸ ἐξῆλθον τοῦ
Ms. fol. 306. a. μηνός, περὶ τὰ εἰς τῆρια τοῦ ρωπα' (1372 p. C. n.) ἔτους,
ἐσμίγαμεν τὸν βασιλεῖα, τὸν Παγκράτιν. Εἶτα ἀπηλθαμεν εἰς τὸ Βαθὴν, στή-
σαντες τὰς τέντας, ἔρω, ἔχοντες καὶ κάτεργα θ', καὶ ζυλάρια μ'. Ἐκεῖ γούν
ὀμιλῆσαντες καὶ τῷ Γουρῆλῃ ἐλθόντι εἰς προκύνησιν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐξ
ἡμέρας ποήσαντες, πάλιν ἐστράφημεν ἰνδικτιώνος. κα.

45. Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἔ' ἀπέθανον· τοῖς βασιλεῦσι κατὰ τῆς Χερσιάνης καὶ γίονος πολλῆς γενομένης, καὶ χειμῶνος πολλοῦ ἐπεισπεσόντος, γέγονε τροπή. καὶ ἐφθάρησαν Χριστιανοὶ ῥμ', οἱ μὲν ἔργον σπῆθης γενόμενοι αἱ δὲ καὶ μάλλον οἱ πλείονες ὑπὸ τοῦ κρύους ἀπέθανον, ἰνδικτικῶνς ια'. ἐτους ζωπά. (1373 p. C. n.).

46. Μηνὶ Νοεμβρίῳ τὰ 'ς ε', τοῦ ρωπθ' ἔτους, Ms. fol. 306. b. ἰνδικ-
 τίνωνος ιβ', ἔλθεν ἐν τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, κτῆρ Ἰωάννου, τοῦ Παλαιολό-
 γου, υἱός, ὁ κτῆρ Μιχαήλ, μετὰ δύο μεγάλων κατέργων καὶ ἐνός μικροτέρου
 κατὰ τὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν καὶ σταθεῖς ἡμέρας· ἐ, παλιννοστος γέγονε, μὴ
 ἀνίσας τῶν ἀδοκίμων, ὧν σὺν αὐτῷ ἔβροτάρη, κτῆρ Ἰωάννης, ὁ Ἀνδρονι-
 κασιπύουλος· ὃς καὶ ἀπαλλίων ἐ Παλαιολόγος αὐτός· ἐξῆλθε, καὶ γέγονεν ἐπὶ σ-
 πενδος τῷ βασιλεὶ ἡμῶν.

47. Μηνὶ Ἀπριλίῳ τ' ὅς ἀ ἰνδικτιώνος ἐστὶ τῷ ζωπὲ ἔτει, ἐπιόσθη ἡ Γόλαχα παρὰ τῶν Χαλδαίων. Καὶ πάλιν γέγονεν ὥς τῷ βασιλεῖ. Καὶ ἐνθὺς αὖθις ἐβλῶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν.

48. Μηνὶ Μαρτίῳ ἰδ', ἡμέρᾳ ε', ἡνδεκτίωνος ἰδ', τοῦ ζωπὸ ἔτους, ἐκρημ-
νίσθη ὁ τοῦ βασιλέως υἱός, ὁ κύρ Ἀνδρόνικος δεσπότης, ὁ μέγας Κομνηνός,
ἀπὸ τοῦ παλατίου Ms. fol. 307. a. τοῦ κύρ Ἀνδρόνικου, τοῦ μεγάλου Κομ-
νηνοῦ καὶ βασιλέως. Καὶ εὐθὺς κομισθεὶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις, τέθνηκε, καὶ
ἐνεταφίσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς θεοσκεπάστου, ἀκολουθήσαντος ἐν τῇ ἐξοδίῳ

αὐτοῦ τοῦ βασιλέως καὶ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ τῶν δεσποινῶν, τῆς τε μάμης· τοῦτου καὶ τῆς μητρὸς. Τὰ δὲ συναλλάγματα, ἃ εἶχε μετὰ τῆς ἐξ Ἰβηρίας θυγατρὸς μὲν Δαβίδ, τοῦ βασιλέως Τυφλίσου, ἀνεψίᾳ δὲ ἐπ' ἀδελφῆς τοῦ Ἀρμουγᾶ, μεταφέρονται εἰς τὸν νεώτερον καὶ γνήσιον καὶ νόμιμον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῶν καὶ νέον βασιλέα, κύρ Μανουήλ, τὸν μέγαν Κομνηνόν. Καὶ δὴ τῆς μνηστίας προβάσῃ, κινεῖ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ Μαίῳ μηνὶ ι', ἰνδικτιῶνος ιε', ἔτους ςωπέ (1377 p. C. n.) καὶ ἀπελθόντες ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ, διεβράσαμεν τὸ καλοκέρειν ὅλον ἐκεῖ κατὰ τὸ χωρίον Μακραγιγίλου, ἕως εἰς τὰς ιε' Αὐγούστου μηνός. Τότε δὲ κατέβη καί κεινι, ἀπὸ Γωνίας εἰς τὴν Μακραγιγίλου· καὶ τῇ ἐπαύριον κεκινήκαμεν, καὶ εἰς τὰ λ' τοῦ Αὐγούστου ἐφθάσαμεν ἐν Τραπεζούντι ἡμέρᾳ κυριακῇ. Περὶ δὲ τὰς ε' τοῦ νέου ἔτους, Σεπτεμβρίῳ μηνί, ἡμέρᾳ σαβᾶτῳ, ἰνδικτιῶνος α', τοῦ ςωπέ ἔτους, ἐστέφθη ἐν τῇ βασιλικῇ προκύβει, καὶ ἐκλήθη Εὐδοκία. Κουσκάνχατ γάρ τὸ πρῶτον ὠνομάζετο. Καὶ τῇ ἐπαύριον ἡμέρᾳ, κυριακῇ Σεπτεμβρίου ε', ἐγένετο καὶ ὁ γάμος, ἐπεκράτησεν ἐβδόμαδαν καὶ πλέον. Ἦν δὲ ὁ εὐλογησας αὐτὴν ὁ Τραπεζούντος Θεοδόσιος, στεφανοκράτωρ δὲ ὁ πατὴρ τῆς καὶ βασιλεὺς.

49. Μετὰ πολλῶν λόγων καὶ πρέσβων Ms. fol. 308. a. Ῥωμαίων, λέγων καὶ Μουσουλμανικῶν, μέσον δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Τατματινῆ Τζιλαπῆ, ἐκίνησεν ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν ιθ' τοῦ Αὐγούστου μηνός, ἰνδικτιῶνος β', ἔχων κάτεργα μεγάλα δύο καὶ παρασκάμια β', καὶ ἡ θυγάτηρ κυρὰ Εὐδοκία. Καὶ ὁπλίσθασαν μέχρι Κερασούντος. Μανδάτον δὲ ἔλθεν ἐκ Τραπεζούντος, ὅτι ὁ Σιταρσουλάνης μέλλει κατὰβειν εἰς τὴν Τραπεζούνταν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀφείς τὴν θυγατέραν ἐν Κερασούντι, ἔλθε σὺν τοῖς ἀρχαῖς ἐν Τραπεζούντι, καὶ ἐδυνάμωσε τὸ κάστρον καὶ διατάξατο τὴν χώραν. Περὶ δὲ τὰ τελευταῖα τοῦ Σεπτεμβρίου ἐκίνησε, καὶ λαβὼν τὴν θυγατέραν ἐν Κερασούντι, ἀπῆλθε μέχρις Οἰναιῶν, κακεῖ εἰςμυθεῖς τῷ Τζιλαπῇ συνέφευγεν αὐτῷ τὴν θυγατέραν Ms. fol. 308. b. αὐτοῦ, τὴν κυρὰν Εὐδοκίαν, κατὰ τὴν γ' τοῦ Ὀκτωβρίου, ἰνδικτιῶνος γ', ἔτους ςωπέ (1379 p. C. n.) ὅτε παρέλκεν ὁ βασιλεὺς καὶ τὰ Λιμνία.

50. Μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἐκίνησεν ὁ βασιλεὺς διὰ τὴν ἡρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης κατὰ τῶν Τραπεζιδῶν. Καὶ περὶ τὰς δ' τοῦ Μαρτίου μηνός 'σ α', ἰνδικτιῶνος γ', ἔτους ςωπέ (1380 p. C. n.), ἐποίησεν τὸ φασάτον μερίδας β'· τοὺς μὲν περὺς ὡσεὶ χ' ἔστειλεν ἀπὸ τοῦ Πέτρωμαν ὁ δὲ βασιλεὺς παραλαβὼν τὸ καββάλαρικον καὶ ἑτέρους περὺς παμπούλους, ἐπέτρεψεν τοὺς ὅλους τὸν Φιλαβωνίτην ποταμὸν ἄνω, ἕως εἰς τὰς χειμασίας. Καὶ τὰς σκηνάς αὐτῶν ἐκώρ-

σευσεν, ἐσκότωσεν, ἔκασεν καὶ ἐλῆψεν αὐτοὺς. Καὶ πολλὰ ἡμέτερα αἰχμάλωτα ἤλευθέρωσεν Ms. fol. 309. a. αἰμυλικά καὶ ἐστράφη μικρὸν εἰς τὸν Σθλαβοπιάστην. Οἱ δὲ γ', οἱ ἀπελθόντες ἀπὸ Πέτρωμαν, ἐκούρσευσαν εἰς τὸ Κιότσαντ, καὶ ἐποίησαν σφαγὴν καὶ κούρσον καὶ πυρκαϊὰν πολλήν. Καταβαίνοντες δὲ μετὰ πόλεμον, ὁσὰς ἐποίησαν καὶ συμπλοκήν μετὰ τῶν διωκόντων Τούρκων, πολλοὶ ἐπιπτον ἐκ τῶν Τούρκων. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐλπίζοντες τὸν βασιλέα, εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἰσχυρὰ πολεμοῦντες καὶ κτείνοντες ἤρχοντο. Περὶ δὲ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ Σθλαβοπιάστου γενόμενοι, ὡς εὖ εὗρον τὸν βασιλέα, ὡς ἐσυνεφώνησαν, μικρὸν πρὸς τροπὴν βιέψαντες, ἔπεσον ὡσεὶ μβ' Ῥωμαῖοι. Οἱ δὲ πεσόντες Τούρκοι καὶ Τύρκισαι καὶ τουρκοπούλοι Ms. fol. 309. b. ὑπὲρ τοὺς ρ' ἡριθμήθησαν.

Μηνὶ Ἰουνίῳ ιθ', ἰνδικτιῶνος ε', ἔτους ςως' (1382 p. C. n.) ὁ τοῦ βασιλέως, κύρ Ἀλέξιος, υἱός, κύρ Μανουήλ, ἐγέννησεν υἱὸν ἐκ τῆς ἐξ Ἰβήρων κυρᾶς Εὐδοκίας· ἐν καὶ βαπτίσας ὁ πάππος καὶ βασιλεὺς, κύρ Ἀλέξιος, καὶ ἡ προμάμμη καὶ δεσποινα, κυρὰ Εἰρήνη, καὶ ὁ μητροπολίτης Τραπεζούντος, κύρ Θεοδόσιος, ἐκάλεσαν τὸν Βασιλεῖον κατὰ τὸν πρόπαππον.

51. Μηνὶ Ἰουλίῳ θ' ἡγύθη ἡ νύκτος τῶν βουβώνων, ἔτους ςως' (1382 p. C. n.), ἰνδικτιῶνος ε', καὶ ἐλυμνήατο ἐν Τραπεζούντι πολλοὺς μέχρι καὶ τοῦ Δεκεμβρίου καὶ τοῦ Γεναρίου μηνός· ἔλυμνήατο δὲ καὶ τὴν Ματρουάκην περὶ πολλοῦ, καὶ τὴν Τρικυμίαν, καὶ τὸ μέρος τῶν Συρμένων, ἕως εἰς τὴν Δρύναν.

52. Ms. fol. 310. a. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ ςως' (1386 p. C. n.) ἔτους κινήσας ὁ τοῦ βασιλέως γαμβρός, ὁ ἐκ τῶν Λιμνίων Ἀμυράς ὁ Τατματινῆς, κατὰ τοῦ ἑτέρου γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, υἱοῦ τοῦ ἐκ Χαλκίδας Χατζημύρη, τοῦ λεγομένου Σουλταμανπῆ, ἔχων φασάτον χιλιάδας ιβ'. Καὶ τῇ Χαλκίδι εἰσελθὼν ἔπεσε πρῶτος αὐτὸς ὁ Τατματινῆς· καὶ κρεουργηθεὶς ἐκεῖ τέθηκεν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐκτάθησαν ὡς· οἱ δὲ λοιποὶ γυμνοὶ ἐφυγον ἀποβαλλόμενοι ἵππους καὶ ὅπλα ἄπειρα.

53. Ἀμυράς τις Τάταρις ἔχων καὶ χαυῖν ὡς λέγουσιν. Ὁ δὲ Τάταρις, Ταμουρλάνης, ὦν τὸ ὄνομα, ἐκ τῶν ὀρίων ἐξειλθὼν Χαταίας, ἔχων, ὡς φασιν οἱ εἰδότες, φασάτον Ms. fol. 310. b. ὑπὲρ τὰς ὀκτακοσίας χιλιάδας, ἔλθε, καὶ παρέλαβε τὴν πᾶσαν Περσίαν. Εἶτα εἰσελθὼν καὶ ἐν ταῖς ἀκρωρίαις Ἰβήρων, παρέλαβε πολέμου νόμῳ τῷ θαυμασίῳ Τυφλίσιῳ ςωγρησας καὶ τὸν βα-

σὺν Πατριᾶν, τὸν στρατηγικώτατον, καὶ τὴν ὁμόζυγον αὐτοῦ, τὴν θυγατέρα τοῦ ἡμετέρου βασιλέως, τὴν ὀφαιστάτην κυράν Ἀννην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Δαβίδ· τὸν δὲ λαὸν ἔθυσσε μαχίρα, καὶ ἀπώλεσεν. Ὅπως δὲ πράγματα εἶλε, καὶ ὅσας εἰκόνας ἔγχαρε καὶ καὶ κατέκλυσε, καὶ λίθους τιμίους καὶ μαργαριτήρια καὶ χρυσὸν καὶ ἀργύρον ἀπεφέρετο, οὗ δύνανται τις γραφεῖ παραδοῦναι· μηνὶ Νοεμβρίῳ κα, ἔτους ςωσγέ (1386 p. C. n.).

54. Ms. fol. 311. a. Ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς, κύρ Ἀλέξιος, ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ υἱὸς τοῦ κύρ Βασιλείου, τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ, ὁ δευτέρου, μηνὶ Μαρτίῳ κ, ἡμέρᾳ κυριακῇ τῆς ἐξ ἑβδομάδος, ὥρα δευτέρᾳ τῆς ἡμέρας, ἐβασίλευσε δὲ ἔτους μ' καὶ μῆνας γ', ἔτων ὧν νά, ἔτους ςωσγί (1390 p. C. n.).

Μηνὶ Μαρτίῳ ἐ, τοῦ ςϞ' [1412 p. C. n.] ἔτους, ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς, κύρ Μανουήλ, ὁ μέγας Κομνηνός, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν θεοσκέπαστον. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτους χ'.

Μηνὶ Μαίῳ β', ἔτους 'ςϞγ', (1395 p. C. n.) ἐκοιμήθη ἡ δέσποινα, κυρά Εὐδοκία, ἡ ὡσα ἐξ Ἰβήρων, μήτηρ δὲ τοῦ βασιλέως, κύρ Ἀλεξίου [IV].

55. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἡμερῶν δ', ἔτους ςϞδ' (1495 p. C. n.) εἰς τὰ ιδ', ἡμέρᾳ σαββάτῳ, ἦλθεν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν ἅγιον Φωκᾶν, ἡ δέσποινα, κυρά Εὐδοκία, κυρά Εὐδοκία, ἡ μεγάλη Κομνηνή, Ms. fol. 311. b.) μετὰ κατέρρου καὶ ἐνός γρυπαρίας. Εἶχε δὲ καὶ νόμφας. εἰς μὲν τὸν αὐτάδελφον αὐτῆς, τὸν βασιλέα κύρ Μανουήλ, χήρον ὄντα, τὴν θυγατέρα τοῦ Φιλανθρωπίνου κυράν Ἀννην· εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς, τὸν βασιλέα κύρ Ἀλέξιον, θυγατέρα τοῦ Καντακουζηνοῦ, κυράν Θεοδώραν. Καὶ τῇ ἐπαύριον κυριακῇ, βροχῆς οὖσης, εἰσῆλθον εἰς Τραπεζοῦντα. Ἐγένετο δὲ καὶ πρέσβυς εἰς ταῦτα ὁ μέγας δουξ ὁ ἀμυριάης ὁ σχολάρις.

56. Τῷ δὲ ςϞε' (1426 p. C. n.) ἔτει, τῆς ἐξ ἡμερῶν, τῇ ιβ' τοῦ Νοεμβρίου, ἡμέρᾳ β': ὥρα γ' τῆς νυκτός, ἐκοιμήθη καὶ ἡ δέσποινα, ἡ κυρά Θεοδώρα Καντακουζηνή, ἡ μεγάλη Κομνηνή, ἡ ὁμόζυγος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, κύρ Ἀλεξίου, καὶ ἐτάφη Ms. fol. 312. a. ἐν τῷ πανσέπτῳ νάφῃ τῆς χρυσοκράτου, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τοῦ Γεωργίου, εἰς τὰ παράσημα...

Desunt quaedam.

57. Τῷ δὲ αὐτῷ ἔτει, μηνὶ Νοεμβρίῳ, ἦλθε καὶ ἀπὸ Γοθίας ἡ βασίλισσα, κυρά Μαρία, ἡ τῷ κύρ Ἀλεξίῳ ἐκ τῶν Θεοδώρων θυγάτηρ· καὶ εὐλογηθὲ μετὰ εὐσεβοῦς δεσπότου, τοῦ ἀνδρός αὐτῆς κύρ Δαυὶδ, τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

TRABZON İMPARATORLARI KUDRETLİ KOMNENLERİN HER BİRİSİ NASIL, NEREDE VE NE KADAR HÜKÜMDARLIK ETMİŞTİR.

1 *Kudretli Kral Aleksius I. Komnen'in hükümdarlığı:* (İ.S.1204). Kral Aleksius kudretli Komnen Konstantinopol'dan geldikten sonra baba tarafından halası Tamara'nın⁵⁰

50 Burada adı geçen Tamara, Aleksius'un halası idi. Brosse bunu kendi yapıtında (Lebeau Hist. Du Bas Emp. XVIII, s.255) kayıt eder. Fallmerayer bu kadının adı ile ilgili olarak meraklı bilgiler verir. Andronik kendi çocuklarına Bizans'ta yararlanılmayan Gürcü adları koymuştu. Tamara ve David adlarından 1. si Bizans'ta olmayıp, 2. si toplam bir defa Andronik Komnen'in hayatının büyük bir kısmını Hindistan, Bağdat, Tiflis'te geçirmiş ve bir çok kere evlenmişti. Fallmerayer'in kayıt ettiğine göre Brosse'nin fikrine Gürcistan'a 1165 de gelmiştir. 1131 yılında O, Bizans hükümdarı olur. Gürcistan'da halasının kızı Feodora'dan olan oğlu Aleksius kalır. Andronik'in torunu diğer Aleksius da Gürcüstan tarihinde kendisine yer bulur (Brosset, Hist.d. 1. Georgie I. 413). Fallmerayer'in fikrine Tamara ve David Andronik'in birinci hanımının çocuklarıdır (Bkz. onun: Anmerkungen III). Bize göre Tamara söz konusu çarichenin kendisidir. Bu konuda Gürcü salnamelerinde kayıtlar vardır. Fallmerayer sehven Finlay'ın fikirlerini onaylıyor (Emp. of Trebizond). Tamara'nın ölüm tarihi olarak 1201 yılını kayıt eder. Halbuki Tamara'nın 1213 yılında öldüğü kesin olarak bilinmektedir.

etkisi ve İber askerlerinin yardımıyla Trabzon'u ele geçirdi.⁵¹ Nisan ayı VII. indikt 6712 (1204) 22 yaşında iken ölmüştür.⁵² Aleksius 18 yıl hükümdarlık yaptı ve 1 Şubat 6730 (1222)

51 Gürcü Kartlis-Yhovr salnamesi bu konuda bilgi verir: თამარი ცანრისხნა მეუესა ზელა ბერძენტასა (ალექსი ანგელზე) და წარგზავნა მცირელნი ვინმე ლიხთიქითნი და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, ქერასუნდი, კიტორა, ამასტია, ირაკლია, და ყოველნი ადგილნი ფეზლადონიისა და პონტოსანი და მისცნა ნათესავსა თვსსა ალექსის კონონენოსსა, ანდრონიკეს ფვილსა, რომელი იყო მაშინ თვით წინაშე თამარისსა შემოხვეწილ (ქართ. ცხ., I, 325) [Çariçe Tamara Yunan kralına öfkelenerek (Malayik Aleksius) Lixt Çayı'nın karşı tarafına bir miktar asker gönderdi ve Laziya, Trapezund, Limoni, Samsun, Sinop, Gerasunt, Kitera, Amastiya, İraklia, bütün Feblaqoniya'yı ve Pont topraklarını akrabası Aleksius Komnenos'a, Andronik'in oğluna verdi. O sırada O, Tamara'nın himayesinde idi. (Kartlis, Oxovreba. C.I, s.325), trc. Prof. Dr. Eflatun Saraçlı] Courroucée contre l'empereur grec elle fit partir un détachement de soldats imers qui s'emparade la Lazique, de Trébisonde, de Limon de Samison, de Sinope, de Cerasante, de dona á son parent Alexis Comnéne, fils d'Andronic, alors réfugié prés d'elle. (Brosset. H. d. I. G. I. 405) Aleksius'un Tamara ile olan akrabalık alâkalarına gelince Buna Katá'dan başlamak gerekir. Gürcü David'in kızı Nikifor IV. Vrieniya ve Anna Komnen'in büyük oğlu ile evlenmişti. Kardeşi Isaak'ı kör eden ve hakimiyeti ele geçiren imparator Aleksius Ankel'in ("ქარ. ცხოვრება "Kartlis, Ohovreba" onu sadece kendi yararını gözeten ანგარი "Ankari" adlandırır") Tamara tarafından şark hakimlerine hediye ve altın getiren Gürcü rahiplerini talan ettirmesi Tamara'nın Bizans'ın iç işlerine karışmasına neden oldu. Buna göre de Tamara Bizans'a sefer yaptı ve akrabası Andronik'in torunu için ayrıca devlet kurdu.

52 Brosse sehven 17 indikt sayar. Lebeau, Hist. du Bas-Empire, XVII, 255, note. Metinde " ἰβδ. Ζ' ". Fallmerayer'in Original Fragmente, Chroniken... zur Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. Munchen. 1844, s.41.

yılında 40 yaşında vefat etti⁵³

2 Kudretli I. Kral Andronik Komnen'in Hükümdarlığı: 6730 (1222) yılında Aleksius'un kız kardeşinin kocası Kral Andronik Kidan-Komnen hakimiyete gelir. 6731 (1223) yılında Andronik'in hükümdarlığının 2. yılında Sultan Melik Trabzon'a sefer düzenler⁵⁴. Önüne çıkan her şeyi yakıp yıkar. Kidan 13 yıl hakimiyette kalır. 6743 (1235) de vefat eder. Hakimiyete hanımın kardeşi Aleksius'un büyük oğlu Kral Ioan Komnen gelir. O, 6 yıl hakimiyette kalır. 6746 (1238) yılında top oyunu⁵⁵ sırasında attan düşerek ölür⁵⁶.

53 Tamara'nın ölüm tarihini Brosse'nin doğru göstermediğini özellikle kayıt etmeliyiz. L'époque de la mort de Tamar doit être fihée á l'an 1201 d'après les meilleurs autorités géorgiennes. Lebeau. H. du B.-Emp., t.XVII, s.256. Onun ölüm tarihini Brosse kendi (Hist. de la Gorgie, s.477. g. I. Introduct, LXVII) adlı yapıtında 1212 yılına çıkarır.yeni bilgilere göre Tamara 18. 1. 1213 tarihinde vefat etmiştir. (Bkz. Çanaşvili, Çariçe Tamara, Tiflis.1900, s.115) Tamara'nın adını 1210 yılına ait sikkelerin üzerinde görüyoruz (Brosset, Introd., L. XVII, Addit., 375). Meşhur hükümdar kadın Zahariya Mhargdzel'in (1212) ölümünden sonra vefat eder (Vardan, Genel Tarih, s.170). Demek ki, Tamara'nın ölümü 1213 yılının 27-28 Ocak tarihine tesadüf eder. Bu konuda Yerusalem'de olan kutsal Haç Manastırı'nın el yazmalarında da verilir. Sinaksarya olan ilave bu el yazmasının bir yerinde , 27 Ocak tarihi altında A.A. Sagareli yazılıdır. (Gürcü yazılı Abideleri, II. 10 okunur: ამასვე დღესა ბარდაიგვალა ..-თამარ დედოფალი. (O zaman Tamara'nın babası ölmüştü E. S). "Aynı gün Tamara öldü." Cp. Jordania, Hronika I. 3000.

54 1223 seferi Sultan Melik tarafından değil, onun babası Sultan Selaadin tarafından yapılmıştır.

55 Τζυχαριστήριον, Farsça Çevgân, Gürcüce ჩოგანი Bizans'ın milli oyunu iki parti arasında at üzerinde top ile oynanır. (Polo oyunu kastediliyor. Bu oyun Türkçe Çöğen, şeklinde dile getirilmekte olup, oyun Bizans-Pers alâkaları sonucunda batıya geçmiştir. Oyun ile ilgili geniş bilgi için bkz. F.İ. Uspenski, Trabzon Tarihi, "trc. Enver Uzun", Trabzon. 2003, s.68(e. u).

56 El yazmada yanlış olarak "τρία " yerine "έξ " verilir.

3 *Kudretli Komnen I. Manuel'in hükümdarlığı:*

Ioannikiy (Aleksius'un oğlu) 6746 (1238) yılında rahipliği kabul eder. Hakimiyete onun 2. kardeşi başarılı komutan Manuel gelir. Onun hakimiyetinin 5. yılında 6751 (1253) de Ocak ayında büyük bir yangın olur. 25 yıllık hakimiyetten sonra 6771 (1263) yılının mart ayında vefat eder.

4 Üç yıl onun seçilmesi ile Kral Andronik II. Komnen'in onu çariçe Anna Ksilalon'den olan oğlu hakimiyete gelir, 6774 (1266) da ölür. Manuel'in Kraliçe İrina Siriken'den olan oğlu Georgi Komnen hakimiyete gelir ve 14 yıl hükümdarlık yapar. O, hilekarca bir şekilde Tavr Dağları'nda topa tutulur ve Haziran ayında ölür.

5 Georgi'nin öldüğü yıl hakimiyete onun kardeşi Kral Ioan kudretli Komnen gelir, ancak bir yıldan sonra Panadopol ayrıldı⁵⁷. Ioan, hür olduğundan Konstantinopol'a gelir ve Andronik Palaeolog'un kız kardeşi Eudokia ile evlenir.* Bu nikahın İmparator Mihail'in sağlığında yapılmış olduğu bilinmektedir. O'nun ölümünden sonra 10 Aralıkta hakimiyete onun oğlu Andronik gelir ve Latinlere karşı olan meyli nedeniyle babasını saygı ve hürmetten düşürür.

57 Fallmerayer, İlave eder. Tochter des Kaisers Manuel Paläologos original Fragmenta... Abhandl. Der Histor. Classe der konigl. Bayerisch. Akademie der Wissenschaften. B.IV, Abth. I. Munchen, 1844, s.43; Brosse, Metin şu sözler ile tamamlanır: fille de l'empereur Kyr-Michel palaeolog, Lebeau, op. c. t. XVII, s.280.

* Georgi'nin döneminde başlamış olan Arxontların isyanı Ioan'ın döneminde de devam etti.

6790 (1282) de Nisan ayında İveriya kralı David* Trabzon'u kuşatmaya alır, ancak hiçbir şey elde edemeyerek

* İveriya hükümdarı David herhalde ki Tamara'nın torunu, Rusudan'ın oğlu David Narin'dir. O, batı Gürcistan'da 1243 yılından 1293 yılına kadar hükümdarlık yapmıştır. Tahminen bu kadar doğu Gürcistan'da Georgi Laşa'nın oğlu, Rusudan'ın kardeşinin oğlu David (1243-1269) hükümdarlık yapmıştır. Rusudan'ın oğlu David Paleolog'un kızı ile evlenmişti. Tamara'nın kızı Rusudan (1233-1247) İkoniya Sultanı Mogit-Eddin ile evlenmişti. Bu evlilikten David ve Tamara doğmuştur. Tamara, Gıyaseddin, sonra da onun katili Farsman ile evlenir. Rusudan öz kardeşinin oğlu David'i mahvetmek için İkoniya'ya gönderir. Rusudan'ın hakimiyeti zamanında Celaleddin 1226 ve 1229 yıllarında Tiflis'i iki defa ele geçirir. Gıyaseddin'in askerleri Dardana Şarvasidze'nin başkanlığında Mongollar tarafından mahvedilir. Nonnı'lar kendi aralarında Kafkazi ve Ermenistan'ı bölüşürler. Rusudan onlara tabi olur ve tahtın David'e kalması için oğlunu Karakorum'a gönderir. Orada her iki David görüşürler. David Laşa da İkoniya esaretinden kurtararak buraya gelmişti. Aynı zamanda yazıcı Sargis Tmogveli, katolikos Nikolay v.b. burada oldular. Davidler taht üzerine bir birlerine rekabet yaparlar ve sonuçta bu rekabet Doğu ve Batı Gürcistan olarak son bulur. Davidler hakkında geniş olarak (bkz: Plano Karnini "lib. I, s.3"; Mongol Tarihi Ermeni Kaynaklarında, Kirakos Ganzaksi, "trc. Patkanov", CIB. 1874, s.66; XIII. Asır Mongol Tarihi, Marakiy, "trc. Patkanov", CIB. 1871, s.19). Rusudan'ın döneminde Gürcü sarayı ile Papa arasında olan yazışmalar bize kadar gelip çatmıştır. Rusudan, tahminen 1223 yılında Papa III: Grigori'ye mektup yazmıştır. O, kendisini bu mektubunda Abhaz çariçesi olarak adlandırır. Mektubunda Papa'nın fikirlerini destekleyerek Hristiyanlara yardım etmek istediğinde Tatarların ülkesine saldırarak 6000 kişiyi öldürdüklerini Firidrih Sriyo dahil olduğu zaman kendi askerlerini oraya gönderdiğini bildirir. Papa 12.V. 1224 de yazdığı bir mektupla ona hayır duada bulunur ve minnettarlığını bildirir. Papa IX. Grigori'nin Rusudan ve onun oğlu David'e yazdığı mektup günümüze kadar gelip çatmıştır. 1233 yılında yazılmış mektuba yanıt olarak 1289 yılında Papa Nikolay bir mektup ile kral David ve Dmitri'ye müracaat eder.Cp. Prétre Michel Tamarati, მღვ. მიხაელ თამარაშვილი (Keşiş Mikail Tamaraşvili Gürcüler Arasında Katolikosluğun Tarihi, Tiflis. E. S) Hist. du catholicisme en Géorgie ისტორია ქათოლიკობისა ქართველთა შორის ტფილისი (Istoriya Gartlis, Uzak Gürcistan'da E. S), 1902, s.7-19 ve 564-572.

geri çekilir. 6791 yılının 25 Nisanında kudretli Komnen II. Ioan hamile olan hanımı ile Trabzon'a döner. 6792 (1284) oğlu Aleksius, kudretli Komnen dünyaya gelir. Bundan sonra Georgi Komnen hapsedilir. Bu sırada vakit yitirmeden Manuel Komnen'in kızı Feodora Komnen kaçar. Manuel'in İverli Rusudan'dan* olan kızı Kalo Ioan Komnen yeniden tahta çıkar. 18 yıl hakimiyette kalır ve 16.08. 6805 (1297) cuma günü Limni'de ölür. O'nun hakimiyeti zamanında Türkler Haldiya'yu ele geçirmiş ve öyle yıkıntı meydana getirmiştiler ki, her taraf harabeye dönmüştü. Cenazesi Trabzon'a getirilerek Hrizokefal Kilisesi'nde defin edildi.

6 II. Aleksius, kudretli Komnen'in hakimiyeti:

Hakimiyete onun oğlu Aleksius gelir ve İberyadan Pekay'ın kızı ile evlenir**. 13.06.6806 (1298) indikt XI Konstantinopol'a Paleolog'un dul hanımı gelir ve Mart indikt XIV 6809 yılında geri döner. İmparator Aleksius Kerasunt'a Türklerin üzerine saldırır ve Kustugan'ı ele geçirir. O sırada bir hayli Türk öldürülmüştü. Aynı yıl 13 Eylül pazar günü Yevdakiya Paleolog vefat eder. Pazar günü 6819 (1310) yılında kaleyi büyük bir yangın bürüdü. Nihayet

* Mevcut belgelere göre hangi Rusudan'dan söz edildiğini kesin olarak söyleme olanağı yoktur (Brosset. H. d.I. Géorgie. I. 679 i).

** Pekay, Gürcü hükümdarları arasında bilinmeyen bir şahıstır. Aleksius zamanında Gürcü çarı VI. David idi (1292-1310). Dimitri'nin oğlu, V. David'in (†1269) torunu. Dimitri Trabzon şehzadesi ile evlenmişti (Hist. de. La. Georgie, 591. n.1). Herhalde ki, Kudretli Komnen Georgi'nin kızı ile. David'den başka onun birkaç çocuğu vardı: Vahtang III (†1304), Laşa, Manuel, İadgar (Yadikar), Bahadır, Çigda, Rusudan ve hanımı Pekay (Buki) Vel. Herhalde ki, Pekay denilince Beka nazarda tutulmaktadır (Samcxe Saatabago'nın sahibi (Brosset, H. d. I. G. I. 626).

gelecek yılın Haziranında silah deposu Latinler tarafından yakılır. 2 Ekim 6825 (1316) tarihinde Bayram Bey hayvan saklanan araziye talan eder⁵⁸. Haziran 6827 (1319) tarihinde Sinop'lu Türkler büyük bir yangın çıkarırlar ve Trabzon şehrindeki tüm evler yanar. 03. 05. 6838 (1330) tarihinin Perşembe günü Aleksius Komnen 33 yıllık bir hakimiyetten sonra ölür.

7 III. Andronik Kudretli Komnenin hakimiyeti:

Hakimiyete onun oğlu Kral Andronik Kudretli Komnen gelir ve onun emri ile kardeşleri Mihail ve Georgi'yi öldürürler. 1 yıl 8 ay hakimiyette kalır ve Ocak ayının Çarşamba günü, indikt XV. 6840 (1332) tarihinde ölür.

8 Hakimiyete onun oğlu 18 yaşındaki Manuel gelir. O, 8 ay hakimiyette kalır. Onun zamanında Bayram Bey Gürcü ordusu ile Asomot'a kadar gelir. O sırada çok sayıda Türk öldü, geride kalanlar geri çekildiler. Türklere ait çok sayıda at ele geçirildi. Bu olay 6840 (1332) yılının Ağustos ayında meydana geldi.

9 22. 09. 6841 (1333) tarihinde Kral Vasili Kudretli Komnen Aleksius'un oğlu, Andronik'in küçük kardeşi Konstantinopol'dan gelip, tahtı ele geçirir. Kudretli Duka Tsatsinski'nin öldürülmesini (Onun oğlu Domestik Çampu) emreder. Öz amcasının oğlu Manuel'i kovar, hanımı Sirikenu'ya taştan bir kale yaptırır.

58 Brosse şöyle tercüme yapar: Parianes enleva Tzerga (Lebeau. H. du. B. E. T.XIX). Fallmerayer'e göre Parianes adı Bayram adının Yunanca telaffuzudur. Ostern, Basquale. Tzerga Türkçe "Çerki", buna Komanlar, akıl, tavla anlamını verir.

13 Şubat 6841 (1333) indikt tarihinde I kudretli Ioan isyan çıkarır ve Kral Manuel'i kılıç ile öldürür. 12 Eylül indikt III 6843 (1335) yılında Kral Yevkeni Paleolog, Kral Andronik Paleolog'un kızı gelir ve Şubat ayının 17'si pazar günü Vasili hükümdar ilan edilir.

05. 07. 6844 (1336) cuma günü Timur'un oğlu Şeyh Hasan Trabzon'a varır ve Ahantan, kutsal Kirkiya ve Mintriya yakınlarında savaş olur. Ancak rakipten intikam alınır, düşman kaçır. Rüstem Bey'in oğlu İbrahim ölür⁵⁹.

Mart ayında ramazanın 2. günü güneş tutulması oldu. Saat dörtten yediye kadar halk imparatora karşı çıktı ve onu taş tuttular.

5 Ekim 6845 (1337) indikt. tarihinde V. Komnen Kral Ioan, Aleksius adlandırılır. Vasili'nin 2. oğlu dünyaya gelir. İmparator Kral Vasili 8 Temmuzda Trabzonlu İrina ile evlenir. Kral Vasili kudretli Komnen perşembe günü 6 Nisanda indikt V 6848 (1340) yılında 7 yıl 6 ay hükümdarlık yaptıktan sonra vefat etti.

10 Onun oğulları Kral Aleksius ve Kalo-İoan anneleri ile birlikte Konstantinopol'a gönderilir. İrina Paleolog ülkeyi idare eder. Arhon'lar fırsatı kaçırmayarak vakit geçirmeden isyan ettiler ve bunun sonucunda iki parti kuruldu.

59 Brosse için bu konu açık bir şekilde belli değil. El yazmasında burasını şöyle okur: Son Raemes fils de Roustavi (Lebeau, H. du. B. E. T. XX, s. 484) Fakat Fallmerayer'in fikri kabul edilebilir: **Ρουστάνβη** değişmeyen Türk varyantı Rustem-Beq **Ραίμης** herhalde ki, **Ιβραήμης. Σιχαά** Schcieh-Hasan Müslümandır.

Kral Sevast Tsanihita* askeri komutan, Sholari, Misommatlar** ve Kral Konstantin Doranit, Kavasitler, Kamakenler,*** halktan bazı şahıslar ve kralın yaşadığı yer ile

* Tsanih, her halde Gürcü sözü Tsanis-Cihe (**ჯანის ციხე**) sözündendir. {A. Hahanov kasıtlı olarak "Tsan (Can)" sözünü Gürcüler ile alâkalandırır. Sözcüğün kökü Can'dır. Strabon ve Ksenophon'un Makronlar diye söz ettiği Tzan'lar Canlar'dır. Sözcüğü Tsan // Tcanni // Tzannes // Canik // Chanini // Cahan // San // Canet // Canit // Çan // Ç'an // Çan // şekillerinde görmekteyiz. Radloff'un bildirdiğine göre Çan köyleri takriben 150 kişiden ibaret olur, ziraatla ve kürk ticaretiyle meşgul olurlar (W. Radloff, *Sibiryadan, C.II, İstanbul. 1956, s. 85*). M. Bilgin Trabzon'un güneyine ve doğusuna düşen topraklarda, güneyde Maçka - Torul - Gümüşhane; doğu ve kuzeyde Of / Solaklı Deresi'nin batısından itibaren Sürmene-Yomra bölgesi olarak sınırlarını çizdiğimiz coğrafyada yaşadıklarını belirterek Çanların çok daha batıda Samsun bölgesine isimlerini vermelerini açıklamanın zor olduğunu belirtiyor (Mehmed Bilgin, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", *Trabzon ve Çevresi Uluslar Arası Dil ve Edebiyat Sempozyumu, Trabzon. 6-8 Kasım 1998, s.54*). Mahmut Goloğlu'da aynı şekilde Trabzon'un güneyinde "Can" adlı kabilenin yaşadığını belirtir (Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi, Trabzon. 2000, s. 17. ç. n*).

** Meysemtatlar sözü sadece Trabzon Hronikasında kayıt edilir. Diğer Bizans kaynaklarında yoktur. Fallmerayer, Trabzon Hronikası, s.18.

*** Dronit ve Kavasit- Zedakan soy adıdır. Kamaken her halde Tsanihit "Τζανιχίτης" gibi yer adıdır (Burada ciddi bir yanlışlık yapılmıştır. Sanıyorum A. Hahanov bilinçli bir şekilde Tzanlar'ı görmemezlikten gelmiştir. ç. n). Tsanhita kalenin reisidir. Brosse onlar ile Kamak ve Anik'i mukayese eder. [(Ani Ermenistan'da kale. Hahanov ile ilgili düşüncemiz bu ifade ile teyit edilmektedir. Ani Kars'ın kazası olup, kasıtlı olarak Ermenistan'da bir kale olarak verilmiştir. Ani, M. Ö. 350-300 yıllarında Arsaklılar'ın Kemserekanlı soyundan olan Karampart tarafından kurulmuştur. *Turizm Envanteri "Kars Valiliği İl Turizm Müdürlüğü", (Daktilo şeklinde) Kars. 1991, s. 5*. Arsaklılar ise Dağıstan bölgesinden gelerek söz konusu coğrafi alana yerleşmiş olan eski Oğuz boylarındandır. Bu coğrafi alan V-VIII. asırlarda Kamsarakan Sülâlesi'ne ait olmuş ve VIII. asırdan itibaren Arap hilâfetinin hakimiyetine geçmiştir. Bu sırada Bagrati hanedanı halifeleri bağlı kabul etti. Bagrati prensleri halifeler ile doğrudan

birlikte Kutsal Yevkeni Manastırı'nı ele geçirirler. Amptsan-
tarantlar, arhontlar kralın yaşadığı yerin bir kısmında (Sara-
yın bir bölümünde) çarice ile birlikte kalede yerleşirler*.

Pazar günü 2.07. 6848(1340) tarihinde Kudretli Duka
Ioan büyük bir ordu ile Limni'den gelir. Savaş başlar, manas-
tır yakılır. Tسانhita ve orada olan bütün arhontlar Limni'ye
gönderilir ve orada ölürler.

Aynı yıl, Temmuz ayında Komnen askerleri Parha-
ris'e saldırır**. Amitiotsenleri yağmalarlar***. Bir çok çarpış-
ma olur bu çarpışmalarda Dolin'in oğulları helak olurlar.

ilişki içerisinde bulunmaya gayret gösterdiler. Bu arada 887 yılında
Bagrati Aşot, Ermeniyeye ve Gürcistan prenslerinin prensi olan şahıs
tarafından kral ilan edilmiştir. Halife de bu durumu tasdik etmiştir.
Bu ilk kralın oğlu olan Smbat'ın 914 yılında vali Yusuf Bin Abi'l-
Sac tarafından çarımha gerdirildiği söylenmektedir. Bagratiler'in
hakimiyeti zamanında söz konusu şehir bir hayli gelişmiş ve geniş-
lemiştir. Trabzon İran arasındaki ticaret yolu (Dvinin) nun kısaltıl-
ması için Bagratiler Arpaçay üzerinde değişik zamanlarda köprüler
inşa etmişlerdir. Gagik I. zamanında (990-1020) Bagrati krallığı en
parlak devrini yaşamıştır. 1905-1906 yıllarında Ani'de yapılmış olan
kazılarda kralın başında Müslüman sarığı ile bir heykelin ortaya
çıkartılmış olması; Gagik'in selefi olan Smbat II.'nin Hagbat Manas-
tırı'nda bulunmuş olan kabartma tasvirinde de aynı serpüşün görül-
mesi "İslâm Ansiklopedisi, İstanbul. 1993, C. 1, s. 435". Burada
daha önce Müslümanlarca uzun süreli bir yönetimin olduğu fikrini
kuvvetlendirmektedir. ç. n] Lebeau, H. du B. E. T. XIX, s. 484, n.3.

* 'Αλάγιον Trabzonlular ἀλλάγιον Bizanslılar değildir. Alakiyet şark
ülkeleridir. Bu terim Türklerde Mısır Memlûk Sultanı'nın atlı
ordusuna aittir. Fallmerayer, op. s.18.

** (Παρχάρις) - Fallmerayer bu coğrafi terimin anlamını açıklayamamış-
tır. Parharis-Parhari Gürcü tarihinde çok meşhurdur. Onun dağlarında
meşhur bir manastır vardır. Burada çok sayıda değerli kitaplar
saklanır. Bkz. Kazbek, Türkiye Gürcistanında Üç Ay (Kafkas Kayıt-
ları, Rus Coğrafya Cemiyetinin Ocerkleri).

*** Ak-Koyunlu Türkleri Gürcistan'ın bol, yeşil otlaklarında, Karadeniz
sahillerinde yerleşirdiler. Onların merkezi yukarı Mezopotamya'da
Amid idi.

4. 07. indikt IX. 6849 (1341) de perşembe günü
Amid'den Türkler gelir ve Rumlar savaşımdan kaçarlardı. 5.
07. tarihinde cuma günü Andronik Paleolog ölür. Aynı yıl
Temmuz ayında Limni'de habiste olan arhontlar idam
edilirler.

Bir hayli erkek, kadın ve çocuk bu sırada çıkan
yangında öldü. Bu talihsizlikten sonra ölmüş insan ve hayvan
cesetlerinin çürümesi sonucunda Şark Çıbanı (Kara yara)
şehri sardı. Bu olay meydana gelene kadar Aleksius'un kızı
Anna rahibe elbisesini çıkararak Lazika'ya gider ve burada
güçlenir. Yangın ve Türkmenlerin baskını geçtikten sonra
Anna, Laz askerleri ile Trabzon'a gelir, hakimiyeti ele
geçirir. Aynı yıl 17 Temmuz çarşamba günü Anna tahta
oturur. 1 yıl 3 ay hükümdarlık yaptıktan sonra tahttan
indirilir.

11 Aynı yıl 30 Temmuz salı günü Konstantinopol'dan
Aleksius'un kardeşi, Kral Mihail Komnen Sholari Nikita ve
Grigor Meysomat ile birlikte üç gemi geldi. Arhontlar onun
karşısında ant içti ve onu hükümdar gibi kabul ettiler⁶⁰. Sabah
erkenden nasıl oldu ise halk onu kovdu. Lazlar gemileri ele
geçirdiler. Askerlerin çoğunu ok ile öldürdüler. Cuma günü
6849 (1341) yılında Türkler Amid'den yine saldırdılar.
Allah'ın yardımı ile bize hiç bir şey yapamadılar, elleri boş
geri döndüler. Aynı yılın 7 Ağustos'unda Mihail Komnen
önce İuniya (Ünye)⁶¹, sonra ise Limni'ye gönderildi. Ağustos
ayının 10. günü İrina Paleolog Frank gemisi ile Konstan-
tinopol'a gönderildi.

60 Fallmerayer metni şöyle okumayı uygun görür: Trabzon Hronikası,
20, ilave.

61 İuniya, eski "Oionopolis ville à 18 milles de Thermé". Bkz. Lebeau
(Brosset). H. du B. E. T. XX, s. 486, u. 3.

12 Eylül ayının onuncu günü Sholari, Kral Nikita ve onun oğulları Ioan, Dorinat Kral Konstantin ve onun oğulları Ioan ve Mihail; Meysomat'ın kardeşi ve onun partisine mensup başka adamlar Venedik gemisi ile Konstantinopol'a doğru yola çıkarlar. Ayın 17'sine kadar orada kaldıktan sonra, 4 Eylül Çarşamba günü 6851 (1343) Kral Mahil'in oğlu Ioan Komnen ile kendilerine ait 2, Genuyahlara ait 3 gemiyi Trabzon'a gönderdiler. 9 Eylülde Hrisokefal Kilisesi'nde III. Ioan'ın taç giyme töreni yapıldı. Onun gelişi ile ilgili her taraftan insanlar şehre akardı. Heyecan arttı, çok sayıda hırsızlıklar meydana geldi. O sırada Amidsantr arhontları, Kral Grigor'un annesi Sargal'e ve onun ile birlikte hakarete maruz kalarak Anna Komnen'i de boğdular.

13 6851 (1343) yılının Haziran ayında Amid Türkleri saldırıya geçtiler ve elleri boş olarak geri döndüler. Limni'de Kral Mihail'e korumalık yapan kudretli duka öldükten sonra, kudretli duka Sholari Limni'ye gitti ve Kral Mihail'i Trabzon'a getirdi. 3. 05. 6824 (1344) yılında O, tahta oturdu ve aynı ay içerisinde taç giyme töreni yapıldı⁶². Kral I. Ioan yıl 8 ay hükümdarlık yapan oğlunu tahttan indirdi ve kutsal Sava'ya sürgün etti. Bundan sonra ilk olarak arhontlar idam edildi. Sholari, Kral Nikita kudretli Duka, Grigori Mezommat'a askeri komutan olarak görevlendirildi. Lev Kavasit Kudretli Domestik, Konstantin Dorinat haznedar, Ioan Kavasit Logariast, Sholari Mesommat'ın oğlu Ober Kamerker (Parakimomenom)⁶³, Mihail Mesommat emir çavuşu⁶⁴ Tsanihita Stefan Ober yüksek rutbeli komutan oldu.

62 Hrisokefal (Kızılbaşlı) Kadın manastırı idi (Flaviem Ulu Konstantin, Pont çarı rütbesini taşıyordu). Bu manastır Trabzon'un ortasında olup, sonradan mescide çevrilmiştir. Lebeau H. Du. B. E. T. XX, 487, n.3.

63 Skabalanoviç, Bizans Devleti ve Kilise XI. asırda, СПб. 1884, s. 173.

64 Emir-Tschausch oder Tschauschbaceh Türklerde mareşal görevine eş değerdir. Fallmerayer, Trabzund Hronikası, s.50.

14 6854 (1345) yılının Kasım ayında imparator Kir-Mihail'in emri ile kudretli Duka Sholari, kudretli Domestik Mesommat ve onların partisinden olan başka insanlar hapsedildi. Kral Ioan Komnen Konstantinopol'a gönderildi. 6845 (1347) yılında kutsal Andrey ve Unye alındı⁶⁵.

Eylül ayı indikt I. beklenmedik bir şekilde veba hastalığı yayıldı. Çok sayıda insan öldü. Bu hastalık yedi ay sürdü.

6865 (1348) yılının Ocak ayında Kerasunt alındı ve İonaytlar tarafından yakıldı. Aynı yıl, 29 haziran, indikt I Trabzon'da Ersendşah'tan⁶⁶ büyük bir Türk ordusu geldi. Anhis Aynabey, Bayburt'tan Mehmed Yerkentaris(?), Amid'de Tur Ali Bey ve Bozdoğan,⁶⁷ Nimtsanlar⁶⁸ üç gün savaştılar ve yenildiler, çok sayıda askeri kaybettiler ve savaş meydanından kaçtılar.

6857 (1349) Mayısın 5'inde salı günü Kaffa'dan Trabzon üzerine 2 Frank gemisi geldi. Kommenler tarafından Dafna'dan⁶⁹ büyük gemi ve çok miktarda küçük gemiler onların karşısına çıktı. Savaş başladı. Allah'ın yardımı ile Franklar mağlup oldu. Kudretli Duka Ioan Kavasit ve Kral Mihail Tsanit ve başka pek çok insan öldü. Gemiler yakıldı.

65 Οἰνοίον, ὑνοίον, οἰνὼν Kralın atlarının saklandığı ya da askerler için yapılmış barınak. Fallmerayer.op. s.50; Lebeau, H. du. B. E. T. XX 488, n.2.

66 'Εξισαίν – 'Ερζίγγα Ersendschan Fırat Çayı yakınında şehir (Fallmerayer, Trapezunt Hronikası, s.22).

67 Aynanak - Ayna-beğ Gammerom-Mehmed ya da Mehmed adlandırılırdı.

68 Tsan, Tcan-Lazlar bkz. Hahanov, Gürcülerin Küçük Asya'da Yerleşmelerinin En Eski Sınırları, Tiflis 1903.

69 Daphnus, Boztepe arazisinde Kutsal Filintsas Kasabası'nda gemilerin demirledikleri yer idi (Fallmerayer, Trapezunt Hronikası, 83).

Frankları kovdular⁷⁰.

15. 06. 6857 (1349) tarihinde Kaffa'dan 3, Frank ve Amins'ten 1 gemi geldi⁷¹. Bir çok görüşme ve tartışmadan sonra barış imzalandı ve Leontokastron Franklara verildi⁷². O zaman Kral Mihail hasta idi. Sholari Nikita Kenhran'dan gelerek Kudretli Duka oldu ve Samson'un kızı ile evlendi. Kral Mihail 2 yıl üç ay hükümdarlık yaptı.

15 13. 12. 6858 (1349) yılında Kral Mihail tahta geçmek istemedi ve 22 Aralık pazar günü Kral Ioan, aynı zamanda babasının adıyla Kral Aleksius III⁷³, Vasili Komnen'in oğlunun annesi çariçe İrina ile birlikte Trabzon'a geldi. 21 Ocakta Kutsal Yevkeni Kilisesi'nde imparator ilan edildi.

Kral Mihail, Kutsal Sava Manastırı'na saldırdı ve onu rahipliği kabul etmeye mecbur etti. Bir yıldan sonra Tata⁷⁴ ile birlikte Kral Mihail, Sampson çarı kayınpederinin oğlu (Kaynı) için Konstantinopol'a gönderilir.

70 Trabzon'da ticaret amacıyla yaşayan Franklar Genuya ve Venediklilere mağlup olmuş, Greklerin saldırılarına hedef olmuşlar bu durum onlar arasında yeni savaflara neden olmuştur (Fallmerayer, o.c. 84).

71 Amins, Günümüzde Samsun, Gumdcukaz'ın 18 mil uzağında bulunmaktadır (Lebeau "Brosset", H. du. B. E. XX 489, n. 2).

72 Yıkıntıları kalmamıştır (Fallmerayer, op. s.84).

73 İmparator III. Aleksius tahta 1349 yılında oturdu ve 1390 yılında öldü. Kutsal Dionis'de Afion Kilisesi'ni O, inşa ettirmiştir. Hrizovula göre manastır 1374 tarihinde kullanılmaya başlar. Bu manastırda 1370 - 1399 yıllarında yazılmış kodiks saklanmaktadır. Trabzon'lu Kutsal Yevkeni'ye aittir (A. Papadopulo-Keramevs, Trapezunt İmperyası Tarihine Ait Kaynaklar Toplusu, СПб.1897, s.II.V).

74 **Tatá** – Baba anlamında kullanılır. Türk sözü ile alâkalıdır. Atas (Atabey) (Lebeau "Brosset", o. c. XX. s. 490. n. 2).

16 6858 (1350) yılında arhontlar arasında heyecan ve kargaşa meydana geldi. Haziran ayında baş komutan Kral Feodar Doranit (*Pilela diye adlandırılırdı*) onun kardeşi Konstantin Doranitvestiari ve onun tüm ailesi tutuklanarak arhontların sarayında hapsedilir. 7 Haziranda onları geri çağırırlar. 6859 (1351) yılının Ocak ayında Lev Kavasit "**vestiariya**"(?) olur. Pilela görevine geri döner. Mihail Sampson tahta şehzadeyi geri getirmek için 1 gemi ile Konstantinopol'a gider. Aynı yıl Mayıs ayında Gala Pilela asıl görevine geri döner. Fakat halk ayağa kalkarak onu bu görevden uzaklaştırırlar. İmparator Trinolis'e⁷⁵ gider. Pilela, onun oğlu, damadı ve Ksenit'in çocukları tutuklanır, Genrih'e gönderilir.

03. 09 indikt IV 6860 (1352) tarihinde Konstantinopol'dan şehzade Komnen-Kantakuzin, Sevastakrotar Kral Nikifor Kantakuzin'in kızı Trabzon'a gelir. 20 gün imparator ile birlikte kutsal Yevkeni Kilisesi'nde dualarla tören yapılır.

Aynı yıl 6860 (1321) 22 Eylölde imparatorun annesi ile birlikte Limni'nin valisi Pileli, kardeşi Konstantin Doranit'in üzerine yürüdük. İki aylık bir ayrılıktan sonra geri döndük.

17 Aynı yıl Ocak ayında Ioan Tsanihit geldi ve savaşmadan Tsan'ın Kalesi'ni ele geçirdi. Nisan ayında imparator çariçe ile birlikte oraya geldi ve bir düzen oluşturdular. Haziran ayında Pilela, onun oğlu ve damadı Kenhrin Kasrı'nda boğduruldu. 6860 (1352) yılının Ağustos ayında imparatorun kız kardeşi Mariya geldi ve onu Amid'in Emiri Turali'in oğlu Kutlu Bey ile evlendirdiler. Aynı ay içerisinde Venedik gemi-

75 Tripolis, Trabzon'un batısında 12 saatlik uzakta bulunur. Claviho'nun (1404) zamanında Tripolis "şehir" sayılırdı ve Komnenlere ait emlaka dahildi (Fallmerayer, Trapezunt Hronikası, s. 85).

leri Genuya gemileri ile savaştı ve çok sayıda gemi yakıldı. 6862 (1354) yılının Temmuz ayında Sholari Kerasunt'a kaçtı.

18 22. 03. 6863 (1355) tarihinde kudretli Duka Sholari ve oğlu Parakimomen Trabzon'a döndüler⁷⁶. 1 gemi ve 12 kayık ile birlikte Protovestiariya Vasili Hupaka da geldi. Bir çok tartışma ve görüşmeden sonra barış yapıldı ve onlar Kerasunt'a⁷⁷ geri döndüler. 6863 (1355) yılının Mayıs ayında indikt. VIII imparator hanımı ve metropolit ile birlikte Kerasunta Sholari'nin üzerine yürüdü. Sholari o sırada Kenhrin, Parakimomen Kerasunt'ta idi.

Savaştan sonra Kerasunt'ta da düzen oluşturuldu. Şehir imparatora tabi oldu. Parakimomen şehri terk ederek Kenhrina'ya babasının yanına geldi. Sholari'nin bütün

76 Şimdiki Giresun (Karasun), Lebeau (Brosset), H. du. B. E. t. XX. 491, n. 4.

77 Trabzon'un sıkça İoniya adlandırılması (Fallmerayer, Gesch. d. Kais. V. Trapez, s.120) kutsal Abo yazılarında görme olanağı vardır. (†8 Ocak 786) Filolog Ioan Sabanidze Gürcü katolikosu Samuel'in emri ile tasvir eder: IV (776-791) yılında ... ღა იხილა მან (ჰაბომ) ქუეყანა იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მქვიდრ იპოების საზღვართა მათთა. რამეთუ საზღვარ მათდა არს ზღუაჲ იგი პონტოსის სამქვიდრებელი ყოვლადვე ქრისტიანეთა მისაზღვრამდე ქალდისა. ტრაპეზუნიაჲ მუნ არს საყოფელი იგი აფსარეაჲ საჲ და ნაფსაჲს ნავთსადგური და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებელად ქრისტეს მსახურისა იონთა მეფსა. წმ. ჰაბო ტფილელ, 1899 წ., 33. 18. [VIII. Asra ait abidede okuyoruz: ... Ve (ilave)baktı. O memlekette Hristiyan dinine mensup insanlar yaşıyordu. Ayrıca bu arazide Hristiyan olmayanlar da yaşıyorlardı. Burasını Pont Denizi sınır gibi ayırır. Haldiya topraklarına kadar olan yerlerde Hristiyanların meskeniydi. Trapezunt, Anserans, Elajisais liman şehirleri ve mevcut diğer şehirlerde yaşayan İonlar Hristiyanlıklar. "Kutsal Habotbileli" (1899. yıl, s.18) (irc. E. S) }.

tarafatları burada idi. İmparatoriçeyi Tiripolis'e gönderdi. Kendisi ile birlikte askerleri getirerek yolun bir kısmını deniz, bir kısmını da kara yolculuğu ile tamamlayarak partinin tüm üyelerini Kenhrina'da hapsedtirdi. Savaş oldu ve onlar tabi oldular. İmparator ve onun yanında olanlar geri döndüler. Sholari kendi tarafatları ile orada kaldı. Protovestari kendi tarafatlarıyla Limni'den oraya gitti. 6865 (1355) yılının Mart ayında Ioan Kavasit, Haldiya Dukası Herian'a⁷⁸ geldiler ve burasını talan ettiler. Bu sırada Sorokena serbest bırakıldı ve yeniden imparatora tabi oldu. Aynı yıl Kral Mihail Kudretli Komnen Konstantinopol'dan Sumhatiya'ya gitti ve geri döndü.

19 Ekim ayı indikt IX 6864 (1355) yılında Mesommat, Kudretli Domestik ve baş komutan Samson Tripolis'ten Kenhrin'e kadar gitti ve Sholari onun tarafatlarını birlikte götürerek Trabzon'a geri döndüler. Şehirde düzen sağlandı.

20 27. XI. indikt IX 6864 (1355) tarihinde cuma günü şeytanın etkisinde imparator ile birlikte Herian'a doğru yola çıkar. İlk anda işlerimiz iyi idi. Biz kuşatmaya alır ve arazileri ele geçiririz, fakat saat 6 da kaçmaya başladık. Bizi az sayıda Türk izliyordu. O sırada 400'e yakın Hristiyan ve çok sayıda hayvan öldürüldü⁷⁹. Haldiya Dukası Ioan Kavasit esir

78 Herian, Haldiya ile birlikte Konstantinopol Yeparhiyasının asıl kısmını oluştururdu. Herian Tripolis'ten biraz uzakta bulunuyordu. Fallmerayer, Trapezunt Hronikası, Xp. 86. Trabzon ile sınırtaş olan Haldiya hakkında bkz. VIII. Asır Kutsal Adon'un Hayatı. მისაზღვრამდე ქალდიასა ტრაპეზუნია მუნარს. წმ. ჰაბო ტფილელი 1899 წ. 18, გვ (Haldiya'nın sınırlarına kadar Trabzon Şehri'dir. Kutsal Habotbileli, 1899, s.18, E. S).

79 Brosse tercüme eder: nous fimes des ravages, du butiu et desprisonniers..

alındı⁸⁰. Eğer kral bizim ile olmasa idi mahvolacaktım. Ancak Allah'ın yardımı ile benim atım sürekli gidiyordu. İmparatorun beşi sıra giderek kurtuldum. 3 günden sonra yeniden Trabzon'da idik. O sırada imparatorun çariçeden değil, bir başka kadından olan oğlu Andronik dünyaya geldi.

21 19 Aralık, indikt 6865 (1357-1356) tarihinde imparator ile birlikte Limni'ye doğru hareket ettik⁸¹. Kerasunt'ta milat bayramı (yeni yıl ç.n) törenini ve Iazon'da⁸² İsa Peygamber'in doğuşu ile ilgili töreni kayıt etmeliyiz. O sırada 14 Türk idam edildi. Oradan Limni'ye geldik ve geri döndük. Üç ay ayrılıktan sonra yeniden Trabzon'a döndük.

22 6 Nisan, indikt X. 6865 (1357) tarihinde imparatorun çariçe Feodora'dan olan kızı Anna doğdu.

23 Mayıs ayı, indikt X. 6865 tarihinde imparator askerler ile birlikte Parhari⁸³ üzerine yürür ve bu eyaleti her tarafıyla ele geçirir.

80 Brosse bazen tercümeyi doğru yapmıştır. Örneğin: ἐτάσθη sözünü O, "succomba" gibi verir. Aslında anlamı, tutmak, götürmektir.

81 Bizans imparatorunun sürpriz bir şekilde Kilisede yüksek kürsüde ya da sarayda görünmesi "πορεύειν τὴν πρόχουρον" adlanırdı. Bu Bizans adeti Trabzon'da da biliniyordu. Bkz. Ch. Diehle Justitutions Byzantines (*Rusca tercümesi Batı Harkov Üniversitesi 1903. Kitap IV*) ve Konstantin Bagranorodnago De cremoniis aulæ Biyzantinae.

82 Iazon günümüzdeki Yezon Burnu (Yoros Burnu ç. n)dur. 18 verst uzaktadır. Bu yer adının arhont Yezon'un adı ile alâkalı olduğu uydurur: Lebean, (Brosset) H. du. B. E XX, 494. n. 1.

83 Parhar Kartlis, Chevovreba göre (s.437-438). Saganlık Dağı (Soğanlı Dağı. ç.n) Ermenilerce Barhar adlanırdı (Strabon (XI, 215). **Ηαρβάδρης** Dağı'nı Meshiz dağları ile birleştirir. G. Kozbek "3 Ay Türkiye Gürcistanında" adlı yapıtında (s.110) Parhar'ı Küçük Asya arazisinde Sırlı Dağlar adlandırır. Onun fikrince Parhal, Çoruh Çayı'nın havzasında Pont ya da Lazistan Dağlarının etegindedir.

24 11 Kasım, indikt 6866 (1358) tarihinde Sinop'tan kudretli II. Aleksius'un kızı çariçe Eudokia geldi. 13 Kasım pazartesi günü, indikt XI, aynı yıl biz burada kalmadık. Bayram'ın oğlu Hacımir büyük bir ordu ile Matsuka'ya sokuldu. Çok sayıda insanı esir aldı, bir hayli hayvan ele geçirdi. Paleomasuka'dan Dikaisma kadar olan alanı yağmaladılar.

25 Aynı yılın 22 Ocak ayında Konstantinopol'dan Ioan Leontostet elçi konumunda geldi.

Pont Dağlarının doğu kısmının aşağısında Livan arazisi başlar. Burada Parhal ve Kobaka Deresi bulunur (Parhal Deresi G. Kazbek'e kadar hiç kimse tarafından haritalarda gösterilmemiştir). Parhal Çayı başlangıcını Altıparmak Dağı'ndan yapar ve doğu istikametinde akar. Armen-Hevi ve Kobaka derelerinden akan suları kendisinde birleştirir (s.116-119). Parhal kentleri 4675m. yüksekliğindedir. Müslümanlar içerisinde Provaslav dinine hizmet eden bir çok Gürcü ailesi yaşırdı. Din adamı Kebradze'dir ve bu dini rütbe onlarda nesilden nesile geçer. Meşhur Parhal Kilisesi Vahuş tarafından gösterilir. Kilisenin kümbezi yoktur. 45 adım uzunluğunda ve 32 adım enindedir. Ustaca planlanmış meydana inşa edilmiştir. Şark, garb ve cenup kısmın taş duvarları kalmıştır. Bahçe duvarı çığ dolomit ahengi ile örtülmüş, taşların yontulması ve işlenmesi çok güzeldir. Kendi görünüşü ile Kir Vadisi'nde olan Urbinsi ve Sameba kiliselerine benzer. Mimarlık üslubuna göre Tsets Kilisesi'ne benzer. O, G. Gazbek'in Türk Gürcistanında gördüğü bütün kiliselerden geniştir (Sxaltı, Opiza). D. Bakradze tarafından bulunmuş olan bir belgede gösterildiğine göre (Arhsolonsi Seyahata, s.129) Parhal XI. Asırda Saatabago'dan olan meşhur Kavkasidze nesline mensuptur. Yepiskop Şihanski'nin kilisesine bakıyordular. Kavkasidze'nin adı Şemokmedi (Guriya) dan getirilen ikonaların yazılarında görünür. 973 yılında İnok Ioan Şatberdski tarafından göçürülmüş ve Parhal Kilisesi'ne adak olarak verilmiş İncil vardır. Bagrat'ın (958-994) devrinde: Isordania Hronikalar.1,95.

26 22. 08. 6866 (1358) tarihi, XI indikt çarşamba günü Trabzon'da çariçe Hatun,⁸⁴ Kraliçe Maria geldi. İmparatorun kız kardeşi Amişiot Kutlu Bey'in hanımı idi. 29 Ağustos'ta çar Vasili'nin kızı Bayram Bey'in oğlu Emir Hacımır ile evlenmek için yola çıkmıştı. Ona Sholari, Kral Vasili, Hupaka refakat ediyordular. XI. 6866 (1358).

27 17. 09. indikt XII. 6867 (1358-1359) pazar günü öğleden sonra imparatorun oğlu oldu. Babasının şerefine bu çocuğa Vasili adını verdiler.

28 Nisan ayı indikt XIII. 6868 (1360) Çar geçit inşa ettirmek için Haldiya'ya doğru yola çıktı. Fakat Paypert'ten Hoca Latif atlı askerleri ile geldi ve Çar'a engel oldu. O zaman Ioan Kavasis namestnik (?) görevinden uzaklaştırıldı.

29 05. 05. indikt XIV. 6869 (1361) tarihinde pazartesi günü güneş tutuldu. Bizim zamanımızda böyle bir şey görülmemiştir. Gökyüzünde yıldızlar görünüyordu ve güneş tutulması bir saat devam etti. İmparator Kral Aleksius, annesi Kraliçe İrina ve bir çok arhont ben de onlar ile birlikte olmak üzere tesadüfen Masuka'da bulunan Sumeli Manastırı'nda dua ediyorduk.

6869 (1362) yılında 6 aylık bir zaman süresinde 06.09 tarihinde imparator Limni'ye geldi. Burada 3 ay kaldıktan sonra geri döndü. Aynı yıl Konstantinopol'dan Leontostet, Ioan Paleolog'un elçisi gibi nikah konusunda konuşmak için bizim imparatorun yanına geldi. 6869 yılı, indikt IX.

84 Trabzon Sarayı, Selçuk Türklerinden "Hatun" sözünü almıştır. Δέσποινα (domina, imperatrix) Bizans imparatorunun hanımına verilen addır. Orta asır Yunanlılarının adları karşısında Χύρ (Kir = Kral) ve Χυρά (Hora) sözleri bulunurdu. Eski Χύριος ve Dominus sözlerine uygundur. Fallmerayer, Trabzon Hronikası, s.88.

Temmuz ayında öğleden sonra saat 01.00'de kudretli Duka Nikita Sholari öldü. Onun ölümü imparatoru çok üzdü. Yas işareti olan beyaz elbise ile onun cenazesine katıldı. 23 Temmuz 6869 tarihinde aynı gün Paybert'in reisi Hoca Latif⁸⁵ 400 seçme asker ile beklenmedik bir şekilde Masuka'ya, Larahon ve Hasten'in üzerine saldırdı. Ancak Masukalılarının elinde dar geçit vardı. Burada 90 Türk öldürüldü ve çok sayıda da esir alındı. Çok sayıda silah ve hayvan ele geçirildi. Hoca Latif'in ve askerlerin kafasını kestikten sonra bütün Trabzon arazisinde dolaştırdılar.

30 13 Eylül, indikt 6870 (1361-1362) yılında imparator Halibiya (Haldiya) ya, Hacımır'in (Bayram'ın oğlu) kalesine doğru yola çıktılar. Kerasunt'ta Hacımır karşımıza çıktı ve bize katıldı. Haldiya'dan az kalsın bizim tabiliğimize girmiş Hacımır ve Türkler ile birlikte yeniden Kerasunt'a geri döndük.

6870 yılının Ekim ayında Ahianaynak Erzincan'dan⁸⁶ gelerek 16 gün Golaha muhasarada saklandı ve buradan sık sık saldırılar düzenledi. Ancak Allah'ın yardımı ile onlar herhangi bir şey elde edemediler ve rezil bir vaziyette elleri boş geri döndüler. O sırada Çar Kordil'de kutsal Foki Kili-sesi'ni ve manastır inşa ettirdi.

31 6870 (1362) yılında sürpriz bir şekilde veba salgını yayıldı ve bir yıl devam etti. Sonbahar ve Yaz mevsiminde bu hastalık daha da arttı. Çok insan öldü, bir çok insan da göçüp gitti. 6870 yılının Mart ayında imparator, annesi ve hanımı hastalık ve Ioan Komnen'in Adrionopol'dan kaçması ile ilgili

85 Türk adı olan "Hoca Latif" sözünü Panaret Yunan dilinde gösterir. Coroh'un sahilinde Paypert Şehri.

86 Erzurum paşalığında şehir.

olarak Mezohaldiya'ya gittiler. Ioan Cinona geldi ve orada öldü.

Haldiya'dan döndükten sonra bu yaygın hastalığa göre Trabzon kasrına gelmedi⁸⁷ (Bu zaman aylardan Hazirandı). Mitra Dağı'nda kurulan çadırlarda geceledi. Taceddin Celebi'nin elleri bağlı elçilerini de burada kabul etti⁸⁸. İnsanlardaki sabır tükenmek üzere idi. Bu sırada II. Ioan Komnen'in oğlu Ioan⁸⁹ zamanında kurtularak Kaffa'ya ve oradan da Galata'ya geldi.

32 Nisan ayı, indikt I. 6871 (1363) yılında biz Çar gemisinde Kudretli Logofet, Kral Georgi, Sholari, Sevast ve Notarius⁹⁰ olmak üzere olayları kayıt eden Mihail Panaret ile Konstantinopol'a geldik. İmparator Ioan Paleolog'u, İmparator Kral İosaf'a⁹¹ Kantakuzin, Patriah Kral Kallista, çariçe ve çarın oğulları, aynı zamanda Galata'da olan Genuyalıların şehir reisi Leonardo de Murtaton'u gördük. Biz Paleolog'un oğlu ile Aleksius Komnen'in kızının evliliklerinin kararlaştırılmasının şahidi olduk ve 5 Haziranda geri döndük.

33 15 Ağustos 6871 tarihinde biz imparatorun damadı Tur Ali'nin oğlu Kutlu Bey'i karşılamak için yola çıktık. Fakat onun ile görüşemedik. Türkler arasında veba yayılmıştı. 27 gün sonra geri döndük.

87 Brosse'nin tercümesi şöyledir: La même année 6870 (1362) nouvelle invasion maladic des bubons, "qui regna toute année. Lachaleur de l'été fut si violente, Qu'elle causa beaucoup de maladie et d'émigrations. Op. c. XX. s.497.

88 Türk dilinde: Taceddin Celebi.

89 Brosse:"Kug Jean Comnen" ve tercüme: Lebeau, H. du. B. E. T. XX, s. 497.

90 Brosse: "nous Michel Panaréte" C.I.

91 İmparator Kral-Ioan Paleolog'un rahip adı.

34 27 Ekim 6872 (1364) cuma günü imparator kutsal Georgi Kilisesi'nde yanında bulunan pınara inerken aniden Kavasit'in arhontlarından Kudretli Logofet Kral Grigori'ye⁹² saldırdılar ve kasra kadar onun arkasından geldiler.

Kavasitler kaçıp canlarını kurtarmak istediler ancak yakalanarak yakıldılar. Kudretli Logofet ise kendi taraftarlarıyla birlikte önce Kerasunt'a, sonra da Aminzo'ya kaçtılar. İsyanda parmağı olan metropolit Nifon Pteriogonit Trabzon'da Sumeli Manastırı'na hapsedildi. Fakat 29 Aralıkta Logofet, Cıanotto Spinol'a ve Stefan'ın yardımlarıyla buradan kurtularak geri dönebildi.

35 19 Mart 6872 (1364), indikt II de Trabzon metropoliti Kral-Nifon Sumeli Manastırı'⁹³nda hastalık sonucunda öldü. Kendi görevi ile ilgili, arhinastır olduğu için Hrizokefalda metropolit Kral Vasili'nin mezarında defin edildi. Metropolitin yerine İosif Lazaropol⁹⁴ seçildi ve O, Konstantinopol'a gitti.

36 6873 (1364-1365) indikt III, 16 Aralık perşembe günü sabaha doğru imparatorun oğlu olur ve adını Manuel koyarlar.

92 Yukarıda Georgi olarak adlandırılmıştır.

93 Bu manastır Trabzon yakınlarında olup, 1512 yılında Sultan Selim bu manastıra geniş yetkiler vermiştir. Brosset (Lebeau), H. du. B. E. XX. s. 498. n.1; Cp. Dosifey, Yerusalem Tarihi (Yunanca metni) XI, s.4.

94 O, 1364 yılından 1370 yılına kadar Trabzon metropoliti olmuştur. 15 Kasım 1367 tarihinde İosif Trabzon manastırına (Ελεούσης) yerleşir. 19 Temmuzda Türkler Trabzon'a saldırdığında Konstantinopol'a gider ve herhalde ömrünün sonuna kadar da orada kalır. Papadopoulos-Keramav'sun Eserleri, s.XI.

37 6873 yılının Nisan ayında Paskal (Yeni yıl. *ç.n*) bayramı öncesinde imparator meydanda⁹⁵ iken konsolos ve baylo arasında tartışma oldu⁹⁶. O sırada metropolit Kral İosif geldi, ancak bayramdan 2 gün sonra konuşma yapabildi.

38 14 Temmuz, indikt III. 6873 tarihinde Emir Kutlu Bey'in hanımı Mariya-Hatun ile birlikte imparatorun yanına geldi. 8 gün burada kaldıktan sonra saygı ile yolcu edildi.

39 Sonraki yıl imparator Parhari ülkeyi ziyaret etti ve bizde onun ile birlikte Spelyi'den Fyano'ya indik, Gantopet'ten ve Mermere'den, kutsal Merkuri'den geçerek Ahantakiya (Ahanda'ya) geldik. Yaya ve atlı olmak üzere 2000 kişi idik. 4 gün Emir'in misafiri olduk ve Trabzon'a geri döndük.

Haziran ayı, indikt V, 6875 (1367) yılında kara ve deniz askerleri ile birlikte imparatora nezaret ederek Lazika'ya geldik. Seferde imparatorun annesi, İvir ve Abazgaların çarı Kral-Pankratye Pankratoani⁹⁷ ile evli olan kızı Makro-Aygialu vardı. Geri dönüşte imparator Larahon'dan Parhari ve Limni'den geçmek mecburiyetinde kaldı ve Haldiya'ya geldi.

95 Şark ticaret işlerinde Venedik temsilcisi (ticaret alanında) "baylo", Kenuya temsilcisi "konsolos" adlanır.

96 Metinde **Μαῖτα'ν** Fars sözü "meydan" Gürcü diline geçerek **მეფადან** olmuştur.

97 Gürcü ve Abhaz hükümdarı Bagrat Bagratid idi. Gürcüler Yunan adı Pangrat'ı "Bagrat" şeklinde telaffuz ederlerdi (Bkz. A. Hahanov, Tavromeniye Yepiskopu Bagrat, Moskova.1904). Fallmerayer bu konuya boşuna şüphe ile yaklaşır. Burada Kudretli adını almış V. Bagrat'tan söz edilmektedir. O, kendi hanımı ile birlikte Teymur'a esir düşmüştür. Tiflis'e 1393 yılında döner. Fakat yeniden Teymur'a esir düşer ve 1395 yılında ölür.

40 15 Kasım, indikt VI. 6876 (1368) yılında metropolit Kral İosif Trabzon'u terk ederek Eleuzi (Miluyuşey) Manastırı'nda yerleşir. Aynı yıl 19 Temmuzda Araniler'in saldırısı ile ilgili olarak yağmalamalardan kurtulmak için⁹⁸ Konstantinopol'a doğru yola çıkar⁹⁹.

41 Aynı yılın Mart ayında Kılıç Arslan Haldiya topraklarını kuşattı. Savaşa hazır olan imparator oraya doğru yola çıkar. Ocak, indikt. VII. 6877 (1369) tarihinde Türkler Golah'ı yağmalarlar. Haldiya harabeye çevrilir. Halkın bir kısmı savaşta ölür, bir kısmı esir edilir.

42 6877 (1369) Ocak ayının sonunda imparator askerleriyle Limni'ye gider ve 3 ay sonra geri döner.

43 6878 (1370) yılı, indikt. VIII. Mayıs ayında imparator az sayıda asker ile birlikte yeniden Mermere'den geçerek Parhariya'ya gider. 21 Mayıs cuma günü tesadüfen beş atlı ve 300 piyadeden oluşan Türk askerleri ile karşılaşılır. İmparatorun yanında 100 atlı asker vardı. Savaş başladı. İmparator galip geldi. Onları takip ederek yakaladılar ve bayrakları ile birlikte toprağa gömdüler.

98 Brosse tercümesinde: I. Şahista Gallai & Constantinople ve ilave Levean, s. 500.

99 **‘Αζάπια** Fallmerayer'in düşüncesine göre Asab, "Ağzab" sözünden türemiş olup, boş, hür demektir. Trabzon Hronikası, 89-91. Türkmen ve İverlerden başka bu Trabzon'da yağmacı gurubun ilk baskınıydı. İmparator bunlardan para ya da nikah ittifakları ile canını kurtarabilmişti. Aranitler adını Aretias'a almıştır. Arrion sözünün Periplus I ve yerli manastırlarda hatırlanır. **‘Ελεούσης** rahmeden, Kolhlar'da Aranitas adlanır. Burada **‘Αρανιώτης** yerli adamlar **‘Αρανίτις**. Fallmerayer, op. s. 92.

44 3 Ağustos. İndikt VIII. 6878 (1370) yılında metropolit Kral Feodosiy¹⁰⁰ Trabzon'a geldi. O, Fassalinik'ten gelmiş ve kutsal Gor'da 20 yıl rahiplik yapmıştı. O, başarılı bir şekilde Konstantinopol'a gelmiş ve Manganon Manastırı'nda "egumen" olmuştu. Sonra O, kanunlara uygun olarak Trabzon Yepiskopu olmuştu.

Ağustos ayının 6'sında Lazika'dan geçerek 6881 (1372-1373) ayın sonunda çar Bagrat ile görüştük. Sonra batıya¹⁰¹ doğru yolumuza devam ettik. Orada çadırlar kurduk.

100 Kutsal Dionis'in kardeşi Feodosiya'nın 1370 yılında öldüğü sanılmaktadır. 1380 de henüz yaşamakta idi. 1391 yılında öldüğü sanılır, çünkü o sırada geçici olarak bu görev Feodor Paneret'e verilir: Acta Patriarch II, s. 154-165.; Papadoppul-Keramves, Trabzon İmparatorluğu Hakkında Kaynaklar Toplusu, 1987. СПб.

101 1564 yılında Gürcü tarihine esaslanılmak suretiyle Türkler Batum ve Konya'yı inşa etmiş, Acarya'yı ele geçirmişlerdir. Kazbek'in "Üç Ay Türkiye Gürcistanında" adlı yapıtında adı gecen arazide Türklerin kale inşa ettik-leri belirtilir. 1609 yılında bu arazi yeniden Gurieli'ye geçer. Fakat çok geçmeden Ahalsih ve Guriey Türklerin eline geçer. Konya Coruh havzasındaki bataklık arazide inşa edilir. Her ne kadar Makrila dereşi yakınlarında bulunan kentler Laz, Coruh sahilinde yaşayan halk Gürcü dilinde konuşsa da Konya'da Lazca ya da Gürcü dili konuşulmaz (ib.92.131). Bakradze, Guriya ve Acariya'ya Arkeolojik Seyahat, s.20. Lazah ve Lazistan hakkında Bkz.: Türkiye hakkında kayıtlar" D.C. Proskuryakova, 3. K. O. P. G. O. Kitap XXV.C.I, 1905. Konya, Batum gibi (Strabon'a göre Bata) Lazistan namaşlığı (?) nin arazisine dahil oldu ve burası da Trabzon'un gubernatoruna tabi idi. Kazbek'in belirttiğine göre Lazistan beş araziye bölünmüştü. Hoppa, Koniye, Arhavi, Atina ve Hemşin. Bunlardan üçü Hop kaymakamlığına, Atina ve Hemşin ise Atina'ya bağlı idi. Lazistan bütün sancağa kendi adını vermişti. Burası ise Trabzon'a bağlı idi. Söz konusu bu beş kentten başka bütün halk Lazdı (Hop Çayı'nın etrafında bulunan kentlerden başka). Kazbek, H. C, 100. C. Hist. de la Georgie, II, 256-9. Sonuncu Komnen döneminde de Trabzon İmparatorluğu Konya'ya kadar uzanırdı (Fallmerayer, G. d. K. v. Trapezunts, s.305)

Bizim 9 "galeyra" ve 40 "barokumuz" vardı. Biz burada Gurieli¹⁰² ile görüşmeler yapıyorduk. Onlar imparatora kendi

102 Guriya-Gurieli knyazı. Trepezunt hronikasına bakılırsa bu ad XIV. asra aittir. Guriya salnamelerinin bu dönemlerde herhalde Trabzon'a bağlılığı söz konusuydu. Vahuşt'in ifadelerine göre eski Guriya Şarki Persati ile sınırtaş idi. Ondand Samsthe ve Sadcavaho ile ayrılırdı. Güneyden Coroh Çayı ve büyük olmayan dağlar ile, kuzeyden Rion'a, batıdan Karadeniz ile ayrılırdı (*Wakhoucht, Description géogr. s. 415*).

Guriya özel bir eyalet gibi VII. asrın 2. yarısından beri bilinmektedir. Gureli'nin adı XIII. asırda çariçe Rusudan'ın zamanından beri telaffuz edilir. XV. asırda tarihi bir şahsiyet gibi Gureli'den 1483 yılında ölmüş Gurieli Kahaber'in adı ile kayıt edilir. Wahuşt Kahaberi Vardanidze nesline mensup görülür (*Hist de la Georgie, I. 242, 244, 410, 647, 663. I (1-252); descript, géogr. 49*). Gurielilerin ilk sülalesi olan Mingreli Dadianları ile akrabalıkları olduğu belirlenmiştir.

Bakradze, Guriya ve Agariya'ya sefer yapıldığı zaman bu konu ile alâkadar olarak yeni bilgiler bulmaya çalışır. Lihaur Kilisesi'nde kutsal Yakov tasvirinde olan kayıtlar, burada Hatt'ın (Hatut) kızı Vardanidze Maruşiani'den halka destek vermesini rica eder. Pak Meryem'in tasvirinde Kahaber ve onun hanımı Anna hakkında kayıtlar vardır. Arheola'nın belirttiğine göre 1483 yılında ölmüş, Kahaber'den önce 1352 yılında Lihaur ya da Rehuel Kilisesi'ni inşa eden inşaatçı Kahaber olmuştur. 1373 yılında Aleksius'u Batum Limanı'nda değerli hediyeler ile karşılayan Panaret'in belirttikleri bu muydu? Maruşiani Vardanidze'nin kayıtlarında XII. asırda çariçe Tamar (Tamara) zamanında tanınmış şair şahsiyet herhalde aynı adam idi.

Lihaur Kilisesi, Kahaber Grue tarafından 1352 yılında inşa edilmiştir. Georgi Gureli'ni zamanında ise {Hanımı Yelena (Elena)} 1422 yılında en çok zengin olan Lihaur ya da Rehul Kilisesi inşa edilmiştir (*Bakradze, i. C., s.112*). Şemokmed Manastırı'nda bulunan yazılarda Georgi Gureli ve onun hanımı Yelena, önce 1. oğlu Mamiey, sonra ise 2. oğlu Kekobad ile Şemokmed Manastırı'nda yepiskopa müracaatta bulunmuşlardır (*Bakradze, i. B. 121*).

"Bir zamanlar Gureli Acariya, Canetiey'e sahiplik ediyordu. Fakat O, Samçhe'ye mensup idi." Kendi coğrafyasını şehzade Wahuşt böyle kurtarır (Bkz. *M. Canaşvili'nin Rusca terc., Tiflis. 1904, s.241*).

sadakatlerini bildirmek için gelmişti ve 6 günden sonra geri döndük. İndikt XI.

45 13 Ocak. İndikt XI. 6881 (1373) yılında imparator Herian'a doğru yola çıkar. Güçlü bir kar yağdı, tufan oldu. Herkes kaçmaya başladı. 140 Hristiyan öldü. Bunların çoğu soğuktan ölmüştür.

46 11 Kasım Cuma günü, indikt. XII. 6882 (1374) yılında Ioan Paleolog'un oğlu Kral Mihail 2 büyük ve bir küçük gemi ile birlikte üzerimize saldırdı. Beş günlük bir mücadele sonunda herhangi bir şey elde edemeyip, geri döndü. Onun ile birlikte olan Vestiarey Kral Ioan Androkopul Paleolog geri dönerken bizim imparatorun tarafına geçti.

47 16 Nisan Pazar günü indikt. XII. 6882 (1374) yılında Haldiyahlar Golah'ı geri aldılar ve yeniden imparatorun tabiliğine geçti. Fakat orası düşman tarafından talan edilmişti.

Adjara X. asırda İveriya'nın 4 eyaletinden birisiydi. XIII. asrın 2. yarısından Cakeley Sülalesi güçlendikten sonra Adjara bütün Yukarı Kartaliniya ile birlikte Canet ya da çağdaş Lazistan'da olmakla Cakeli'den sorulurdu (*Hist. de la Geór. I. s. 41*).

1465 yılında Kvarkvare Atabeyi Georgi ile mücadelede Kahaber Gureli'ye güvenir ve mükafat olarak Adgar ve Caneti'yi ona bağlar. Fakat bu eyaletleri Türkler ondan alırlar. Adjara ve Caneti yeniden Rustem Gurieli'nin eline geçer (R. Gurieli 1564'de ölmüştür). Onun zamanında Türkler Batum ve Koniya'yı inşa ederler. 1609 yılında Mamia Gurieli Adjara'ya saldırarak Türkleri geri püskürtür ve kısa bir süre için bu arazileri ele geçirir (*H. d. I. G. I. 16. I. 590, 621* (orj. 6221 gösterilmiştir. s.40, ç.n.), 622, 645, 648, 686, II. 205, 208, 213, 214, 156 (Herhalde ki 256 olmalı. ç. n)-258. *Bakradze, Arheol. Seyahat, s.75*}).

48 14 Mart Cuma günü, indikt. XIV. 6884 (1376) İmparator Andronik'in oğlu sarayda düşüp öldü. O'nu Feoskepost Manastırı'nda defin ettiler. Babası, annesi ve üvey annesi cenazenin defin töreninde bulundular. Ölen şehzade ile Tiflis hükümdarı David'in¹⁰³ kızı arasında olan nişan imparatorun oğlu genç şehzade Kral Manuel arasında yenilendi.

Bu elçilik (aracılık) arzu edildiği gibi sonuçlandıktan sonra imparator ve bizde onun ile birlikte 10 Mayıs, indikt XV. 6885 tarihinde Trabzon'dan Lazika'ya doğru yola çıktık. Bütün yaz mevsimi boyunca¹⁰⁴ 15 Ağustos'a kadar Makrekial'de kaldık. Gürcü şehzadesi Qoniya'dan (Konya'dan)¹⁰⁵ Makrekialiye'ye geldi ve 30 Ağustosta biz Trabzon'a döndük.

Yeni yılın ilk cumartesi¹⁰⁶ Ocak ayında, indikt I. 6886 (1378) tarihinde ona taç giyme töreni yapıldı ve O'na Eudokia adı verildi. İlk adı Gulhan-Hat dı¹⁰⁷. Bir sonraki gün, yani Pazar günü düğün töreni başladı ve düğün bir hafta sür-

103 V. Bagrat'ın ilk hanımı Yelena öldükten (1366) sonra III. Manuel'in kızı Anna ile evlendi. Bagrat 1395 yılında öldü (Burada onun oğlu VIII. David'den söz edilmektedir). Brosse bu şekilde düşünmektedir (*Bkz: Levean, H. du. B. E. T. XX, s.502, n. 2*). David'in Bagrat adında bir oğlu ve Gülhan Hatun ya da "Eudokia" adlı bir kızı vardı. O, III. Aleksius'un oğlu Andronikin nişanlısıydı. O'nun ölümünden sonra Manuel ile evlenir. Herhalde sözü edilen VIII. David değil, VII. David'dir. Çünkü VII. Samçhe Atabey'i Akbug'un kız kardeş ile evlenmişti. Buradan da Gulhan Hatun'un Akbug ile akrabalığı meydana çıkıyordu.

104 Καλοξέρι- τό Χαλσχα ιρι (Χαλ'ας Χαί'ρος) yaz demektir. Brosse, kesin olmadığı için bu ifadeyi tercümesiz bırakır. Op. C.P. 503.

105 Konya, Çoruh Nehri'nin kaynağındadır.

106 Yeni yıl Eylül ayından itibaren başlardı.

107 ზულქან-ხატ (ხატუნ) {Gülhan-Hat (Hatun) Gürcü çarı VII. David'in kızı (1346-1360)}.

dü. Fedosi nikah törenini Trabzon'da geçirdi. Tacı imparator ve babası koydular.

49 İmparator, Yunan ve Müslüman vasıtacılar aracılığı ile Taceddin Celebi ile bir çok görüşmeler yaparak geri döndü. Onlar Giresun'a vardıklarında Kılıç Arslan'ın Trabzon'a saldırı hazırlığında olduğu haberini alırlar. İmparator kızını Kerasunt'ta bırakarak arhontlar ile birlikte Trabzon'a geri döndü. Savunma alanlarını kuvvetlendirdi. Ülkesini olası bu savaşa karşı hazırladı. Eylül ayının sonunda Kerasunt'a geldi. Burada 8 Ekim 6888 (1380) tarihinde Celebi ile Eudokia evlendiler. Sonra imparator Limni'nin yanından geçerek geri döndü.

50 Şubat ayında imparator kara ve deniz yolu ile Dzanetiya (Lazika)'ya doğru yola çıkar. 4 Mart 6888 (1380) tarihinde pazar günü kendi askerlerini iki parçaya böldü. 500 piyadeden oluşan askerleri Petrom Kalesi'ne¹⁰⁸ gönderdi. Çarın kendisi şahsen atlılar ve geride kalan piyade askerlerini de alarak Filobonidis Çayı sahiline yukarı tarafa yüzü dönük olacak şekilde Tzanların kışı geçirdikleri bölgeye doğru ilerlemeye başladılar. Onların karargahına saldırarak çadırlarını yaktılar¹⁰⁹, esir düşmüş adamlarımızı kurtardılar ve Solavonits'e geri döndüler¹¹⁰. Petrom Kalesi'ne giden piyadeler Kotsant'a ulaşmışlardı. Kılıç ve ateş ile büyük yıkımlar gerçekleştirmiştiler. Haziran, indikt. V. 6890 (1380) yılında

108 Tiribolu yakınlarında bulunan 3 kasırdan birisidir.

109 Σιμύλιχα Brosse onu barka (çadır) adlandırır. Fallmerayr onu Σιμο'ς (σιμυ'ς)-eingebogen, sözünün kökünde arar. Eski yunan dilinde σιμή "koçi" demektir. Bu sözün anlamı genellikle belirgin değildir.

110 Ζλαβοπιά σιτυ Falmerayer'e göre Slavopiastes (Skalov-Piastes vasıtasıyla) uygun gelir. Dinay sahillerinden Salavyanlar Anadolu'ya doğru hareket ettiler ve orada onların izleri kaldı. Bu konu henüz öğrenilmemiş bir konudur.

Manuel'in İberli Eudokia'dan bir oğlu oldu ve büyük babasının şerefine onu Vasili olarak adlandırdılar¹¹¹.

51 9 Temmuz, indikt V. 6890 (1380) tarihinde Trabzon'dan Masuka, Trikomiya, Sürmeli, Drinoiya'ya kadar olan geniş arazide "Bubon" hastalığı yayılmıştı..

52 Ekim, 6895 yılında imparatorun damadı Limni Emiri Taceddin ve diğer damadı Halbiya'dan (Haldiya'dan) Hacı Ömer'in oğlu Süleyman Bey'e karşı 12000 asker ile karşı çıktı.

Halbiya'ya saldırı zamanında ilk ölen Taceddin'in kendisi oldu. O'nun askerlerinden 600'ü öldürüldü, diğer askerler ise atlarını ve silahlarını bırakıp kaçtılar.

53 Bir Tatar Emiri, ifade edildiğine göre hayna sahibi idi¹¹². Teymur adlanan bu Tatar Hatay'dan 800.000 asker ile yola çıkarak İran'ı yağmalamış, sonra Tiflis'e saldırarak çar Pangrat'ı¹¹³ ve hanımı Anna'yı, oğlu David'i esir etmişti. Halkı ise kılıçtan geçirmişti, çok büyük yıkım yapmıştır. Götürdüğü servetin anlatılması ise olanaksızdır. Bu olay 21 Kasım 6895 (1368) de meydana gelmiştir.

54 İmparator Aleksius kudretli Komnen 50 yaşında, 40 yıl 3 ay hükümdarlık yaptıktan sonra 6898 (1390) 20 Mart

111 Tahta çıkarken onu Alekseyde şeklinde adandırırlar.

112 Χαύην Brosse "Han" şeklinde tercüme eder (Lebeau, op. c. XX. s. 505). Fallmerayer bu sözü Χαταίος şeklinde izah eder. Hatay'ın Yahsart ya da Cin arasında bir arazi olduğunu gösterir. Ruslar burasını Cin adlandıırırlar. Gürcüler Hatay (Hataveti) Cini tanırlar. Ş. Rustaveli "Pelenk Derisi Giymiş Pehlivan" adlı yapıtında Χατατα Cin'i gösterir.

113 Pangrat (Bagrat) V, VII. David'in oğlu (1360-1397).

Ramazan ayının 5. haftasında saat 2 de öldü. 5 Mart 6920 (1412) İmparator Manuel kudretli Komnen vefat etti ve Teoskenast Manastırı'nda defin edildi. O, 27 yıl hükümdarlık yapmıştı. 2 Mayıs 6903 (1395) yılında da Aleksius'un annesi çariçe Eudokia vefat etti.

55 14 Eylül 6904 (1396) yılı cumartesi günü çariçe Yevdokiya, Karl Manuel için Filantropina'nın kızı Anna ve onun oğlu için Kantakuzin'in kızı Feodora'yı gelin alarak getirmişti. Pazar günü sabahtan yağışlı bir havada o Trabzon'a geldi. Onu kudretli Duka*, Admiral (general) ve Sholari karşıladı.

56 12 Kasım 6935 (1426) yılında salı günü saat 3 de çariçe Feodora Kantakuzin vefat etti ve Hrizokefal Kili-sesi'nde defin edildi.

57 Aynı yılın Kasım ayında Fodia'dan çariçe Mariya, Aleksius ve Feodora'yı büyük bir hürmetle karşıladı¹¹⁴.

Burada da Trabzon tarihi yarım kalır. Mihail Panaret'in Hronikası bu şekilde 1426 yılına kadar devam eder. 35 yıldan sonra ise Trabzon İmparatorluğu sona erer. 1461 yılında Türkler Trabzon'u işgal ederler.

* Dönemin valisi.

¹¹⁴ Burada da Trapezunt tarihi yarım kalır. Mihail Panaret'in hronikası bu şekilde 1426 yılına kadar devam ettirilir. 35 yıldan sonra ise Trapezunt İmparatorluğu sona erer. 1461 yılında Türkler Trapezunt'u ele geçirirler.

İLAVE – I

TRABZON HÜKÜMDARLARININ LİSTESİ*

- 1- Hükümdar I. Aleksius (1204).
- 2- I. Andronik (1222) (Kidon onun torunudur).
- 3- I. Ioan (1325) (Anne tarafından Aksuh onun kardeşidir).
- 4- I. Manuel (1238) Ioan'ın oğludur.
- 5- II. Andronik (1263) Onun oğludur.
- 6- I. Georgi (1266) Onun oğludur.
- 7- II. Ioan (1280) Manuel'in 1. oğludur.
- 8- II. Aleksius (1298) Ioan'ın oğludur.
- 9- III. Andronik (1330) Onun oğludur.
- 10- II. Manuel (1332) Onun kardeşidir.
- 11- I. Vasili (1332) III. Andronik'in babasıdır.
- 12- İrina Paleolog (1340) Vasili'nin 1. hanımıdır.
- 13- Anna Anahutlu (1341) II. Aleksius'un kızıdır.
- 14- III. Ioan (1343) Mihail'in oğludur.
- 15- Mihail (1344) III. Ioan'ın babasıdır.
- 16- III. Aleksius (1350) I. Vasili'nin oğludur.
- 17- III. Manuel (1390).
- 18- IV. Aleksius (1412) Onun oğludur.

* Yukarıdaki liste Brosse Leveau, H.d. B. E. T. XX, s.505-506 dan oluşturulmuştur.

19- David (1450) Kaloyoanna'nın kardeşidir.

Not: Fallmerayer, Aleksius ile David arasında Kaloyoanna'yı gösterir.

Pont tarihinde (Ermenice, Venetsiya 1819. "Patmoutioun Pontosi"¹¹⁵) Minas Bijisikyan Komnenlerin Trabzon İmparatorlarının listesini başka şekilde verir. Onun kayıtlarında imparatorların çoğu Bizanslıdır. Diğerlerinin hangi kaynaktan alınmış olduğu belli değildir.

- 1067 İsaak Komnen ve Emmanuel
- 1119 Isaak Ioan ve Aleksius
- 1144 Ioan ve Isaak (*imparator*)
- 1182 Emmanuel Porfirokent
- 1183 Aleksius
- 1186 Andronik ve Nikifor
- 1195 İsaak Ankel
- 1204 Aleksius ve Emmanuel
- 1205 Minas ve Aleksius
- 1240 Aleksius kudretli Komnen
- 1247 Ioan
- 1257 Nikolay
- 1280 Adrian ve Mihail
- 1295 Ioan ve Mihail (*imparator*)
- 1301 Aleksius
- 1335 Vasili
- 1395 Emmanuel ve Vasili

115 Lebeau Brosse, H.d. B. E. t. XV, s. 254; t. XVIII, s. 281; n. T. XX, s. 506 n.

1407 Andronik

1436 Aleksius

1456 Ioan

1460 David. Sonuncu II. Mehmed tarafından öldürülür.

Finley'in Kayıtlarında yer alan Trabzon krallarının listesi ise şöyledir:

- 1- I. Aleksius (1204-1222) Kudretli Komnen
- 2- I. Andronik Kidon (1222-1235)
- 3- I. Ioan Ahsuh (1235-1238) *
- 4- I. Manuel (1238-1263) Kudretli komutan*
- 5- II. Andronik (1263-1266)
- 6- Georgi (1266-1280) *
- 7- II. Ioan (1280-1297) *
- 8- Feodora (1285) *
- 9- II. Aleksius (1297-1330)
- 10- III. Andronik (1330-1332)
- 11- II. Manuel (1332-1332)
- 12- Vasili (1332-1340) *
- 13- İrina (1340-1341)
- 14- Anna Anahutlu (1341- 1342)
- 15- III. Ioan (1342-1344) *
- 16- Mihail (1344-1349)
- 17- III. Aleksius (1349-1390) *
- 18- III. Manuel (1390-1417) *
- 19- IV. Aleksius (1417-1446) *
- 20- IV. Ioan "Kaloyoanna" (1446-1458) *
- 21- David (1458-1461) *

Yukarıda “*” gösterilen imparatorların hakimiyetleri onların adına olan paralar ile onaylanır. Bu paralar gümüş aspra ve yarım aspralardı. Ağırlığına göre 2 nenniden azdır- lar. Trabzon imparatorlarının altın paraları Bizansların altın paraları ile farklıydı. Kutsal Yevkeni’nin tasvirinin bulun- duğu gümüş paralar herhalde ki Trabzon’a aitti. *Mons. De Sauley, Suites monetaires Byin Taurien, 231. Essai sur les aspres Comnénats, ou blancs d’argent de Trebizond par F. de Pfafienhoffen.*

A few frescoes on the walls of Sumela Monastery (18th century)

KOMNENLERİN KRONOLOJİK LİSTESİ

I. Andronik, Konstantinopolis imparatoru olmuştur. O, sülalenin başlangıcını yapmıştır. İsaak'ın oğlu idi. İmparator Aleksius'un 3. oğlu ve imparator I. Manuel'in amcasının oğludur. Andronik'in büyük kardeşi İoasif İsa'dan yüzünü döndürür ve Türkler tarafından Celebi adını alır. Yunanlılar sonradan Osmanlı imparatorunun ilk temsilcisinin o olduğunu iddia ederler. Bu adı bir söylencedir. İmparator Andronik'in büyük oğlu Manuel'in ise David ve Aleksius adında iki oğlu vardı.

1- I. Aleksius: Trabzon'un ilk hükümdarıdır (1204-1222). Kudretli Komnen'in adını almıştır. O'nun İoan I, Manuel I adlı iki oğlu ve bir kızı vardı.

2- I. Andronik Kidan: I. Aleksius'un kızı ile evlenip, onun tahtına oturmuştu. 1235 yılının sonunda ölmüştür.

3- I. İoan Aksuh 1235-1238. O'nun İohanikiya adında oğlu vardır. Onu tahtan alınca o da rahip olmuştur.

4- I. Manuel 1238- 1263. I. Alexius'un 2. oğludur. Üç defa evlenmiştir. İlk olarak Rusudan. İber şehzadesi Feodora adına kızı olmuştur. İkincisi Anna Ksilale. Oğlu II. Andronik'tir, Üçüncüsü ise İrina Sisikanna, oğulları Georgi ve II. İoan'dır.

5- Andronik II. 1263-1266.

6- Georgi. 1266-1280. I. Manuel ve İrina'nın oğludur.

7- II. Ioan 1280-1297. I. Manuel ve İrina'nın 2. oğludur. Konstantinopol imparatoru Mihail Paleolog'un kızı Yevdakiya ile (1282'de) evlenmiştir. Aleksius ve Mikail adlı iki oğlu olmuştur. Yevdakiya 1302 yılında ölmüştür.

8- I. Feodora: Manuel'in Rusudan'dan olan kızıdır. Trabzon'un 8. hükümdarıdır. Onu kardeşi II. Ioan 1285 yılında tahttan indirmiştir.

9- II. Aleksius 1297-1330. Aleksius 1283 yılında doğmuştur. İber şehzadesiyle evlenmiştir. O'nun 6 çocuğu olmuştur. 1.oğlu III. Andronik, 2.oğlu Vasili, 3. oğlu Mihail Anahutlu, 4. oğlu Georgi Astugan, 5. çocuğu Anna Anahutlu, 6. çocuğu Yevdakiya, Sinop Emiri ile evlenmiştir.

10- III. Andronik 1330-1332 oğlu II. Manuel.

11- II. Manuel bir nice ay hakimiyette olmuş ve 1333 de öldürülmüştür.

12- Vasili 1332-1340. II. Aleksius'un 2. oğlu olup, İrina Palaeolog ile evlenmiştir. Konstantinopol hükümdarı III. Andronik'in gayri resmi kızıdır. Vasili'nin Trabzon'lu İrina adlı bir kadından gayri resmi beş çocuğu vardı*:

a- **Aleksius** : Genç yaşında ölmüştür.

* Yapıtın orijinalinde Vasili'nin beş çocuğundan söz edilmesine rağmen sadece dört tanesinin adı verilip, beşincisinden söz edilmiyor (Bkz. Orj. s. 26 (48)).

b- **Ioan**: 17. hükümdardır. 1337 yılının Ekim ayının beşinci günü öldürülmüştür.

c- **Mariya**: Kutlu Bey ile evlenmiştir.

d- **Feodora**: 1358 yılında Hacı Ömer ile evlenmiştir.

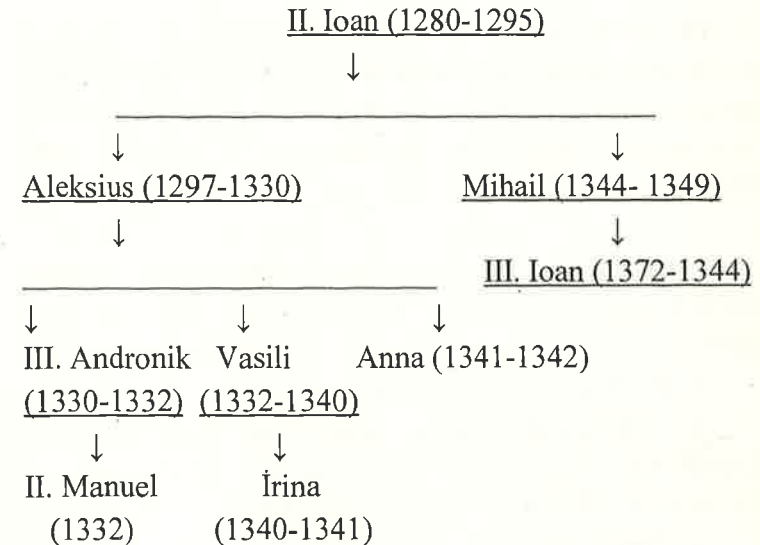
13- İrina Palaeolog 1340-1341. Vasili'nin hanımıdır.

14- Anna Anahutlu 1341-1342. II. Aleksius'un kızıdır.

15- III. Ioan 1342-1344. Mihail'in oğlu, II. Ioan'ın torunudur.

16- Mihail 1344-1349. II. Ioan'ın oğludur. Onun tahttan indirilmesinden sonra hakimiyete gelir.

II. Ioan'ın ölümünden ve III. Aleksius'un hakimiyete gelmesine kadar kudretli Komnenlerin hakimiyet cetveli:

17- III. Aleksius 1349-1390. Vasili'nin Trabzonlu İrina'dan olan 2. oğlu. 1352 yılında Konstantinopol imparatoru Ioan, kardeşi Nikifor Kantakuzin'in kızı Feodora ile evlenmiş, bu evlilikten yedi çocuğu olmuştur:

a- **Vasili**: 1358 yılında doğmuştur.

b- **Anna**: 1356. 1367 yılında İber kralı VI. Bagrat ile evlenmiştir.

c- ? *Orjinalde 3. çocuğun adı kayıt edilmemiştir ç.n.*

d- **Yevdokiya**: Taceddin'in hanımıdır. Onun ölümünden sonra Konstantinopol hükümdarı X. Ioan ile evlenmiştir.

e- ? Arsinga Emiri Tagartan ile evlenmiştir. (*Yazar bu çocuğun adını kayıt etmiyor.*) **ç.n.**

f- ? *Adı kayıt edilmiyor.* **ç.n.**

g- Akkoyunlu Emiri Kara Yuluğ ile evlenmiş kızıdır. (*Yazar bu çocuğun adını kayıt etmiyor.* **ç.n.**) III. Aleksius'un gayri resmi Andronik adında bir oğlu olur (1355-1376).

18- III. Manuel (1390-1417). III. Aleksius'un oğludur. Önce Tiflis'li Kulhan ya da Kulhan-Hat ile evlenmiştir. Adını değiştirerek Eudokia yapmıştır. 1396 yılında Anna Filantropen ile evlenmiştir. Gayri resmi bir oğlu olur. IV. Aleksius 1382 yılında doğmuştur (Panaret, 450).

19- IV. Aleksius (1417-1446). 1396 yılında Feodora Kantakuzin ile evlenmiştir. Bu evlilikten altı çocukları olmuştur.

a- **IV. Ioan**. O'nun varisidir.

b- **Aleksandr**. Babası henüz sağ iken ölmüştür. Aleksandr Kattulizi, Lesboss knyazının kızı ile evlenmiş ve Aleksi adını verdikleri bir çocukları olmuştur.

c- **David**. Sonuncu imparatorudur.

d- **Mariya**. Konstantinopol kralı ile evlenmiştir.

e- ? Sırp hükümdarı Georgi Brankovits ile evlenmiş kızıdır.

f- ? Cahan Şah ile evlenmiş kızıdır.

20- IV. Ioan Kaloioann (1446-1458). İber kralı Aleksandr'ın kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten üç çocuğu olmuştur¹¹⁶:

a- **Katerina**. 1458 yılında Uzun Hasan ile evlenmiştir.

b- ? Santarin Senyoru Nikolay Krispo ile evlenmiş kızıdır.

c- Oğlu **Aleksius**.

21- David (1458 - 1461). İlk olarak Kırımlı Aleksius'un kızı Mariya ile evlenmiştir. 2. kez Elana Kantakuzin ile evlenmiştir. Bu evlilikten ise sekiz çocuğu olur. 1470 yılında oğulları ile birlikte öldürülür. Kızı ve kardeşi Aleksandr'ın oğlu Aleksius (Kardeşi Aleksandr'ın oğlu) İslam dinini kabul etmiştir.

116 Herhalde burada Aleksandr nazarda tutulmuştur (1413-1442).

The figures of Aleksios Komnen IV. and his wife Theodora.

İLAVE – II

Gürcistan ve Bizans arasında olan nikah ittifaklarının kökü çok eskidir. Lazların hükümdarı Tsatiy, Patcisi'nin, Kuropalat'ın torunu Romalı Valerian ile evlenmişti.*

Bagrat IV (1207-1072) Gürcü çarı Roma imparatoru III. Argiri'nin akrabası Elena ile evlenmişti. Konstantinin oğlu imparator Mihail Duka 1065 yılında Georgi Mtasmingel Afon'da olduğu sırada IV. Bagrat'ın kızı Marf ile evlenir. Bizans tarihinde Alanlı Mariya olarak bilinmektedir. Bizans paraları üzerinde Mihail ve Mariya'nın resimleri vardır. Mariya ve Duka Vahtu'nun düğünü 1065 yılında (Bizans kaynaklarında ise 1071 de) yapılmıştır¹¹⁷. Söz konusu Mariya'nın akrabası İrina, imparator Aleksius Komnen'in kardeşi Isaak Komnen ile evlenmiştir (1081-1110). Gürcü David'in kızı Kata (Yekatrina) 1116 yılında Nikifor Vrien'in ve Anna Komnen'in oğlu Aleksius ile evlenmiştir. Trabzon imparatorunun oğlu Ioan Komnen Gürcü çarı Aleksandr'ın kızı ile evlenmişti. David IV Narin (1243-1293) Mihail Palaeolog'un kızı ile evliydi. II. Dimitri 1281 yılında Trabzon İmparatorunun kızı ile evlenmiş ve David, Vahtang, Laşa ve Manuel adlı dört oğlu ve bir kızı olmuştur. Bundan başka iki tane daha hanımı vardı. David ve Dimitri'nin oğlu, Georgi'nin amcası. Samche'nin hükümdarı Bek'in kızı XIII. asrın sonunda Trabzon imparatoru Aleksius ile evli idi. Şöhretli V.

* Gan: Bizans yazıcısı, 70-1.

¹¹⁷ Brosset, H. d.1, G.1, s. 330. n. 2.

Georgi'nin torunu VII. David'in kızı Kulhan-Hatun (Yevdokiya) (†1360) Trabzon imparatoru Aleksius Manuel'in oğlu ile evlenmişti. Bundan önce imparator Aleksius'un oğlu Andronik ile nişanlıydı. Fakat Andronik'in ölümünden sonra O, diğer kardeşi ile evlendi. Kartlini hükümdarı V. Bagrat (1360-1390) Trabzon imparatoru III. Manuel'in kızı Anna ile evlenmişti¹¹⁸.

1448 yılında hakimiyete gelen Konstantin Paleolog 1450 yılında kendisinin protovestiariyası Georgi (Phrantzés) Fransi'yi kalabalık bir heyet ile birlikte Gürcü çarı IX. Georgi'nin kızına elçi gönderdi. Tiflis'te onları büyük bir hürmetle karşıladılar. Şehzade için 50.000 dukat çeyiz verip, ve yılda da 5000 dukat vaat ederler. Fransi, imparatorun hediyelerini geline verdi ve Konstantinopol'a Gürcü sarayının temsilcisi ile döndü. İmparator düğün törenini onayladı ve yazın gelinin ardınca gemi göndereceğine dair söz verdi. Fakat nikah II. Murad'ın 1453 yılında Konstantinopol'u alması ve Palaeologun ölümü ile bozuldu (*Brosset, Addit. Et. Eccliaig, 406-407*)¹¹⁹.

Bizans yazıcılarında Yunan imparatorları ile Gürcü şehzadelerinin evlenmeleri hakkında bilgiler vardır: Dioen'den (Romanya) kurtarınca çar Mihail Kuropalatis Anna'yı yanına çağırdı. Anna, Komnenlerin annesi idi. O, çocukları ile birlikte sürgünde idi. Nikah vasıtasıyla onlar ile akraba oldu. Kendisi bağımsız İver hükümdarıçesi Mariya ile evlenmiş, Mariya'nın akrabasını, Alan hükümdarının kızı İrina'yı Anna'nın oğlu İsaak'a verdi.

Profesör Karpov, kayıtlarında şöyle der: "Tesa (Τζέτζης 5) İver ve Alanlar aynı millettir. Ancak sözü edilen milletlerin İver hükümdarına tabi oldukları Alan ve

Avazıkları onun atadığı insanlar yönetiyordu. Buna göre de çar Vrienniy'e ait gösterirler. πανκρατείαν τών 'Ιβήρων, Alan hakimine εξουσιάζοτος adı genellikle Τζίτζης (Chil., 5, s.17) diyor. Οί 'Ιβήρες προτεύοντες, αί 'Αβασγοί, δεύτεροι, οί 'Αλανοί δ' έσχήχασι τάξιν τριω'ν ύστέραν {Bkz. Bizans Tarihi, Sank-Bedersburg Dini Akademisi'nde Yunan dilinden tercüme edilmiştir. Nikifor Vriennini Tarihi Kayıtları. Kitap II, s.51-52 (Prof. V. N. Karpov'un redaktörlüğü ile) СПб.1858 }.

118 Brosset, H. de.1a, G.1, s. 626.

119 Brosset, Gürcü Tarihi, (Gürcü dilinde, Tiflis-1905), s. 143, 151, 203.
Cp. Vahuşti, Gürcistan Tarihi, s. 161-341 ...vb. s. 212-218.

PANARET

Trabzon hakkındaki asıl kaynak M. Panaret'in düzenlemiş olduğu "Hronika"dır. M. Panaret XIV. asrın 2. yarısı ve XV. asrın 1. yarısında yaşamıştır. O'nun hronikası 1204-1426. yılları kapsar. Panaret, aslen Trabzonludur. Bir çok olayda şahsen yer almıştır. Hronikadan anlaşıldığına göre onun iki oğlu vardı. Her iki oğlu da onun sağlığında ölmüşlerdir. 5 yaşındaki oğlu Konstantin 1368 de denizde boğulmuş, 17 yaşındaki oğlu ise hastalık sonucunda ölmüştür.

Hronikayı ilk olarak Yevstafiya'nın yapıtına ilave gibi Yunan dilinde L. Fr. Tafel yayınlar. Daha sonra Brosse onu Fransız diline tercüme etmiştir.

Panaret kendisini noter (§ 32) adlandırır. O, imparator ailesine yakındı. Sık sık imparator ile seferlere katılır, olayları geniş bir şekilde kayıt ederdi. III. Aleksius ile (1349-1390) bir çok seferde bulunmuştu. 1356 yılında Herian'da Türkler üzerine yapılan başarısız saldırının şahidi olmuş, bu saldırıda tesadüf eseri olarak kurtulmuştur. Hükümdarın atının peşi sıra koşan at yazarı ölümden kurtarır. İmparator ile birlikte 1361 yılında Haldiya'dan Kerasunt'a gelir. 1363 yılında onun ile birlikte Konstantinopol'a hareket eder. Burada kudretli Logofet ile birlikte Aleksius'un kızı Paleolog'un oğlunun nikah meselesinin halledilmesinde yer alır. Bu görevi başarıyla sonuçlandırarak 27 gün sonra Trabzon'a geri döner. İmparatorun adamları içerisinde Parhari'de olur. 1372 yılında Guryeli knyazı (§ 44) ile yapılan görüşmede yer alır.

Gürcistan'a ikinci seferi 1377 yılında olur. Bütün yazı Lazika'da geçirir. David'in kızı ve Manuel'in oğlunun nikah meselelerinin görüşmelerine katılır. XV. asrın I. Yarısında meydana gelen olaylar kendisinden hakkında olaylara katılan birisi olarak söz eder.

M. Panaret'in Yunan diline tercüme edilmiş Hronikası Fallmerayer tarafından almanca 1832, 1844 yıllarında yayınlandı. **Περὶ τῆς Τραπεζούντος βασιλείων τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν ὅπως καὶ ποτε καὶ ποσὸν ἕκαστος ἐβασίλευσεν.** Dr. I. Phil. Fallmerayer'a "Original-Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes materiale zur geschichte des Kaiserthums Trapezunt, Abh. der Historisch-Classe d. Bayer akad. D. Wissensch (München.1844)". Biz bu yapıtı kısaca Trabzon Hronikası adlandırdık. Panaretin Hronikasına verilen değeri Geschichte der Byzantisch. Litteratur'de bulmak olasıdır. Yazar meşhur yazarı Karl Kumbaherdir (s.151. I. Neşir München 1891 ve II. Neşir München 1897, s.393-394).

